

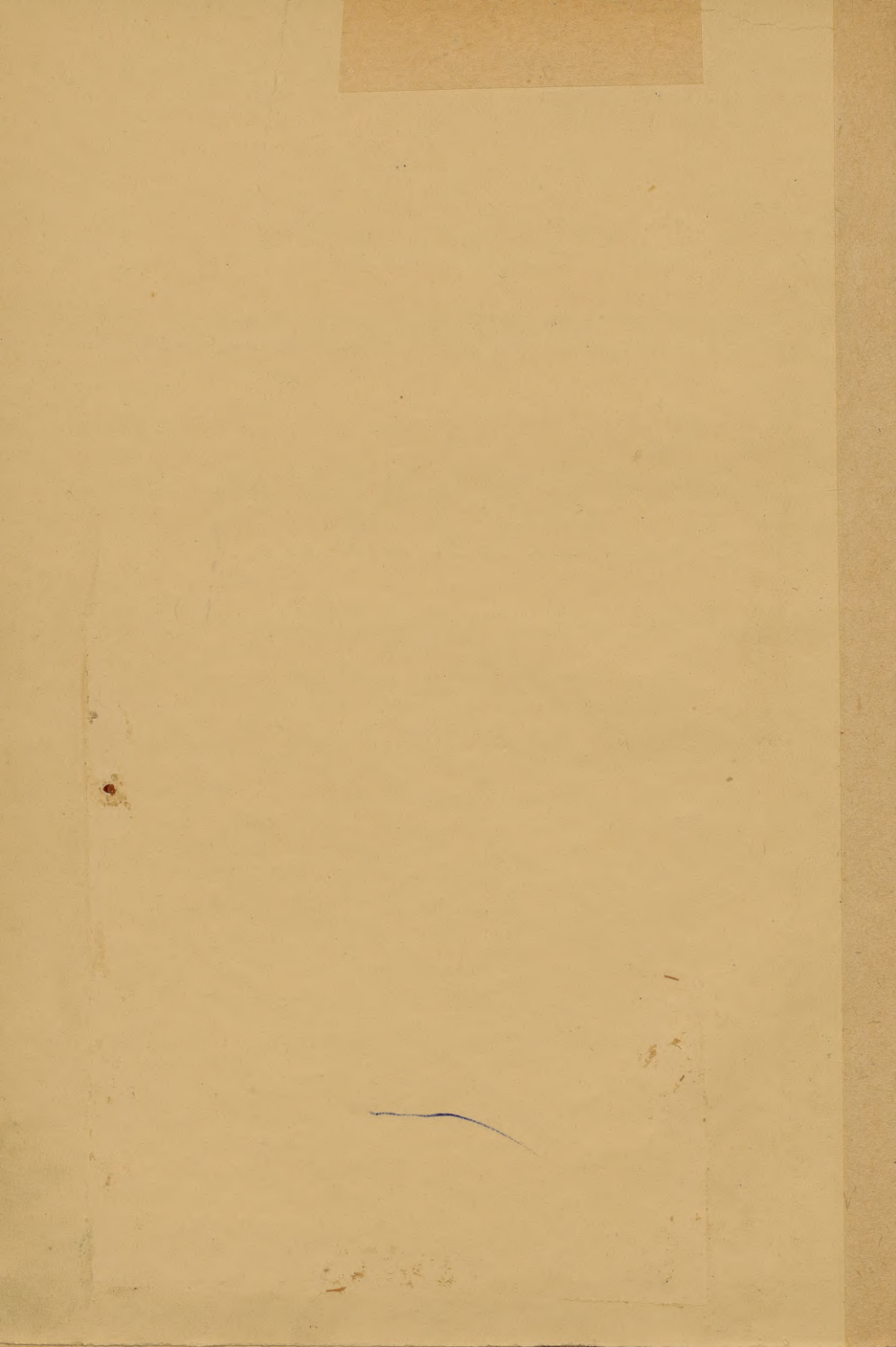
B
810.09

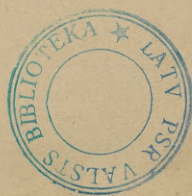
LĀTVJU IZCILUS DARBINIEKI

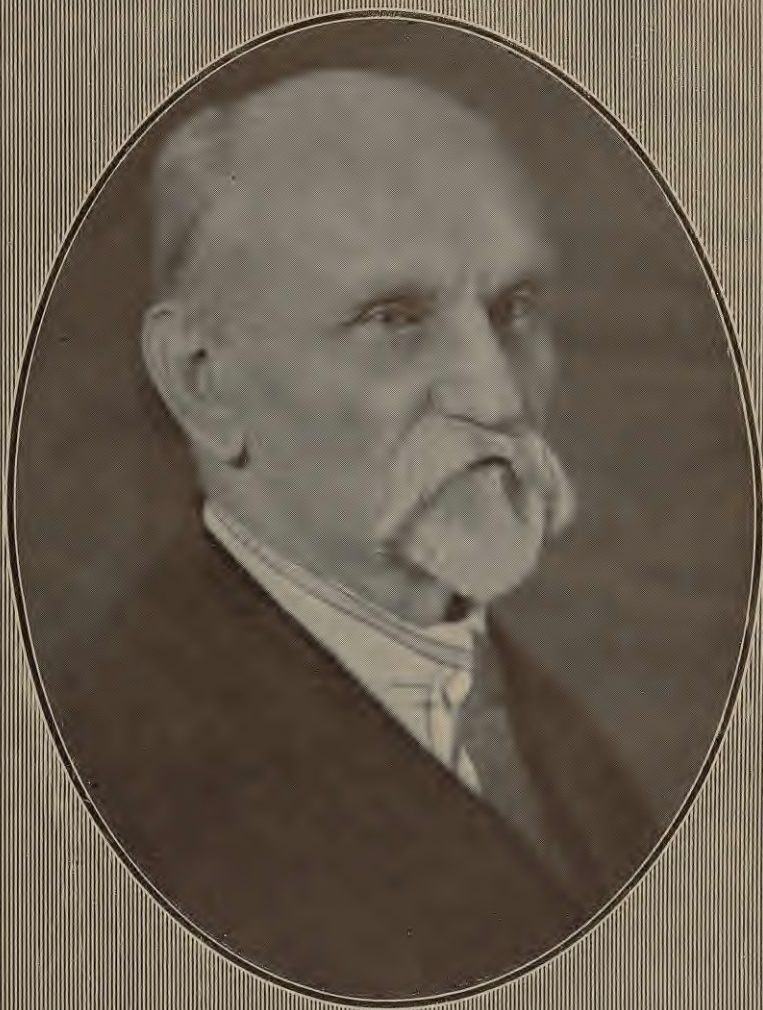
L Birkerts, A.

J. RAINIS

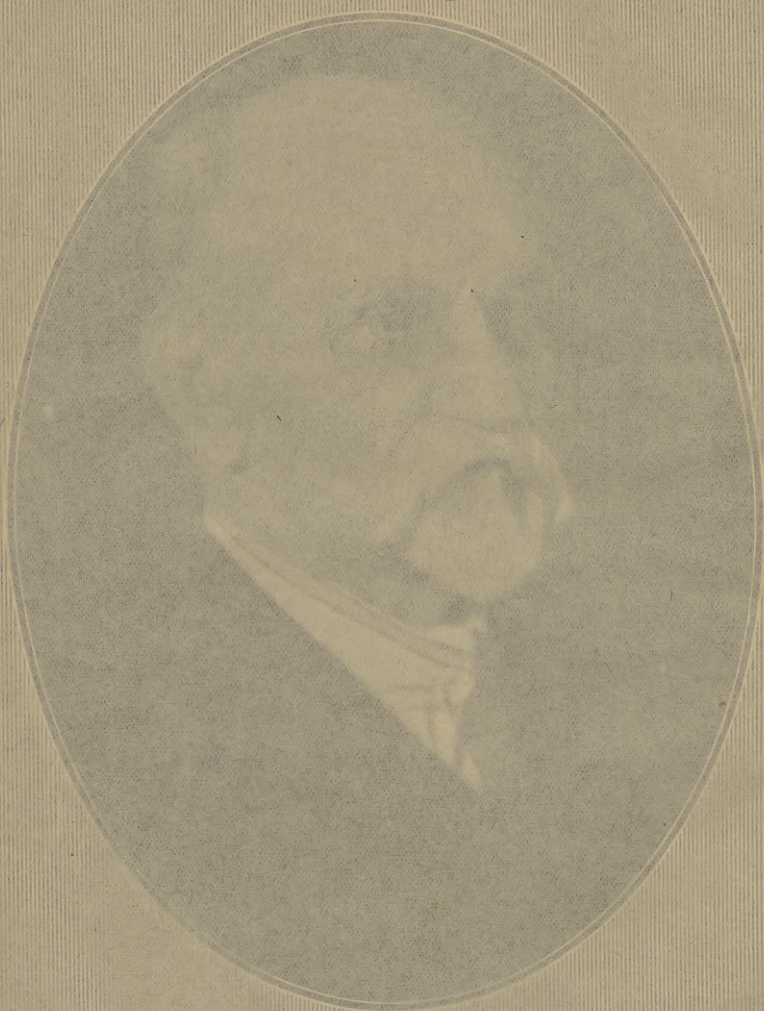

Raiis.

Raiis.

B
810.09

LATVJU IZCILUS DARBINIEKI № 1.

Antons Birkerts

J. RAINIS

dzīvē un darbā

Monografija

1930.

A. Raņķa grāmatu tirgotavas apgādībā
Rīgā, Krišjāņa Barona ielā 27.

Latv. PSR Valsts Bibliotēka

Inv 57-8-783

a

Vāku zīmējis
A. Apinis.

ПРОВЕРЕНО
1949 г.

Akc. Sab. «Izdevējs» spiestuve,
Rīgā, Elizabetes ielā № 83/85.

Ievadam

Raiņa mūžs ir noslēdzies — šie sāpīgie vārdi, diemžēl, ir jāraksta, — noslēdzies pārāk ātri, pārāk negaidīti. «Dzīvošana ir degšana, miršana ir sadegšana, sadegšana ir pārveidošana, nāves nav», saka Rainis kādā no saviem aforismiem. Filosofiiski viņam taisnība, bet tikai nāve pavelk cilvēka darbībai apakšā stripu, noslēdz to. Rainis vairs nekā nerakstīs, diemžēl, arī šie vārdi mums jāsaka, Bet totiesu lielāka vērtība nu visam tam, ko viņš dzīvojot devis, un ar lielāku uzmanību mums nu viņa darbi jāpēta.

Liels dzejnieks nerodas piepeši, bet izaug, izveidojas un attīstās pamazām, cīnā ar sevi un savu apkārtni. Katrs dzejas darbs ir viņa jūtu un domu, dzīves un pārdzīvojumu auglis — daļa no viņa paša, no viņa personības jeb individuālītātes. Bet kā radusies dzejnieka domu pasaule? Kā izveidojusies viņa jūtu dzīve? Kā uzkrājušās viņa garīgās bagātības? Kā nodibinājusies viņa individuālītāte? Nezinot atbildes uz šiem jautājumiem, nevaram pienācīgi saprast dzejnieka mākslu. Bet atbildēt uz tiem varam tikai tad, kad pazīstam dzejnieka dzīvi, jo viņa dzīve ir viņa mākslas atslēga. Bet ja gribam saprast dzejnieka dzīvi, tad jāpazīst viņa dzimta, apkārtni, kurā viņš audzis, izglītība, kādu baudījis, un pasaules uzskats, kas nosaka viņa darbību un centienus, jāpazīst laiks, kurā viņš dzīvojis un strādājis. Šis Raiņa pētīšanas un

interpretēšanas darbs aizņems, doši vien, veselās paaudzes — tik liels un bagāts ir viņa atstātais literāriskais mantojums, tik daudzpusīga viņa dzīve, tik komplicēta viņa personība, tik liels un lielām pārvērtībām bagāts tas laiks, kurā dzejnieks dzīvoja un strādāja.

Nav šās grāmatas nolūks aptvert priekšmetu visā plašumā, bet gan īsumā raksturot lielā dzejnieka mūžu un darbu, pēc kāda raksturojuma dzīvē atkal — radusies vajadzība.

D z ī v e

Bērnu dienas

Raiņa dzimtene — Zemgale. Viņa senči cēlušies no ordeņa laika somu cilts kara gūstekņiem krieviņiem, kas pārlatviskojušies vēl tagad izkaisīti dzīvo Bauskas apriņķī. Raiņa tēvs Krišjānis (Krists) Pliekšāns pieder pie Bauskas apriņķa zemniekiem, kur Stelpes pagastā viņa radinieki vēl tagad dzīvo. Pēc amata viņš bijis galdnieks. Šis amats, laikam, viņam darījis iespējamu jau kļaušu laikos atsvabināties no klausības jūga, izrauties no dzimtkunga varas. Laiciņu Kr. Pliekšāns turējis uz nomu kādu krogu netālu no Subates. tad sācis nomāt muižas, nodarboties ar lopkopību un tā drīz vien iedzīvojies mantā. Viss tas liecina, ka Pliekšāns bijis rosīgs, uzņēmīgs, spējīgs vīrs. No auguma viņš bijis liels, spēcīgs vīrietis, pēc savas dabas pret apakšniekiem stingrs, bet citādi satīcīgs, viesmīlīgs, izpalīdzīgs cilvēks. Tā demokrātam Jurim Māteram, ar kuŗu viņam diezgan tuvi sakari, Pliekšāns izlīdz ar 8000 rubļiem, kas izlietoti laikrakstu «Baltijas Zemkopis» un «Tiesu Vēstnesis» izdošanai. No tam arī redzams, ka Raiņa tēvs bijis demokrātisku centienu piekritējs un pabalstītājs. Naidis pret muižniecību viņam uzglabājies līdz pat vecuma dienām. Izgājušā gadu simteņa četrdesmitajos gados Raiņa tēvs bijis iejaukts arī zemnieku nemieros. Tamdēļ vēlāk, kad Māters strādāja pie patstāvīgas zemnieku dzīves izveidošanas, Pliekšāns ar prieku ziedoja li-

dzekļus šim darbam, kas liecina par ievērojamu ideālismu Pliekšāna dabā. Māters bieži uzturējies Pliekšāna ģimenē, pavadījis reizēm tur pat veselās nedēļas. Māters Pliekšānam būs patīcis nevien savu centienu dēļ, bet arī pēc savas dabas kā apdāvināts, zobgalīgs, asprātīgs cilvēks, kas visiem spēkiem cīnījās pret aizspriedumiem un attīstības kavēkliem. Tāds pat bij Raiņa tēvs. No vienas puses viņš bij stingrs, ciets, praktiskas, uzņēmīgas dabas vīrs, no otras — ļoti gudrs cilvēks, gaišu, asu, kritisku prātu, liels cilvēku pazinējs un labs novērotājs. Viņa runa bij pilna atjautību un smalka humora, reizēm ar asu satirisku nokrāsu. Pēc savas reliģiskās pārliecības Pliekšāns bij ateīsts.

Un Raiņa māte? Pēc dzimuma viņa ir lauku tirgotāja Grikovska meita Dārta. Tēva līnijā viņa cēlusies no Bārbeles pagasta Dārzeļu-Griķmalēju Grikovski dzimtas. Kr. Pliekšāns precējies apmēram 24 gadu vecumā; viņa ligava bijusi mazliet jaunāka, spīrta, veselīga, dzīves priecīga, darbīga jaunava. Tāda viņa arī palikusi visā tālākajā dzīvē. Savus bērnus Raiņa vecāki labprāt vēlējušies redzēt skolotus un netaupījuši tam mērķim vajadzīgos līdzekļus. Saimnieciskās lietās Raiņa tēvs un māte bijuši kārtīgi un enerģiski cilvēki, īpaši māte. Daudzos praktiskās dzīves jautājumos Pliekšāns bijis pat viņas skolēns. Gandrīz arvienu viņš prasījis viņai padomu. No tam varam spriest, ka Raiņa māte bijusi stipri patstāvīga sieviete. To liecina arī tas, ka veselus 12 gadus no vietas viņa viena pati vadījusi diezgan lielās Vasiļovas muižas saimniecību. Viņa bijusi apķērīga un asprātīga sieviete: no acīm cilvēkiem jau pratusi nolasīt, kas kuram vajadzīgs. Ar apakšniekiem viņa satikusi labi. Kad kāds no kalpiem saslīmis, vai kāda sieva bijusi nedēļās — tad viņa par visu to sevišķi gādājusi un rūpējusies, sniedzama ēdienu, zāles un

citādi palīdzīgu roku. Ar sevišķu prieku pazīstami atceras viņas viesmīlību: bijis liels baudījums pavadīt vakaru vai nakti viņas mājā un ģimenē. Viesu Pliekšāniem arvienu bijis daudz. Ja vēl piezīmējam, ka Raiņa māte milējusi arī labi daudz lasīt, milējusi dziesmas un zinājusi simtiem tautas dziesmu no galvas, bijusi mīla māte saviem bērniem, tad viņas tēls diezgan gaiši mums nostājās acu priekšā: tā ir viena no tām cēlajām latviešu sievietēm, kas prot izaudzināt ievērojamus pēcnākamus. Ticības ziņā Raiņa māte bijusi dziļi reliģioza.

11. septembrī (30. augustā) 1865. gadā Pliekšānu ģimenē piedzima dēls Jānis, nākamais dzejnieks. Tēvs toreiz turēja uz nomu Vārsļavānu mājas un reizē vai arī drīz pēc tam Tadenavu, pusmuižiņu, Ilūkstes apr., Rubeņu pagastā. Divi nedēļas vecs jaunpiedzimušais kristīts Kaldabruņas baznīcā: 19. septembrī.

Tadenavā, kas atrodas pie lielceļa, pusceļā starp Rubeņu un Dunavas muižu, uz Eglones upes labā krasta, uzkalnā, Rainim nācās pavadīt pirmos četrus bērnības gadus un uzņemt pirmos iespaidus. Bet kādus viņš tos te uzņēmis? — Paša dzejnieka atmiņā iespaidi saistās ar sauli. Savā bērnības atmiņu dzejojumā: «Saules gadi» viņš dzied:

Cik man nākas savā gaitā
Atcerēties bērnu dienu,
Tik es redzu gara acīm
Zelta sauli atmirgojam.
Iznirst pirmā bērnu miņa:
Bērns pie žoga, aukles rokās,
Apkārt saule — «Kur tā vieta?»
— Tēva muiža Tadenava.

(„Jaunības Tekas” 1925. g. Nr. 1.)

Raksturīgi, ka savu bērnības epu dzejnieks apzīmējis par saules gadiem, kas norāda uz lielo

saules iespaidu viņa dzīvē, kā to arī vēlāk rāda viņa dzeja.

Viens traģisks gadījums uzglabājies piederīgo atmiņā un atzīmēts arī viņam pašam vaigā: pusotra gada vecu viņu tikko nenoknābis — gailis, par ko Aspazija kādā vietā joko: «Viens laika pravietis pazinīs otru tādu un gribējis savu konkurentu tūdaļ izņemt no apgrozības». Bērns sēdējis dārzā uz mīkstas zālītes saulītē un rotaļājies ar mazu zariņu. Liels vecs gailis, to ieraudzījis, meties bērnam virsū un sācis knābt vaigā un miesās. Bērns, cik varēdams, turējis pretim savam ienaidniekam, bet, laikam, krietni būtu ticis saknābts, sakropļots, vai pat nobeigts, ja nebūtu laikā piesteigusies Raiņa vecākā māsa un uzbrucēju aizdzinusi. Cik šis gadījums bijis nopietns, liecina vēl tagad stipra rēta Raiņa vaigā.

Šo notikumu tagad atcerēdamies, dzejnieks ar interesantu humoru attēlo viņu savā bērības epā; nodaļā «Gaiļu kauja», nosaukdamš to par savu pirmo kauju un par tādu, kuŗu viņš pazaudējis.

Kad Rainis bij četri gadi vecs, viņa tēvs pieņēma citu muižu uz nomu: Randenes muižu, kas atrodas ap trīs kilometri no Daugavpils, uz paša Daugavas krasta, lielceļa malā. Te mazais zēns dzīvojis ļoti vientuļi un nošķirts, jo vecāko brāļu tam vairs nebijis: tie miruši, un ar kalpu bērniem vecāki tam neļāvuši rotaļāties. Mīļākais ieradums tam bijis — ziemā stundām ilgi gulēt uz ledus un skatīties, kā zālītes apakš ledus kustas. Kad mazais Žaniņš — kā viņš toreiz saukts — bijis pieci gadi vecs, ģimenē nācis viens loceklis no jauna klāt: piedzīmusi māsiņa. Raksturīga nu ir mazā zēna izturēšanās pret šo gadījumu. Vecāki bijuši jau labi gados, un viņiem šūpuļa vairs nebijis — tas bijis kaut kam aizdāvināts. Nebijis meitiņu kur šūpot. Zēns noskārtis, ka meitiņai nav šū-

puļa, un — kā viņa māsa vēlāk atcerās — nu nevarējuši vairs glābties aiz mazā cilvēku drauga rīcības: visi istabu kakti bijuši piekļauti ar lielākiem un mazākiem dēļu gabaliem, pagalēm, skaidām, vecām naglām, striķu gabaliem, kuņus tas vācis pa pagalmu, šķūņiem un klētīm šūpuļa taisīšanai.

Randenēs muižā Rainis sabijis dažus gadus. Bez Daugavas viņam mīlā atmiņā palicis kāds koks, liela goba plavas vidū, un neliels, garens, upes līmenim līdzīgs ezeriņš, ap puskilometru no pašas muižas, aiz mežiņa. Ācīmdzot, bērns mīlējies kavēties un rotālāties savā nodabā, klausīties dabas kluso, gleznaino valodu. Bradādams un skraidelēdams pa ciņainās plavas garo rupjo zāli, Rainis te sāka klausīties sērīgajās baltkrievu jeb gudu vai arī leišu tautu meldijās, kurās te var dzirdēt no gājējiem un ganu bērniem. Vēlāk Rainis attēlo dažu nostāstu, ko dzirdējis no puisiem, līdzī pieguļā, darbos iedams:

Puišu stāsti garu nakti
Līdzī šalko dabas skaņām;
Ij tie stāsta dabas skaņas,
Pilni baigu, pilni šalku.
Visu nedēļ vasar-darbi, —
Zēns skrej līdzī visos darbos:
Līdzī darbā, līdzī dusā,
Līdzī svētdien, vaļas brīžos.

(„Saules gadi“, III. dziesma.)

Bez Randenes Raina tēvs ap to pašu laiku pieņēmis uz nomu arī Berkenhegenes muižu, kilometri 7 no Daugavpils. Kalnainā, gleznu bagātā apkārtnē vēl tagad Rainim labā atmiņā, tā tad darījusi uz dzejnieka estētisko gaumi savu iespaidu. Un tiešām, no dzīvojamās mājas logiem atveras jauks skats uz iedziļu, pāris kilometru platu ieleju

uz pretējiem piekalnu puduļiem, kuŗi pa daļai apauguši ar mežu, pa daļai pārstiepti ar labības laukiem kā platām milzu jostām dažādās krāsās. Tāpat no muižas laukiem atveras pievilcīgi dabas skati uz visām pusēm.

Rainim diezgan daudz bijis izdevības vērot dabu. Rotaļāties ar kalpu bērniem viņam bijis aizliegts, un grāmatu mācīties viņš sācis diezgan vēlu: tikai 8 gadus vecs.

Kilometrus 25 no Berkenhegenes, pie Lauces muižas, atrodas Vilkamiesta jeb Ēģiptes pastorāts. No 8. līdz 9. gadam Rainis bijis pansijā pie šī Ēģiptes mācītāja un mācīts tur kopā ar mācītāja bērniem. Ari pastorāts atrodas diezgan skaistā vietā: uz kalnaina Lauces muižas ezera krasta. Ezers nav liels, vienu vai divi kvadratkilometri, bet ar savām kokiem apaugušām salinām un augstajiem krastiem atstāj ļoti pievilcīgu iespaidu.

Te nu Rainis nāca sakarā ar citiem bērntem un sāka uzņemt iespaidus arī no grāmatām. Mācītāja bērni bijuši par Raini vecāki, bet sacīkstēs un sadursmēs viņš tos tomēr kāvis. Raiņa palīgs bijusi mācītāja meita. Viņa tam piegādājusi kokus un akmeņus. Un tā tie tad kāvušies, kā divas naidīgas indiāniešu ciltis.

Garīgā zinā šinī pansijā gājis diezgan bēdīgi. Mācītājam nekādas bibliotēkas nebijis. Pirmās grāmatas, ko Rainis dabūjis lasīt, bijuši indiāniešu stāsti par Lederstrumpfu un kāds Vullenvebers, kuŗi tam ļoti patikuši.

Pie mācītāja Rainis sabijis apmēram gadu: pēc tam viņš nodots Grīvā vācu «landesschulē», kas dažā zinā līdzīga aprīnka skolai. Grīva ir neliels miestīņš uz Daugavas krasta, netāl no Daugavas. Šinī miestīņā un minētajā skolā Rainis sabijis ap

3 gadi un, bez parastājiem priekšmetiem, mācījies ar privatstundu palīdzību, arī grieķu un latīņu valodas. Tās viņš tur iemācījies tik labi, ka no turienes varējis tūlīt iestāties Rīgas ģimnazijas tercijā. No visiem saviem skolotājiem Rainis visvairāk mīlējis valodas skolotāju filoloģijas doktoru Bazeneru. Tur tad arī pa daļai meklējamas saknes Raiņa valodu prašanai.

Grīvas skolā Rainim arī bijis kāds draugs, Bernards M., kas mēdzis dzejot un kuram skolotāji pareģojuši dzejnieka nākotni. Tas bijis arī viens no pirmajiem dzejas avotiem, no kā Rainis smēlies dažus iespaidus. Bernards M. dzejojis Lenava garā, un Rainis vēl vēlākā mūžā atminēja kādu dzeju no viņa, kura tam ļoti patikusi un kura ļoti līdzīga Lenava dzejai: «Der Postillon». Skolniekiem bijis ieradums, ka sevišķās piemiņas grāmatinās skolotāji ieraksta viņiem pantinus. Bernardam skolotājs praviētojis lielu nākotni, bet tas vēlāk izvērties par gluži ikdienišķu cilvēku bez jebkādiem augstākiem centieniem.

No tā laika uzglabājies kāds Raiņa jaunākās māšas uzņemts raksturojums, kas dažiem vilcieniem tēlo Raini 12 gadu vecumā. Viņa to raksturo kā slaiku, veiklu, smidru zēnu, ar sārtiem vaigiem un dzilām, dedzīgām acīm. Pa vasaras brīvdienām viņš caurām dienām skraida pa pļavām, mežiem un laukiem. — «Atminu šādu ainu» — saka viņa — «mazā māšina tam sēd jāteniski uz pleciem, ar rokelēm cieši iekērusies brālim matos — un nu sākas mežonīgs trācis: zēns laižas kā viesulis pār sētām un grāvjiem, un mazais skukis zviedz pilnā kaklā aiz neizsakāma prieka, gaviļu un bailu jūtām, sunu bars tiem riedams dzenas pakal, bet nevar tos panākt.»

Šie mazie skati no Raiņa bērnu dienām rāda, ka viņš bijis vērīga, dzīva, aktīva temperamenta bērns.

Kā jau minēts, no Grīvas Rainis pārnāca uz Rīgu un iestājās pilsētas ģimnazijas tercijā. Viņa galvenais spēks te sāka parādīties klasiskajās valodās un domu rakstos. Ātri viņš sāka iet uz priekšu, bet viņu paturēja kādā klasē uz otru gadu, tamdēļ ka bijis par jaunu, lai tiktu pārcelts uz nākamā klasi. Otru gadu tanī pašā klasē paliekot, Rainim palika pāri daudz brīva laika.

Tanī gadā Rainis sāka nodarboties ar dzeju. Bet kamdēļ taisni ar dzeju un ne ar zinātņi? Tur ir savi iemesli. Lai saprastu to, kamdēļ Rainis piegriezās dzejai un lai saprastu arī viņa dzejas raksturu, kāds tam bijis sākumā, tad mums jāuzklausās vēl mazs nostāsts no viņa māsas un arī kāds vārds no viņa paša.

Viņa māsa Dora savās piezīmēs starp citu uzmet šādu raksturīgu glezniņu: «Rainis ir 14 gadu vecs ģimnazists, bet tas netura zem sava goda rotaļāties ar mazo māsiņu. Tās nav parastās bērnu rotaļas, kurām tas nododas, tā ir vesela jauna teiku valsts, kurā tas rotaļādamies iaved mazo, izbrīnījušos māsiņu. Paslēpušies dārzā zem nokārušām liepu zariem, — mazais dzejnieks ar pelēku akmentiņu, smilšu, koku lapu un puķu ziedu palīdzību uzbūvē mazā skuķīša priekšā veco grieķu valsti ar viņas varenajām pilsētām un pilīm, viņas varoņiem un pusdieviem un viņu varenajiem kara gājieniem un kautiņiem. Sarkanās magoņu lapiņas pārvēršas par karavadoņu greznajiem purpura mēteļiem, vai lepni plivinās kā karogi no pilsētu torņiem. Aizmirsta ir tiešamība ar viņas prozaiskām prasībām; velti mātē sauc bērnus pusdienā — abi ir pilnīgi nogrimuši grieķu valsts slavenajā pagātnē, kas vēlreiz norisinās viņu acu priekšā.»

Šī mazā glezniņa mums jau rāda dzejnieku ar dzīvu un gleznu bagātu, radošu fantaziju, un, jādomā, ka ap to laiku Rainis sācis rakstīt arī savus

Mīļais mōrā: Oļģina!

parpēmiņus -

Ne zēli: jēmu tē: ta: sāka s. omēģi,
- Vēd divi tē: ka pēc mē: jātē: ē: - mēģi:
Ri parāktē: to? To bēdē: visu pēmiņus
Un visu pēdē: jē: - ē: tē: mē: ē: - mēģi:!

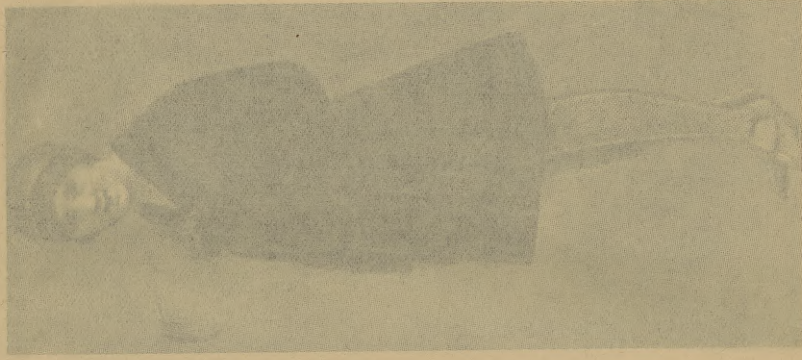
Mājon: 2.9.29.

1. Rarj

Mūsu lielā dzejnieka Raiņa pēdējā dzejola
autogrāfs

*1. 2. uz.

Oļģina, kuras albumā Raiņis
ierakstījis savu pēdējo dzejoli

Mūsai morai Oļģiņi:

par pēdējo -

Ko zēlāi jaunbū: tā sāka s. m. m. m. m.
- Vēd divi tā, ka pēc m. m. m. m. m. m. m.
Kā parakstā to? Tā būs m. m. m. m. m. m. m.
Un visu pēdējo - i. t. k. m. m. m. m. m. m. m.

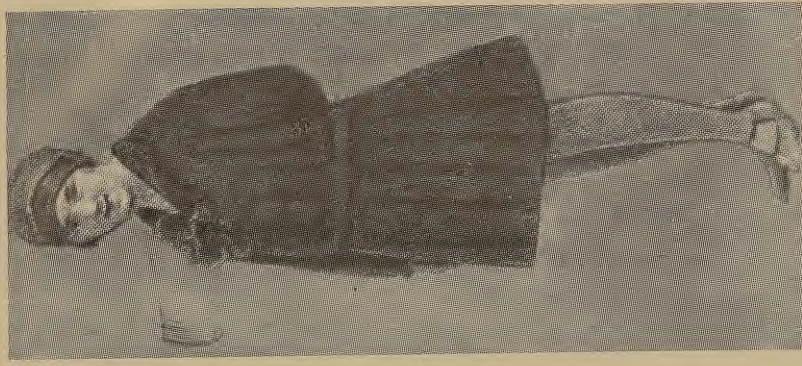
Majoni: 8.9.29.

1. Rarj

Mūsu lielā dzejnieka Raina pēdējā dzejola
autogrāfs

"J. Z." uzp.

Olga, kuras albumā Rainis
ierakstījis savu pēdējo dzejoli

pirmos dzejoļus. Bet tas vēl mums neizskaidro, kas darijis iespaidu uz viņa mākslinieciskā instinkta modināšanu un veidošanu. Par to Rainis pats reiz deva šādu paskaidrojumu:

«Pirmie literātūras iespaidi» — viņš saka — «man nāca no mūsu tautas dziesmām, kuŗas mana māte prata ļoti daudz un labprāt minēja; vēl ģimnazists būdams uzrakstīju vairāk simtu viņas teiktu tautas dziesmu. Tāpat leišu tautas dziesmas un baltkrievu (gudu) sērās tautas meldijas, kuŗas es klausījos jau no 5. bērņības gada vismaz līdz piecpadsmītajam. Leitis, vecais Marculis, ir varbūt mana dziļākā bērņības atmiņa, — kā viņš cauru dienu mala miltus rokas dzirnās un cauru dienu dziedāja nebeidzamu vienmuļīgu malēja dziesmu, tādu pat kā dzirnu akmens. Pa nakti atkal dzirdēju vecā naktssarga, guda Nedzvecka, meldijas, kas bij tādas pašas kā rudens vējam. Pa svētdienām divi latgaliešu puīši dziedāja visu dienu garu dziesmu par grāfu Plāteri un viņa bēdīgo likteni, ka viņš, jauns būdams, miris pie karātavām sava brāļa dumpinieka vietā, kuŗš nupat bij apņēmis līgaviņu; tās viņam iežēlojies. Atminu vēl tagad meldiju un dažus pantus no šīs dziesmas, kuŗa bij tik skaista un žēlīga, ka klausoties vienmēr raudāju; varu izdziedāt arī vēl tagad jaunā žīdu rekruta dziesmu žargonā par kuŗa klausības vārdiem un par to pašu nabaga Plāteri. Žīdu puisim — mālderim — vajadzēja to pašu rudeni iet pie lozēm un atstāt līgavu, un viņš varēja gan iejusties Plātera sirdī. Un kad man tagad uzmācās sēras skaņas, tās būs tik atskaņas no Marcuļa dzirnām. — Jūs redzat še arī, ka internacionālitate — lai arī kāda — jau tik agri darījusi uz mani iespaidu; bez jau minētām tautām pastāvīgā satiksmē bijām arī ar krieviem, pareizticīgiem un vecticībniekiem, poļu muižniekiem, vācu birģeļiem, un mājās ru-

nājām kādās astoņās valodās un izloksnēs, savā starpā pa laikam visās astoņās uz reizi.

Pēc šiem pirmiem nerakstītās literatūras iespaidiem nāca rakstītā literatūra, kuŗa gandrīz visa bij vācu valodā; latviski nemācījos nevienas ābe- ces, ne pātaru, ne svētas dziesmas, ne tēvareizes, un vēlāk jau nebija priekš tā laika. Man bij tik viena latviešu grāmata: pasakas no Valdemāra, un no tās es atminos tikai vienu pantiņu:

«Tas jēriņš pie mātes atskrēja — mē!
Un māte tam pretī iebrēcās: bē!»*)

Tas ir viss mans jaunības iespaids no latviešu daiļliteratūras.

Skolas gados uz mani darīja vislielāko iespaidu Švāba grieķu varonēikas, 1001 nakts pasakas, tad vēsture un ģeografija un dabaszinātniskās ekskur- sijas pēc puķēm un kukaiņiem. Šīs ekskursijas man patika jo vairāk tādēļ, ka mācīja mani sistē- matiski novērot dabu, ko es biju darījis bez sistē- mas jau vienmēr, jo es biju visu bērniņu gandrīz viens vien.»

No sacītā redzams, ka tautas dziesmas, tautas māksla bij pirmās Raiņa estētiskās gaumes modi- nātājas un veidotājas. Bet tad nu nāca ģimnazijas gadi ar saviem iespaidiem.

«Ģimnazijas laikos,» — saka Rainis, — «es la- sīju ļoti daudz un labā kārtībā, ko jau biju iesācis

*) Te dzejnieka atmiņa viņ: šāda pantiņa Valdemāra grā- matā nav. Tamlīdzīgs dzejolis lasāms avizē „Tas Latviešu Draugs“ 1839. Nr. 21 no K. Culca:

Beh! — mans jēriņš: beh!
Sen māte sauc un gaida,
Tad abi bjāve: beh!
Tad abi bjāve: beh!

agrāk, atrazdams muižas bēniņos pulka vācu grāmatu un laikrakstu no 18. gadu simteņa. Visstiprākie iespaidi man bij no sengrieķiem: Homēra, Aischila, Hērodota, Plutarcha un lirikiem; no romiešiem man patika Cēzars, Līvijs, Ovidijs, Katuls, Juvenāls — jā, Horācs nē. Grieķu iespaids palika visdziļākais arī pēc, kad nāca visa masa jaunlaiku rakstnieku: Gēte, Šekspīrs, Šillers, Lessings, Bairons, Šellijs, Puškīns, Ļermontovs, Heine, franču klasiskie traģiķi; vārdu virkni negribu turpināt, jo visu vācu un krievu klasisko literatūru toreiz izstaigāju caurcauri, arī vecās Nibelungas un Eddas, Luziādes — un tā tālāk — tas bij kā liels izsalkums, kuŗš neapmierinājās arī vēl ar daiļliteratūru, bet augstskolas gados un pēc tam ķēra arī pēc visādām zinātnēm: sevišķi filoloģijas, vēstures, sabiedriskās un filozofiskās daļas no dabas zinātnēm.»

Gimnazijā bijuši arī skolnieku vakari, kur piedalījies arī Rainis. Vakarniekos bijušas divas partijas: demokrātiskā un aristokrātiskā. Raksturīgi, ka Rainis bijis demokrātiskās partijas piekritējs. Vakaros, protams, bijis jāgādā par dažādiem literāriskiem izstrādājumiem un priekšnesumiem. Te Rainim bij izdevība vingrināt savus spēkus — literāriskā ziņā.

Pilnīgāka raksturojuma labad man jāpieved mazs gabaliņš no Aspazijas vēl nedrukātajām piezīmēm par Raini, zīmējoties uz pārrunājamo laikmetu. «Kāds jau Rainis pēc savas dabas,» — viņa saka, — «tāds ir bijis viņa senatnes mīlamais varonis: Sokrats. Bez tā viņš mīlējis Aleksandru Lielo, kuŗš beidzot gribējis tumšas zemes uzmeklēt, kur vēl neviena cilvēka kāja nav bijusi, ne gaisma spīdējusi. Tikai ar to Rainis nav mierā, ka Aleksandrs gordisko mezglu pārcirtis; viņš viņa vietā to labāk būtu atraisījis. — No senākiem dzejniekiem Rainis visvairāk mīl Aischilu».

Ja pie visa sacītā vēl pievienojam to, ka Rainis gandrīz pa visu ģimnazijas laiku bijis pansionārie «Baltijas Vēstneša» redaktors Bernharda Dīriķa, kuram viņš vēlākā mūžā atcerējās kā ļoti godājamu vīru, bet it sevišķi viņa brīvdomīgo brāli Andrēju, kuram nopietns iespaids uz Raini, tad ir sacīts viss, kas ir sakāms par to garīgo un sabiedrisko apkārtni, kurā pavadīja savu ģimnazijas laiku nākamais dzejnieks, vai pareizāki — toreizējais jaunais dzejnieks, jo viņš jau tanī laikā nevien dzejoja, bet radīja pat paliekamus mākslas darbus.

Pēc Aspazijas liecinājuma, Rainim glabājas vēl vesels dzejoļu krājums no ģimnazijas laikiem, Dzejnieka nodoms bijis laist reiz to pilnīgi nepārgrozītu klajā.

Rainis sabija ģimnazijā trīs vai četri gadi un beidza to nepilnus 17 gadus vecs. Tā tad minētais dzejoļu krājums radies ļoti agrā jaunībā, un ja viņš būtu pieietams, tad tas raksturotu Raina dvēseles saturu, pasaules uzskatus un centienus laikmetā no 14 līdz 17 gadiem. Bet krājums patlaban nav pieietams. Taču daži dzejoli no viņa šur tur iespiesti, un tie dod vajadzīgo liecību par Raina toreizējiem dzejnieka paņēmieniem un spējām. Pēc Aspazijas norādījuma, daži no šiem dzejoļiem iespiesti «Mājas viesu mēnešrakstā» pirmajos gada gājumos: «Rudens», «Sarkanās lūpiņas» (1897.), «Teika» (1896.), daži arī «Tālās noskaņās»: «Viņš to zināja», «Agri no rīta» un «Karāļmeita». I. puse, bez tam arī kāds motto-dzejolis: «Smadzenes saēstas sūrstošu šaubu», iespiests viņas «Sarkanajās puķēs».

Šie dzejoli parādījušies atklātībā apmēram divdesmit gadu pēc tam, kad tie uzrakstīti. Nezinot to, varēja domāt, ka Rainis sācis dzejojot tikai vēlākos gados: pēc tam, kad viņš bija spiests pārtraukt savu žurnālista darbību un dzīvot trimdā. Izrādās,

ka tāds ieskats maldīgs. Bet ja nu Raiņa skolnieka dzejoļi tiek ieskatīti par viņa vēlākā laikmeta dzejoļiem, tad tā ir liecība, ka viņi tiklab estētiskā, kā idejiskā ziņā izpilda augstus prasījumus. Vēl vairāk, dažs no tiem paceļas pāri visai mūsu literikai un tiek ieskatīts kā viena no viņas visvērtīgākām mantām: «Karāļmeita». Nevienam nevar nākt ne prātā, ka šā dzejoļa autors ir 15 vai 16 gadus vecs zēns. Formas un izteiksmes ziņā ievērojams pie šiem dzejoļiem tas, ka viņi bez atskaņām un vai nu rakstīti tautas dziesmu formā, vai tādā, kas viņai ļoti tuva. Var redzēt, dzejnieks atradies zem tautas mākslas iespaida, bet tomēr bijis tik patstāvīgs, ka ielicis savos dzejoļos saturu, kas liek pat aizmirst, ka dažam no viņiem tautas dziesmu forma. Visos minētos dzejoļos parādās dīgli tās iezīmes, kādas vēlāk pie Raiņa atradušas plašu un spēcīgu izteiksmi: gleznu bagāta fantazija, valodas un domu bagātība, iekšējs spēks, rūpes par zemākās tautas likteni.

Krājums — kā Aspazija liecina — esot diezgan liels. Rainis domājis toreiz arī par ārējo skaistuma ietērpumu un gribējis dzejoļus iespiest uz bāli-zaļa papīra, kurš no augšas sākot pāriet uz apakšu arvien tumšākā zaļumā. Bet šis nodoms palicis neizpildīts. Ģimnazijas laikā Rainis pārtulkojis arī Puškina ievērojamo lugu «Boriss Godunovs»; vēlāk šis tulkojums nepārgrozīts tika nodrukāts «Mājas viesu mēnešrakstā». No tam redzams, ar cik izveidotiem un pilnīgiem mākslinieciskiem līdzekļiem Rainis strādāja jau skolnieka gados. Minētajā laikā viņš sācis arī patstāvīgi nodarboties drāmatiskās mākslas laukā. Aspazija savās piezīmēs saka: «Rainim ir vēl no ģimnazijas laika nepabeigta luga «Vanems Imanta», kuŗa savā drāmatiskā uzbūvē ir tik stipra un oriģināla, ka tur nekas nav grozāms, un tikai jāizstrādā vien. Šī luga bijusi nodomāta kā traģedija piecos cēlienos. Fragmenti no viņas

iespiests Raiņa kopotos rakstos. (Dzīve un darbi X., 363.—392. P. p. «Imants»).

No viņa tā redzams, ka Rainis jau agri parādījis savas lielās dzejnieka dāvanas un agri jau sācis nodoties dzejai, īpaši tiem dzejas veidiem, kuriem viņš palicis uzticīgs arī vēlākā laikā: lirikai un drāmai. Un zīmīgi, ka tautiskā strāva, kas toreiz bij tik spēcīga un skaļa latviešu dzīvē, Raini nav ierāvusi savā plūdumā. Pat dzīvojot taisni pie tautiska laikraksta redaktora, viņš nepakļuva zem šīs strāvas iespaida. Vai, varbūt, tautas dziesmu forma, kādā Rainis rakstīja savus pirmos dzejoļus, būtu šīs strāvas iespaids? Nē. Tas viņa mātes iespaids. No tautiskās strāvas Rainis būtu piesavinājies tikai tautas dziesmu ārējo formu vien un ne tautas dziesmu estētiku, kā to viņa dzejā redzam. Tomēr — būtu nepareizi sacīt, ka tautiskā strāva uz Raini nav darījusi gluži nekādu iespaidu. Apkārtnes iespaids uz cilvēku taču ir nenoliedzams — un kamdēļ lai mēs viņu noliegtu šinī gadījumā?*). Trīs gadi, kurus Rainis pavadīja Rīgā tautiskās atmodas laikmetā, bez šaubām darījuši savu iespaidu uz viņa jūtīgo, uzņēmīgo, atsauksmīgo dvēseli, bet viņa kritiski domājošais prāts nepadevās tik viegli šiem iespaidiem, pārbaudīja tos un izveidoja viņus citādus, nekā toreiz bij parasts.

No sava laika viņš atkarīgs, bet nav sava laika vergs. Viņš vēl jauns, bet viņam sava individuā-

*) Rainis pats atzīst, ka viņš uzrakstījis labi daudz mātes teiktu tautas dziesmu. Un ne mātes teiktu vien. Tā dažas, kas nākušas no citiem avotiem, atrodam Jelg. Latv. biedr. rakstniec. nodaļas rakstu krājumā 2. (1893. g.). Tur divi cikli. Pirmais uzrakstīts Višķu pagasta Pūku ciema izloksnē. Teicēja: Springene, 60 gadus veca. Otrais — Jasmuiža pagasta izloksnē. Teicēja: Žurilinere, 50 gadus veca. Tas tānī laikā, kad pār mūsu dzimteni gājā tautu dziesmu uzrakstīšanas un krāšanas vilnis. Redzams, viņš aizņēmis arī Raini. (Abi minētie pagasti atrodas Daugavpils apriņķī, Latgalē.)

litāte — savs es. Viņš nesakūst ar īstenību vienu laidu, bet nostājas kritiski viņai pretī. Viņš vēl neapzinās skaidri savu spēku, bet neapzinīgi to jūt. Un savu dzeju viņš nerāda atklātībai, bet sev, savai vientulībai. Viņš strādā jau ģimnazista gados kā īsts dzejnieks — kā mākslinieks. Cik augstu viņš stāvējis pāri tā saucamajam laika garam un visai tā laika mākslai — liecina viņa «Karāļmeita».

L i t e r a t ū r a :

K. Dzirleja. Pa Raiņa senču pēdām. „Domas” 1928 g. Nr. 5. J. Raiņa mūžs „Domas” 1929. g. Nr. 7. J. Raiņa dzimtenē. „Sociāldēmokrats” 1929. № 219., 220.

A. Goba. Raiņa dzimtenē. „Ilustrēts žurnāls” 1927. g. № 8.

J. Rainis. Saules gadi. „Jaunības Tekas” 1925, № 3.

J. Rainis. Dzīve un darbi. 1925. X.

Studiju gadi

Pabeidzis 1882. gada decembrī Rīgas pilsētas ģimnaziju, Rainis palika pusotra gada māja veseloties, tad devās uz Pēterburgu studēt tieslietu zinības. Bet kamdēļ Rainis izvēlējās taisni jurisprudenci? Tamdēļ, ka šis priekšmets viņam likās visvairāk piemērots laika vajadzībām un viņa sabiedriskiem centieniem, bez tam tas vēlākā dzīvē varēja viņam nodrošināt vajadzīgo neatkarību. Ārsta un mācītāja amati un karjēra viņam bijuši pretīgi.

Pēterburgu par savu studiju vietu, kā Rainis pats reiz izteicās, viņš izvēlējies tamdēļ, ka viņam nepatikusi Tērbatas pseudo-aristokratiskā latviešu studentu korporāciju dzīve. Par pseudo-aristokrātisku Rainis ieskatījies šo dzīvi tamdēļ, ka saimniekdēli, kas tur studēja, izlikušies viņam, muižtura dēlam, par puskoka lēcējiem: tie lepojušies ar ārējo kultūru (uniformu), ne iekšējo. Bez tam viņu atbaidījusi Tērbatas mazpilsētniecība. Tad — ir vēl viens iemesls, kamdēļ viņš devās uz Pēterburgu: 1884. gadā tur krievu studentos bij vēl diezgan spēcīga radikālā strāva, ar kuru Rainis vēlējās nākt tuvākā sakarā. Kas zīmējas uz garīgo atmosferu, kāda valdīja starp toreizējiem latviešu studentiem Pēterburgā, tad tā bijusi radikāli-tautiska. Ar dzīvu interesi studenti sekojuši visam, kas notika Pēterburgā un pie mums: gaidāmā Manaseina revīzija, tuvošanās krieviem, gaidāmās reformas (tiesas, policijas, skolas) zemnie-

kiem, tiesības latviešu valodai — viss tas darīja iespaidu uz toreizējo Pēterburgas latviešu studentu dzīvi. Tamdēļ arī nodarbošanās ar valodu folkloru, juridiku, ekonomiju.

Pēterburgas universitātē Rainis pavadīja četrus gadus (1884.—1888.) Aizraušanās no iemīlētajiem priekšmetiem lielā mērā traucēja viņa studijas. Trīs gadus viņš universitātes darbus nestrādājis gandrīz nemaz. «Četrus gadus viņš sabija Pēterburgā,» — saka Aspazija savās piezīmēs, — «un no tiem trīs gadus nodarbojās gandrīz vienīgi ar filoloģiju un lasīja daudz pa bibliotēkām, tikai ceturtā gadā saņēmas un strādāja priekš eksāmena septiņpadsmit stundas dienā, caur ko arī ļoti pārpūlējās, kas vēlāk stipri atriebās viņa vājajiem nerviem.»

57-8. 783
Students būdams, Rainis centās nevien paplašināt savu domu un uzskatu pasauli, smeļot no tiem zinātņu avotiem, kas viņu visvairāk interesēja, bet strādāja bez tam vēl savā iemīļotā dzejas laukā un piedalījās arī Pēterburgas latviešu studentu pulciņā, no kuŗa vēlāk iznāca cits pakaļ citam trīs ievērojamie «Dienas lapas» redaktori: Fr. Bergmanis, P. Stučka un Rainis. Fr. Bergmanis (Kalnieks), vēl students būdams laida klajā brošūru: «Fabrikas strādnieks 19. gadu simtenī», kuŗā aizņēma visus tos jautājumus no strādnieku ekonomiskās, sabiedriskās un juridiskās dzīves, kuŗi vēlāk viņa vadītā organā dabūja plašāku izteiksmi un kuŗi tagad tik lielu lomu spēlē visā mūsu dzīvē. Starp citu, Rainis šinī pulciņā lasīja priekšā savā tulkojumā gabaliņu no ievērojamākā leišu dzejnieka Donaleiša klasiskā darba, — heksametros rakstītā dzejojuma: «Gada laiki» (kas tulkots vairāk svešās valodās). Bez tam Rainis kopā ar Stučku izdeva epigrammu, satiru un humoristiski satirisku rakstu krājumu: «Mazie dunduri» (1888.).

Ierosinājumu šā krājuma izdošanai devis Fr. Bergmanis ar savu «Dienas lapā» uzsāktu cīņu pret tautibniekiem. Tamdēļ arī minētais krājums sava gara un virziena ziņā tik tuvu «Dienas lapai». Taču nav jādodomā, ka opozīcijas gars, kas viņā iemīt, ir pakal darinājums «Dienas lapai». Nē. Rainis šinī ziņā ir patstāvīgs, un viņa opozīcijas garam ir dziļāki cēloņi: tas zināmā mērā mantots no tēva. Krājumā ir dzejoļi un proza. Divas trešdaļas no teksta cenzors nostrīpojis. Daži gabaliņi parādījās 1888. un 1889. gadā «Dienas lapā». «Mazie dunduri» savā tagadējā veidā ir lielāko tiesu Raina darbs, īpaši dzejas daļa. Bez kādiem pāris oriģināliem Rainis ievietojis te lielāko tiesu tulkojumus: no Ģētes, Ovidija, Katulla, Sapfoas, Kolcova, Puškina, Burnsas un Anakreonta. Tulkojumus viscaur izmanāma nopietna dzejnieka roka, un valoda pārsteidz ar savu dabiskumu un latviskumu. Ir arī viena otra iezīme, no kuras izmanāms nākamais mūsu dzejas valodas reformators.

Vispār — ievērojams ir šā krājuma gars. Viņa autori savu satiru vērš galvenā kārtā nevien pret toreizējo tautiskās dzejas gara nabadzību, bet arī pret visu mūsu toreizējo literatūras tukšību un pret pārspīlēto tautiskumu. Kādā rakstīnā, «Mūsu šā gada literatūras apskats», Rainis izsaka tik asus pārmetumus latviešu literatūrai — pārmetumus, kādus tikai gadi seši, septiņi vēlāk izteica Jansons savā slavenajā brošūrā: «Domas par jaunlaiku literatūru».

«Mazie dunduri» ir ass protests pret toreizējo gara nabadzību literatūrā un sabiedriskajā dzīvē. Vēlāk abi šā krājuma sastādītāji uzņēma un vadīja plašāku cīņu pret tukšo, kļiedzošo tautisko kņadu, tikai tad viņu cīņas orgāns nebija vairs brošūra, bet dienas laikraksts.

Bet pirms apskatām Raini kā redaktoru, ir jāsaka vēl daži vārdi par viņa studiju dienām un to

laikmetu, kas gulst starp viņām un redaktora gaitas sākumu. Aspazija savās piezīmēs saka: «Priekš studijām un uztura Rainis vairāk no tēva nesaņēma, kā četri simti rubļu par gadu, kaut gan bagātais tēvs tam būtu varējis vairāk dot, bet Raiņa raksturs jau pa laikam bijis tāds, ka viņš gribēja cik iespējams iztikt pats ar sevi. Nauda tika bieži kopīgi nodzīvota ar citiem, un bieži nācās iztikt ļoti knapi, bet tas jau bija paša lēmums. Raiņa tēvam un mātei, kuŗiem bija divās lielās muižās jā-saimnieko, neatlika ari laika par dēlu daudz domāt. Kad Rainis pa brīvdienām bija mājā, tēvs viņu bieži sūtīja kalpus uzraudzīt. Tad ari pamodās pirmoreiz Raiņa dziļā sociālā līdzcietība un mīlestība uz šiem mazajiem brāļiem, kuŗi Latgalē pavisam vēl atrodas grūtos un tumšos apstākļos. Tādēļ Rainis neko negribēja no tam zināt — kādu muižu pirkt vai ņemt uz nomu, ko tēvs būtu labprāt redzējis.»

Rainim ir divas dzimtenes: Zemgale — viena, Latgale — otra. Apmēram līdz piecpadsmitajam gadam, cik zināms, viņš dzīvojis jau minētajās vietās Zemgalē: Tadenavas, Randenes un Berkenhegenes muižās. Tad viņa vecāki pārcēlušies uz Latgali un pieņēmuši tur, Daugavpils apriņķī, divas muižas uz nomu: Vasiļovas muižu, kilometrus piecus no Višķu dzelzceļa stacijas, un Jasmuižu, 10 kilometrus no Ružonu stacijas, uz Pēterburgas ceļa. Vasiļovas muiža atrodas šosejas malā, bet diezgan vienmuļīgā, skumīgā apgabalā, un ari pati izskatās diezgan bēdīga. Tāpat apkārtējie laudis: tie vēl tagad ar savu nabadzību un neizglītību atstāj stipri nožēlojamu iespaidu. Citāda ir Jasmuiža. Laudis gan te ir tādi pat, bet apkārtne kalnaina, starp kalniem un meža puduŗiem šur tur kāds ezers, pati muiža nelielas upes, Jašas, malā, ielejā, skaista parka apēnota, ar simts gadu lieliem kokiem, gravām, dzirnavu upīti un plašu augļu koku

dārzu. Parks un dārzs it kā aicināt aicina sapņot, domāt, dzejot. Jasmuižā Rainis dzīvojis diezgan ilgi: ap astoņi vai desmit gadu. Tur cēlušās viņa jaunības dzejas. «Borisa Godunova» tulkojums, «Vanems Imanta» (drāma) u. c.

Ka Rainis toreiz nodarbojies ar dzeju, īpaši ar tulkojumiem, tad tas vairs nav bijis gluži viņa noslēpums. Tā, kad 1911. gada rudenī es apmeklēju šo muižu, viņas īpašnieks Kuņņecovs, vīrs gadu piecdesmit, no kuŗa tēva Raiņa tēvs muižu nomājis, zināja stāstīt, ka Rainis, skolnieks būdams, tulkojis «Borisu Godunovu» un interesējās, kas ar šo darbu gan noticis, vai viņš parādījis atklātībā. Par Raini Kuņņecovs atsaucās visai simpatiski, tāpat arī par pārējiem viņa piederīgiem, izņemot tēvu, kuŗu viņš raksturoja kā stipri pašmīlīgu cilvēku, ārkārtīgi stingru un kā tādu, kam rūpējis vienīgi materiālais labums. Kuņņecovs bij patīkami pārsteigts, kad dabūja dzirdēt, ka Rainis tagad slavens dzejnieks, bet brīnījās par to, ka vecā bagātā Pliekšāna dēls nemaz nav bagāts. Pēc viņa domām, bērniem vajadzējis mantot no tēva daudz tūkstošu naudas, jo viņš ticis turēts par ļoti bagātu cilvēku.

Liekas, Jasmuižā dzīvojot, Rainis atradis arī savu pseudonimu. Tam šāda maza vēsture: «Mans pseudonims» — teica reiz Rainis (1910. g.) — «man ir sen atrasts, gadus 25 atpakaļ. Man ļoti patika senlatviešu vārdi; latgaliešos, kur es dzīvoju jaunībā, es daudz tādu dzirdēju, no visiem man visvairāk iepatikās šis, kuŗu es lasīju vienā Latgales pagastā uz ceļa stabiņa, ar kādiem apzīmē zemnieku taisāmos lielceļa gabalus. Tā tad, redzāt, mans vārds no lielceļa uzlasīts pašā neaizskārtākā Latvijā, un kas viņu nes, tam arī pa lielceļiem jāstaigā. Es to vārdu pieņēmu, kad man bija jāparaksta pirmās drukātās rindiņas, un tā viņš man palicis.»

Rainis ļoti mīl Latgali un viņas vienkāršos, sirsnīgos ļaudis. Šai zemei pieder daļa no viņa bērnu dienām un daļa no viņa jaunības gadiem. Vēl vairāk: viņai pieder tas nopelns, ka viņa devusi pašam dzejniekam un latviešu tautai virkni ievērojamu mākslas darbu. Dzejoļu krājumā: «Tie, kas neaizmirst» atrodam dzejoli: «Munu jaunu diņu zeme», kas ziedots šai Raiņa otrai dzimtenei un pieder pie viņa labākiem darbiem. Grāmatīņas dziļi sajūstajā priekšvārdā dzejnieks par šo savu jaunu dienu zemi izsakās sekoši: «Šķirstot šīs lapas, varbūt brīnīsies par latgaliešu izloksni vienā dzejā, varbūt arī par šo latgaliešu vārdu, jo mūsu valodnieki jau nosprieduši, ka tam nebūs būt. Bet mēs vismaz varam latgaliešiem atstāt saukties, kā viņi paši grib, un neuzspiest viņiem savu aizbildniecību, kad nespējam sniegt palīdzību. — Svešumā un tālumā visa jaunība nāk biežāk un paliek ilgāk atmiņā; vienu no skaistākām atmiņām: mīlo, krāšņo Latgali, viņas sirsnīgos ļaudis un maigo valodu gribēju minēt kaut jēl dzejoliša bālā atgaismā. Lielais darbs atņēma visu manu laiku, bet šo spožumu nedzēš; lielajā darbā jau arī Latgale modusies, un tas darbs atzīst katrai tautai un viņas daļai kultūrālu patstāvību. Izloksnei tiesība pastāvēt blakus rakstu valodai; viņa to kuplinās. Man bez viņas nebūtu bijis iespējams paveikt klasiķu tulkojumus, kuŗi ir tikai maza atmaksa par jaukām bērnu dienām. Vēl citu darbu man dāvāja Latgale toreiz, sen atpakaļ, tikai tam vēl nav laiks. Bet tu, mana jaunības zeme, tev ir laiks. — audzi brīvi, tad tu augsi kopā ar mums.»

Tā dziļi sajūstos vārdos dzejnieks, atrazdamies slavas augstumos, atsaucās par savu otro dzimteni, kuŗa nav tik viņa jaunu dienu zeme vien, bet arī viņa jaunu sapņu, jaunu skumju, jaunu rūpju un jaunu cerību zeme. Viņš neprasa, vai tā ir skaista un bagāta — viņam tā arī savā vienkāršībā un na-

badzībā ir mīļa, tā saista viņa sirdi pie sevis ar neskaitāmiem paveniem.

Pēc skolas un studiju laika, Raiņa vecāki vēl kādus gadus palika Latgalē, bet Rainis pats to maz vairs dabūja redzēt. Tamdēļ arī tās sāpīgās skumjas un tā dzimtenes mīlestība, kas izskan minētajā dzejolī jau pašos pirmajos pantos:

Munu jaunu dinu zeme,
Sen es tevis naredzēju,
Sapynūs tik tu man rōdis,
Kad es guliū valiā acim, —
Kad es guliū valiā acim,
Rūkas atlaidis nū dorba.
Munu jaunu sapniu zeme,
Kur ir vehl tik skaisti sapniut?
Syltō saulē, agrūs zidūs
Klusums staigo lejdz ar smōrdu,
Klusums staigo lejdz ar smōrdu,
Vydū vad aiz rūkōm vōrgu.

Jurists un redaktors

1888. gadā Rainis pabeidza savas studijas un uzsāka patstāvīgu dzīvi. Viņš aizbrauca uz Viļņu un iestājās turienes apgabala tiesā, kā kandidāts uz amatiem tieslietu resorā. Algas viņš dabūja tikai 40 rubļus mēnesī, bet ar to arī iztika, un no tēva pabalsta vairs nekāda nenēma. Bet Pēterburga un Viļņa! — tā ir starpība. Tur plaša intensīva kultūrāla dzīve — te provinces pilsētas šaurība un miegainība. Bij viens, otrs latvietis, bet vai ar tiem varēja saprasties? Vai bij kāda dvēsele, kurā dzejnieks būtu varējis atrast sev radniecīgu iekšējo cilvēku? Nē. Atlika vai nu ar ierēdņiem kopā iedzert un kārtis spēlēt, vai atrauties vienatnē un nogrimt sevī. Rainis izvēlējās pēdējo ceļu: viņš kļuva arvien vientulāks, noslēdzās arvien vairāk sevī, no citiem cilvēkiem mīlestības negaidīja un pēc tās arī neprasīja. Tikai vienu laiku starp tiem pieciem, sešiem inteliģentajiem latviešiem, ar kuriem te retumis Rainis tikās, viņam nodibinājās diezgan tuvi sakari ar Voldemāru Zālīti, vēlāko dzejnieku Valdi, kas toreiz mācījās Viļņas skolotāju institūtā. Viņš Rainim tur bijis mīļš draugs. Minētais dzejnieks, kad es viņu reiz apmeklēju, lai dabūtu ko tuvāku zināt par Raiņa toreizējo dzīvi un viņu savstarpējām attiecībām, izteicās, ka abi viņi bijuši diezgan lielā mērā apkrauti darbiem un mākslai varējuši ziedot maz laika. No Raiņa dzejoļiem tanī laikā

viņš pazinis tikai tos, kas ievietoti krājumā «Mazie dunduri». Par kādu lielāku darbu radīšanu dzejā viņiem maz bijis runas. Šad un tad pārrunājuši gan dažas parādības cittautu rakstniecībā un arī pie mums. Rainis toreiz dzīvi interesējies par humorista un satirika Dikensa lielo romānu «Pikviekieši» un skatījies uz viņu ar lielu cienību. Diezgan dzīvi viņi toreiz pārrunājuši Ibsenu un no mūsu rakstniekiem Adolfu Allunānu, īpaši jaunākos no viņa toreizējiem darbiem.

Adolfu Allunānu Rainis bij iemīlējis kopš bērnu dienām, kad viņam bij izdevies reiz redzēt «Icigu Mozu», kā viņš pats to apliecina:

Ak, tu, labais Icigs Mozus,
Kā es tevi iemīlēju!
Ir piecdesmit pieci gadi —
Vēl kā dzīvs tu redzies manim.
Ak, tu, mīlais vecais Adolfs,
Kā es tevi iemīlēju!
Mūsu tautai, līdzī manīm,
Vēri jaunu pasaulīti.

(„Saules gadi“.)

Viņā Rainis sabija tikai divus gadus. Tas ir pārāk īss laiks, lai cilvēks dziļāk iepazītu cilvēku, īpaši vēl tādu, kas sevī diezgan noslēgts, un aiz tā iemesla tad arī Valdis un Rainis nedabūja atklāt viens otram savus mākslinieciskos centienus un tieksmes. Abi jaunekļi bijuši diezgan atturīgi savā satiksmē, un lai gan par savu māksliniecisko darbību ne viens, ne otrs nekā neizpaua, tomēr katrs no viņiem bez vārdiem bij pārliecināts, ka te dzejnieks atradis dzejnieku. Tāda klusa bezvārdu saprašanās reizēm ir ļoti ierosinoša, pamudinoša. «Pa to laiku» — saka Aspazija, runādama par mīnētām attiecībām — «Rainis varēja atkal nodoties dzejai, un tad arī radušies viņa skaistākie dzejoļi jaunības dzejoļu krājumā».

Spriežot pēc Aspazijas vārdiem, jādomā, ka Rainis lirikā te spēris jau ievērojamu soli uz priekšu. Bet dienas darbi un tie momenti, kurus viņš ziedoja mākslai, neizsmēl visu viņa darbību. «Te vēl jāpiemin» — saka Aspazija — «ka Rainis pa Viļņas laiku bija arī līdzstrādnieks pie prof. E. Voltera (Pēterburgā) etnografiskiem pētījumiem par leišu-latviešu valodām un palīdzēja tam materiālus vākt.»

Augšminētā sarunā dzejnieks Valdis darīja mani uzmanīgu uz kādu vēl līdz tam nezināmu Raiņa jaunības darbu, un tas ir kāds humoristiski-satirisku dzejoļu krājums ar nosaukumu: «Apdziedāšanas dziesmas III. vispārīgiem latvju dziesmu svētkiem. Sarakstījis Jāns Jasenu Plikšis. Rīgā, 1889.» Krājums sarakstīts 1888. g. rudenī, vēl mēnesī, Jasenos (jādomā: Jasmuižā). Autors savu krājumiņu dāvina «Mūsu diženo dziesmu svētku mīļiem dziedātājiem un dziedātājām». Dzejoļi sarakstīti tautas dziesmu formā, un viņu saturā izskan līdzjūtība dziedātājiem un dziedātājām, bet naidis un nicināšana pret svētku rīkotājiem un izmantotājiem. Krājumiņš liecina, cik ļoti Rainis iedziļinājies tautas dziesmu īpatnībā: dažu labu no viņa pantīņiem var noturēt par īstu tautas dziesmu. Bez tam, dziesmiņās parādās gaiši Raiņa asais skats un satirika talants.

«Mazie dunduri» un šis satirisko dziesmu krājumiņš liecina, ka Rainis, vēl jauneklis būdams, nevarējis vienaldzīgi paiet garām daudzām parādībām mūsu garīgās kultūras dzīvē, vai likt pie viņām parasto mērauklu. Nē, viņš nostājās opozīcijā. Dzīvojot tālu no mūsu garīgās dzīves centra, Rīgas, viņš vērīgi skatījās un klausījās, kas tur notiek, un viņa kritiski domājošais prāts atklāja viņam daudzas vājas vietas mūsu garīgā dzīvē, kurās deva bagātu vielu viņa satirika ta-

lantam. Zīmējoties uz opozicionālo garu, kāds Rainim viscaur izmanāms, viņš pats reiz, starp citu, izteicās: «Tāds bij laiks, un bez tam, es nedzīvoju pašā Latvijā, bet Latgalē, un no malas man bij vēl gaišāk redzams viss, kas novecojis dzimtenē.»

Divus gadus sabijis Viļņā, Rainis pārcēlās uz Jelgavu un pietājās pie zvēr. advokāta Stērstes par palīgu. Par Jelgavas laikmetu Raiņa dzīvē dabūjam no Aspazijas piezīmēm šādu pārskatu:

«Jelgavā Rainis sabija divus gadus, bet te nebij tās vientulības, kāda bij nepieciešama viņa dzejas tālākai attīstībai. Viņa ģimenes apstākļi tā bij grozījušies, ka tēvs bij miris, un viņa jaunākā māsa no laukiem pārnāca pie viņa dzīvot. Citi ģimenes locekļi palika vēl turpat uz laukiem. Šī jaunākā māsa, Dora, bij Raiņa ideālā jaunības mīlestība. Raiņa draugi mēdz stāstīt par šo ideālo mīlestību, ka Rainis savu māsu uz rokām nēsājis no vienas istabas otrā. Rainis pats atmin, ka viņš, kā mazs puika, par savu māsu piecus gadus vecāks būdams, viņas šūpulim vienmēr taisījis liksti. Tikai par savu dzejošanu Rainim ar māsu nav nekad runa bijusi. Reiz, dažus gadus vēlāk, viņš tai gan stāstījis par kādu gluži gatavu lugas plānu, bet māsa, laikam, nebūs ievērojusi, cik dziļi Rainis kaunās, cik grūti viņam savu visieکشējo atklāt un nebūs tam tā nākusi pretim. Varbūt, viņa brāļa dzejošanu būs ieskatījusi par pazīstamo jūtu, epidēmiju, kādu katrs jauneklis pārdzīvo savā jaunībā. Bet viens līdzietīgs smaids, varbūt tikai vārda nokrāsa — un Raiņa liktenis bij izšķirts; viņš meta dzejošanu uz visiem laikiem. Te nevar runāt par garīgu nesaprašanu no māsas puses, jo viņa bij savam brālim garīgi līdzīga. Dora Pliekšāne jau pati bij jauna ceļa laužēja un pirmā no latvietēm, kas aizgāja uz ārzemēm studēt. Te bij tikai pārprašanās. Rainim tagad atlika tikai palikt par kar-

jēristu un, kā bijušam ierēdnim, viņam bija arī izredze uz kādu augstāku ierēdņa vietu. Bet dzejnieks, kuŗš gan vairs neizteicās pantos, bij dzīvs viņā pašā; viņš nespēja palikt par karjēristu. Nesen atpakaļ viņš taču pats bij dzejojis:

Brīnums, cik drīzi,
Brīnums, cik ātri —
Vien-divos gados
Filistris tiki...*)

Viena dzīves iespējamība jau vēl palika pāri — publicistika. Rainis pieņēma uzaicinājumu, kuŗš materiālā ziņā bij uz pusi mazāk ienesīgs un tādām raksturam, kā viņš, ar zaudējumiem savienots: — iet uz Rīgu pie «Dienas lapas» par redaktoru. Bez tam, viņš sākumā strādāja arī līdz pie Dravnieka izdotās konverzācijas vārdnīcas.»

Šī dzīves iespējamība, par kuŗu te min Aspažija, izvērtās Rainim par lielu dzīves uzdevumu.

Vēl Pēterburgā būdams, viņš «Mazajos Dunduros» bij ievietojis dzejoli: «Dienas lapai» ar šādu saturu:

Ikdienīgas lapas bira,
Birtin bira, mirt nemira,
Zaļš kociņš, zaļas lapas
Mūsu tautas druviņā.

Nu viņš tika aicināts kopt šo zaļo koku un gādāt, ka viņa lapas būtu pēc iespējas jaunas, zaļokšņas dzīvības pilnas.

17. decembrī 1891. gadā Rainis uzņēma «Dienas lapas» vadību.

Kad jauns redaktors stājās darbā, tad plašas aprindas visā sabiedrībā, bet it īpaši tā laikraksta

*) „Tālās noskaņas“: „Filistris“ (25. lpp.).

lasītāji, kur notikusi maiņa, toreiz — un ar dibinātu interesi — gaidīja: ko jaunais redaktors teiks? Rainis sevišķu programmu neuzstāda. Īsiem, vienkāršiem vārdiem viņš paziņo atklātībai savu redaktora darbības sākumu. Šis mazais paziņojums svarīgs tanī ziņā, ka galvenos vilcienos aptver tos principus, kuriem Rainis palicis uzticīgs nevien kā avīžnieks, bet arī vēlāk kā dzejnieks.

Jaunais redaktors nemētājas skaļiem vārdiem, nedīžojas, bet atzīmē tik, kāds viņa mērķis, un aprāda, kas darāms šī mērķa sasniegšanai. Viņš arī apzinās, ka nav darba sācējs, bet stājas jau pie iesākta darba, kas strādājams tālāk, iesāktā virzienā. Redaktora darbu sākot, Rainis, kā ideju cilvēks, latviešiem svešs. To viņš arī pats atzīst. Stādamies redaktora darbā, viņš gan saka, ka programmu neuzstādot, bet gluži neapzinoties to tomēr izdara: viņš izsaka savus uzskatus par savu darba lauku, un redaktora uzskati — ir viņa programma. Ja nu izlobām izteikto domu kodolu no minētā raksta, tad dabūjam šādu Raiņa toreizējo uzskatu raksturojumu:

1) ir jāstrādā lielais darbs: nest brāļiem gaismu, vest tautu pretim spožai, laimīgai nākotnei; 2) gara gaisma ir katras tautas augstākais mērķis; gara gaisma — katras tautas lielākais spēks un varnākais ierocis; 3) gara gaismai vajag atspīdēt arī pie nabagākām, zemākām šķirām; 4) tautas attīstībai jāiet ne pa labi, ne pa kreisi, bet taisnā ceļā uz priekšu; 5) tā kā izglītība pieejama visvieglāk bagātam, tad jāveicina tautas bagātība; 6) tautas gods, tautas labums, tautas manta — stādāmi augstāk par visu; 7) lielajā darbā vajadzētu visiem vienoties, bet tas nav iespējams; 8) augstākais mērķis — tautas attīstība, kura veicināma visiem līdzekļiem, mošā garā — «lai tad arī būtu jāuzņemas viņa sekas.»

Šie uzskati, kā redzams, stāv diezgan tuvu Raiņa vēlākajiem uzskatiem. Un zīmīgi, ka savu centienu gala mērķa apzīmēšanai Rainis te pirmo reiz lieto teicienu: lielais darbs. Šis teiciens atkārtojas reizu reizēm nevien viņa žurnālistiskajos rakstos, bet arī vēlāk viņa dzejā līdz pat pēdējam laikam. Tā tad, lai Rainis dara ko darīdams, viņam arvien priekš acīm stāv šis lielais darbs: tautas garīgās, materialās un sociālās kultūras pārveidošana un attīstība. Šī vienīgā zvaigzne Rainim stāvēja jau priekš acīm, kad viņš stājās pie avīzes vadības.

Bet kādi bij tie apstākļi, kuŗos Rainim nācās par šo mērķi cīnīties? Darbs, ko «Dienas lapa» uzsāka 1886. g., bij aizstāvēt mazturīgo ļaužu un strādnieku intereses. Latviešu toreiz Rīgā bij jau pāri par piecdesmit tūkstošu, un viss lielais vairogs no tiem bij — darba ļaudis. Kad Rainis uzsāma «Dienas lapas» vadību, tad latviešu skaits Rīgā varēja būt pieaudzis uz simts tūkstošu.*) Līdz ar to bij kļuvis dzīvs jau strādnieku jautājums. Mazturīgo aprindu ļaudīm bij jau labi daudz dažādu biedrību, bet viņās vēl valdīja tautiski-konservatīvais gars. «Jonatāna» biedrībā pat vēl 1894. gadā veselus trīs mēnešus no vietas ilga reliģiski priekšlasījumi. Bet sabiedrība un biedrības jau skatījās, klausījās un vēroja, ka garīgā dzīvē sāk mosties jauna strāva. Visā sabiedrībā toni gan vēl uzdeva Rīgas Latviešu biedrība, bet viņas centieni nebij vairs visas domājošās latvju sabiedrības idejiskā izteiksme. Šī biedrība dīvainā kārtā sāka bīties no dēmonkratisma. Viņa sāka vest cīņu pret tiem cilvēkiem, kas redzēja viņas trūkumus un neslēpa tos. Gan lielais Valdemārs jau astoņdesmito gadu sākumā atgādināja tautiskajiem

*) Pēc statistiskām ziņām, 1881. gadā to bij 50,000, bet 1897. jau 120.000.

darbiniekiem, ka uz priekšu tā vairs nevarot iet, esot jāapdomā, ka trīsceturtdaļas no latviešu tautas esot darba ļaudis, par kuŗu gara gaismu esot jāgādā.*) Bet tautībnieki šo saucienu nedzirdēja vai varbūt — ari negribēja dzirdēt. Gluži otrādi: kad «Dienas lapa» uzsākās šo darbu, tad tautībnieki pasludināja pret viņu karu un neskatījās ne uz kādiem līdzekļiem — lai tik viņas centienus apkarotu. Kad Rainis uzsāma «Dienas lapas» vadību, tad attiecības starp tautībniekiem un dienlapistiem bij jau visai asas.

Tāds bij mūsu sabiedrībā un avīžniecībā stāvoklis, kad Rainis uzsāka savu redaktora darbību. Bet kas tā bija par ideju, kuŗa tautībniekiem bij naidīga un par kuŗu nu Rainim bij cīnīties? Tā bij ideja, ka nedrīkst palikt pie tautisko centienu pānākumiem stāvēt, bet ka jāiet tālāk — ideja par nemitīgu attīstību. Tautībniekiem šī ideja bij naidīga. Kamdēļ? Tamdēļ, ka tā bij jaunas, viņiem naidīgas šķiras ideja. Tautiskās kustības mērķis bij modināt tautisko pašapziņu. Bet šo pašapziņu vajadzēja modināt tikai tiem, kas bij iedzīvojušies mantā vai kļuvuši pie izglītības, lai viņi nepārvācojas. Tautai no tam nebij ko būt — tur latvietis bij un palika latvietis, un tautisko pašapziņu tur modināt nevajadzēja. Tamdēļ tautiskās kustības centieni kalpoja vienīgi latviešu pilsonībai un intelliģencei — ar vārdu sakot, bij mantīgo un izglītoto, ne visas tautas kustība. Tautiskās pašapziņas modināšanai bij ziedoti sešdesmitie un septiņdesmitie gadi. Astoņdesmitajos gados tautiskums jau bij savu kultūrālo vērtību zaudējis. Dzīves klēpī bij nobriedusi cita ideja, kuŗa ar varu laužās uz āru: modināt ļaudis cilvēka pašapziņu! «Dienas lapa» bij uzlikusi sev par pienākumu — strādāt šo modināšanas darbu. Un viens

*) „Pagalms” 1881. „Par latviešu grāmatu krātuvēm”.

no spēcīgākiem līdzekļiem šinī darbā viņai bij — attīstības ideja. No tejienes arī viņas pienākumi un cīņas taktika: ārdīt visu nost, kas kavē attīstību, bet pabalstīt un stiprināt visu, kas to veicina.

«Raina darbs pie «Dienas lapas», — saka Aspazija savās piezīmēs, — «bij no vienas puses negatīvas dabas: veco sabiedrību ārdīt, kaŗa gājiens pret veco māmuļu. Bet Rainim ar to nepietika, viņš juta, ka jānāk vietā arī kam pozitīvam. Jau no 90. un 91. gada sākot «Dienas lapā» no Raina spalvas parādās tās idejas, kuŗas no tautiskā demokratisma izplesdamās un papildinādamās tapa par tā saucamo — jauno strāvu.»

Šis jaunās strāvas laikmets ir viens no ievērojamākajiem latviešu līdzšinējā kultūras dzīvē, jo tā kustība, kas viņā modās, aizņēma visplašākās ļaužu aprindas, dziļi tās ievilņodama, turpinās vēl mūsu dienās un sniedzas tālu nākotnē. Kad runā par deviņdesmitajiem gadiem mūsu dzīvē, tad parasti saprot ne visu šo gadu desmitu, bet galvenā kārtā viņa pirmo pusi, īpaši tos gadus, kad Rainis vadīja «Dienas lapu» (1891.—1895.), un kad šī kustība izlauzās uz āru.

Viņa ienesa mūsu garīgās kultūras dzīvē tos principus un tās idejas, ko īsumā var apzīmēt ar vārdiem: reālisms, evolūcionisms, vēsturiskais materiālisms, sieviešu emancipācija, strādnieku jaunatājums, sociālā politika, sociālisms.

Uz avīznieka darbu un uzdevumu Rainis skatījās ļoti nopietni. Pats viņš vadīja ārzemes politikas nodaļu un veda lielāko tiesu polemikas. Tā viņam no vienas puses bija iespēja rādīt, kas pie mums nederīgs un atmetams un no otras — kas ārzemēs vērtīgs un pieņemams. Viņa vadītā politikas nodaļa kļuva lasītājiem par ievērojamu politisku skolu.

Nostrādājis apmēram divi gadi pie avīzes vadības, viņš 1. augustā 1893. gadā brauca uz ārze-

mēm papildināties savās politiskās un sabiedriskās zināšanās. Ārzemēs viņš atrada priekšā jau plaši izkoptu sociālpolitisku sistēmu, pie kuŗas tad varēja savus ieskatus veidot, izkopt un noskaidrot savu sociālo ideālu. Kad tas bij panākts, viņš pēc pustreša mēneša pārbrauca dzimtenē un strādāja neatlaidīgi sava avīžnieka, resp. literāriskās, sabiedriskās un politiskās audzināšanas darbu līdz 1. decembrim 1895. gadā. Tad, pa daļai neveselības, pa daļai vēl līdz šim nezināmu iemeslu dēļ, viņš bij spiests savu avīžnieka darbību pārtraukt.

Kas zīmējas uz Raini kā žurnālistu, tad jāsaka, ka pēc sava stila un izteiksmes līdzekļiem, kā arī pēc savas dabas, kuŗa mīl vientulību un nogremdēšanos sevī, viņš nav žurnālists parastā nozīmē, viņš neraksta braši un plaši, bet īsi, koncentrēti, lietišķi, vietām un reizēm asi, reaģē uz visu ātri un prot piešķirt savām domām ideālisma mirdzumu: iezīmi, ka tiek strādāts un ka jāstrādā arvien plašāku centienu vārdā, ka jātur priekš acīm dzīves pārveidošanas lielais darbs. Un kā viņš savā vēlākā dzejā prot savienot domu dziļumu, augstumu un nemierīgumu ar jaunas ētikas spēku, tāpat viņš to spēja un darīja avīžniecībā. Kā iniciātors, kā sociālpolitiķis, kā idejiskās uguns nesējs tumšajā ļaužu masā, kā proletāriāta modinātājs, proletāriāta pasaules uzskata veidotājs un sludinātājs Rainis latviešu avīžniecības vēsturē paliks neaizmirstams; viņa vadītā laikraksta četri, tagad jau sadzeltējušie, bet plūstošas dzīvības pilnie gada gājumi ir ievērojams pieminēklis uz divu laikmetu robežām mūsu tautas dzīvē — tur, kur beidzās tautiskā kustība un sākās jaunā strāva jeb sociālā kustība. —

Līdz ar redaktora gaitas beigšanu sākās Raina dzīvē jauns laikmets, kuŗā viņš pamazām piegriezās mākslai un iekārvoja vienu uzvaru pēc otras, vienu ievērojamāku par otru, radīja mūsu literātūrā veselu estētisku revolūciju.

Trimdinieks un dzejnieks.

Sākās cita dzīve, cita darbība.

Dzīvē, var sacīt, Rainis no tā laika ir pastāvīgs trimdinieks, bet darbā — pastāvīgs dzejnieks, izņemot kara un pēckara laiku, kad viņš piegriezās arī praktiskai politikai. Kamēr Rainis bij redaktors, neviens nezināja, ka viņš ir arī dzejnieks.

Raksturīgi, ka viņš neiespieda savus dzejoļus pat paša vadītā laikrakstā, kaut gan redzēja, cik trūcīga bij toreiz mūsu lirika. Tikai uz 1895. gada beigām parādījās «Dienas lapā» pāris dzejojumu pēc A. Girnta un pāris oriģinālu no viņa paša:

Pirmais, kas no viņa oriģināliem tika iespiests, ir šāds:

Šinī aukstajā, lepnejā dvēs'lē
Nav palāvības, nav pieticības,
Bez gala vientuļa, bez gala brīva —
Ne mērķa, ne zvaigznes, ne vēlējuma,
Vienīgā saite, kas šinī saulē
Var mani turēt, tā tava dvēs'le —
Tā tava dvēs'le, auksta un lepna,
Bez palāvības, bez pieticības.

Pāris mazie dzejoliši negrieza uz sevi sevišķas vērības. Un tas it viegli saprotams: viņi tīri psiholoģiska rakstura.

Bet dzīvē bija — vētras un dziņu laikmets. Un tādā laikā psiholoģiskā lirika neatstāj sevišķa

iespaida, nevar cerēt uz panākumiem, ja viņā nav ievērota sabiedrības noskaņa, sabiedrības psiholoģija.

Bez tam — toreiz visu sirdis, var sacīt, bij iekarojis Ed. Veidenbaums ar savu sociālo satiru un Aspazija ar savas liesmainās lirikas sarkanajām puķēm... Taču dzejnieks, ko Rainis sevi tik ilgi bija slēpis un apspiedis, sāka prasīt pēc savām tiesībām un drīz vien tās arī iekaroja. Raiņa bagātā individuālitate tikai pa daļai varēja izteikties avīžniecībā, pilnīgu izteiksmi tā varēja atrast tikai dzejā.

Taču, iekams tas varēja notikt, bija jānāk starpā vēl citiem apstākļiem.

Beidzis 1. decembrī 1895. gadā savu redaktora darbību, Rainis devās uz Jelgavu, lai tur uzsāktu advokāta praksi.*) Bet radās šķēršļi un viņam to neļāva. Lai uzsāktu atkal advokāta praksi, vajadzēja administrācijas atļauju. Un to ne uzreiz varēja dabūt. Rainis dzīvoja Jelgavā līdz ar savu ģimeni — māti un māsu — un gaidīja uz apstiprinājumu. Bet administrācija vilcinājās. Tikai pēc gada viņa deva atbildi, un tā bij atraidoša. Kamdēļ? Kā vēlāk izrādījās, pie tam vainīga bija bijusi politiskā aizdomība un denunciācija. Šī denunciācija bij nākusi no Raiņa un jaunstrāvnieku idejisko pretinieku puses — no vecstrāvniekiem. Nevarēdami jaunstrāvniekus apkarot garīgiem ieročiem, viņi ķērās pie neskaidrajiem līdzekļiem, kādus savā laikā vācieši bija lietojuši pret jaunlatviešiem — tautībnieku priekštečiem: nostādīt savus pretiniekus valdības acīs par kaitīgiem politiskiem darbiniekiem.

*) Te man jāaizrāda, ka ziņas, ko te sniedzu par Raiņa dzīvi 1895.—1905.), ņemtas galvenā kārtā no Aspazijas vēl neiespēstajām piezīmēm, kuŗas god. dzejniece man laipni atvēlējusi izlietot.

A. B.

Jelgavā dzīvojot, Rainis nāca tuvākā satiksmē ar Aspaziju, un tas priekš viņa bija no liela svara. Ar Raini bieži satiekoties, Aspazija mācījās pazīt viņa dzejnieku. «Pirmo reiz,» saka Aspazija, «viņš man rādīja savus dzejoļus, tos pašus jaunības minētos dzejoļus, kuri guļ kā aprakta manta un gaida, kad tie kādreiz nāks pie dienas gaismas.» Te arī atklājās viņai tas, ka Rainis pats nebija skaidrībā par savām lielajām dzejnieka dāvanām.

Aspazijai izdevās izgaisināt viņa šaubas un viņu pārliecināt ticēt sev un savam dzejnieka aicinājumam.

Tas varbūt Aspazijai arī nebūtu izdevies, ja viņai nebūtu palīgā nākusi pati dzīve. Redaktors P. Zālīte griezās tanī laikā pie Aspazijas, lai viņa pārtulkotu Ģētes «Faustu» viņa vadītajam «Mājas viesu mēnešrakstam». Aspazija gribēja piedāvājumu atraidīt, kā neizpildāmu, bet Rainis viņu no tam atturēja. Radās ideja tulkot «Faustu» kopējiem spēkiem un izdot to ar abu vārdiem. Tā tas arī notika. 1896. gadā Rainis bij nācis klajā šinī žurnālā ar dažiem dzejoļiem, no kuriem dažs, kā, piemēram, «Teika», dzejots skolnieka gados.

1897. gadā sāka parādīties arī «Fausta» tulkojums. Es saku — s ā k a parādīties tamdēļ, ka šis lielais darbs bij Rainim jāpastrādā ar lieliem traucējumiem. Lieta tā, ka pēc Raiņa neapstiprināšanas par advokātu, viņam pašam un Aspazijai Jelgavā nebij vairs nekādas nozīmes palikt; viņi aizbrauca uz ārzemēm un apmetās Berlīnē. Tur Aspazija gatavojās uz eksāmeniem, lai varētu iestāties augstskolā un veda arī abu mazo saimniecību. Rainis tulkoja «Faustu», pasniedza krievu stundas un rakstīja arī vācu avīzēs. Tā dzejnieks un dzejniece dzīvoja trīs mēnešus, kamēr pienāca kādā dienā telegramma, ka nomirusi Raiņa vecākā māsa.

Tēvs bij miris, vecākā māsa ari, jaunākā māsa studēja ārzemēs, Francijā, un nevarēja ierasties pie mātes, kuŗa nu palika gluži viena.

Bija jābrauc mājā.

Berlinē Rainim bij izredze dabūt vietu pie kāda laikraksta par līdzredaktoru, bet tagad tas nodoms bij jāatmet. Kad Raiņa māsu paglabāja, pienāca ziņa, ka viņš Poņevežā apstiprināts par advokātu. Rainis, kopā ar māti un Aspaziju, nu pārcēlās uz turieni, noņēma lielāku dzīvokli un gribēja jau nodibināties uz dzīvi, bet pēc pāris mēnešiem — taisni Vasaras svētku sestdienā — ieradās policija un Raini apcietināja.

Viņš tika apcietināts savas redaktora darbības dēļ, kā galvenais vaininieks pie jauno sociālo ideju izplatīšanas. Dzīve Poņevežā, protams, bija jāizbeidz. Mātei bija jāpāriet uz Rīgu, pie jaunākās meitas Doras, kuŗa tikko bija atgriezusies no ārzemēm un apprecējusies ar zvērinātu advokātu, «Dienas lapas» redaktoru Pēteri Stučku, kuŗš līdz ar citiem šā laikraksta piekritējiem un līdzstrādniekiem ari tika apcietināts. Viss tas notika tā ap 21. jūniju 1897. gadā, kad tika apturēta uz astoņiem mēnešiem ari «Dienas lapa».

Lieta, kuŗas dēļ apvainoja jaunstrāvniekus un Raini, bija tāda, kādas tagad mēdz būt politiskās lietas. Toreiz tā tomēr bija kas gluži jauns, tiklab apcietinātiem, kā lietas izmeklētājiem. Apvainojumi bija smagi, gara stāvoklis nospiedošs.

Rainis pārdzīvoja diezgan lielu dvēseles traģēdiju.

No tā laika viņam glabājas kāds dzejoļu krājumiņš, kuŗu domāja kādreiz laist klajā. Viens no šiem dzejoļiem tika nodrukāts savā laikā «Mājas viesu mēnešrakstā» un vēlāk ari «Tālajā noskaņās». Tas ir: «Mūžības priekšvakarā», viens no labākiem un dziļākiem Raiņa darbiem lirikā.

Tas arī dod mums jēdzienu par toreizējo visai nopietno Raiņa gara stāvokli. Nav brīnums, ka Rainim cietumā, tikko trīsdesmit gadus vecam, parādījās jau sirmi mati. Neskatoties uz visu neiepriecinošo, nenoteikto stāvokli, Rainis savu cietuma laiku nepavadīja velti: viņš tulkoja «Faustu». Drīz pēc tulkojuma beigšanas viņš nopietni saslima.

Sākumā viņu turēja Liepājas cietumā, vēlāk pārveda uz Rīgu. Cik zināms, cietuma apstākļi Rainim bijuši smagāki nekā citiem viņa biedriem.

Pēc vairākiem mēnešiem viņu izlaida pret drošības naudu, kad viņš bija ar nerviem grūti saslimis.

«Bals bija gluži bez skaņas,» saka Aspazija, rakstīdama par Raiņa toreizējo stāvokli, «pats nosirmojis, 30 gadus vecs būdams, un nespēja daudz soļu iet, kad ģibonis virsū mācās.»

Trīs dienas bij Rainim dots laika izvēlēties sev dzīves vietu ārpus Baltijas; par tādu viņš izvēlējās Pleskavu. Ātri viņš likās no cietuma mācītāja Kellera salaulāties ar Aspaziju un nosvinēja kāzas kādas draudzenes mazā istabiņā, nedaudzu cilvēku klātbūtnē.

«Pārleistie notikumi,» saka Aspazija, «jau nevarēja palikt bez iespaida arī uz manu veselību, un tā, man šķita, mēs illūstrējām Heines pantu:

«Sie ist ein leidendes Kätzchen,
Und er ist krank, wie ein Hund»*).

Mantas apstākļi bij bēdīgi, veselības apstākļi tāpat, un izredzes nebija nekādas. Iznāca vēl tā, ka

*) Viņa ir kā cietējs kaķīts. Un viņš ir slims kā suns.

A. B.

bija jāmaksā kāds galvojums, jāapmierina kāds parādu prasītājs un nu mūsu ievērojamais dzejnieks palika gluži bez kapeikas. Uz Pleskavu viņi aizbrauca ar nelielu aizlienējumu no Dr. philos. P. Zālītes. Pleskavā viņi iebrauca taisni Ziemas svētku vakarā (1897.). Kāds Rainim toreiz bijis dvēseles stāvoklis, redzam no dzejoļa:

«Bij dziļa ziema, Kad projām gāju
Uz tāļu zemi — Uz svešu māju...»

Viņš sirdī vēl nesa ziedoni un ilgās skuma pēc dzimtenes un par dzimteni.

Tādi bija tie apstākļi, kas pavadīja «Fausta» tulkošanu un viņa parādīšanos drukā 1897. gadā. Šis tulkojums ir kļuvis mums tagad par jaunu valodas un dzejas kuplināšanas avotu. Bet iekams to atzina, viņa tulkotājam nācās pārdzīvot ne vienu vien pārmetumu un neglītu uzbrukumu gan no valodnieku, gan no citām pusēm.

Pats darbs tomēr ņēma virsroku: drīz vien to sāka cildināt kā kaut ko tiešām lielu un ievērojamu.

Pat vācu un krievu presē parādījās atzinīgas un cildinošas atsauksmes par viņu.

Pleskavā Rainim nācās palikt pusotra gada. Dzīve te nebij nekāda iepriecinoša. Mazā, vienkāršā, mazpilsētnieciski ierīkotā viesnīcas istabiņā dzejnieks un dzejniece nosvinēja Ziemas svētkus; pēc tam noņēma kādu lētāku privātistabu.

Nu atkal bija jāpārdzīvo grūts laiks.

Rainis bija tik slims, ka nevarēja nevienu nakti dabiskā miegā gulēt un izlietoja visas pakāpes opiātu, kas darīja sliktu iespaidu uz viņa organismu. Slimoja arī Aspazija, un viņam, slimam, bija vēl jākopj reizēm sava dzīves un dzejas biedrene. Gara stāvoklis bija nospiedošs arī vēl

tamdēļ, ka nevarēja zināt, kāds būs tiesas spriedums iesāktajā lietā. Ilgāks cietuma sods, piemēram, būtu bijis Rainim tas pats, kas nāve.

Mācās virsū nepielūdzamais eksistences jautājums — bija jāstrādā, vai var vai nevar. Rainis strādāja pie tulkojumiem «Mājas viesu mēnešrakstam». Pleskavā būdams, viņš notulkoja, vai pareizāk, atdzejoja tādus darbus, kā: Ļermontova «Demons», Lesinga «Nātans Gudrais» un Hauptmaņa «Nogrimušais zvans». — «Rainis tagad bija spiests par rakstnieku palikt,» saka Aspazija, « kaut arī no sākuma tikai caur tulkojumiem.»

1898. g. iznāca arī iespiedumā viņa skolas gados tulkotais Puškina «Boriss Godunovs». Bet ievērojamākais šīnī gadā tas, ka «Fausta» tulkojums iznāca atsevišķā izdevumā, glīti illūstrēts, un nu izrādījās, ka Rainis ir vienīgais šī darba darītājs, kā to Aspazija priekšvārdā paskaidroja. Vēl tikai Rainim nācās izkarot kādu valodniecisku polemiku ar valodnieku Milenbachu šī tulkojuma dēļ — un Raiņa vārds bija ieguvis literātūrā slavu, ar kādu nevar lepoties neviens cits no mūsu dzejniekiem.

Rainis un tāpat neviens cits toreiz nemaz nevarēja aptvert, kāda liela nozīme šim «Fausta» tulkojumam: viņš kļuva par stūra akmēni visai mūsu modernai lirikai, izteiksmes līdzekļu ziņā — mums nu bija radīta kupla, bagāta, mākslinieciska valoda.

Pa ziemu viņš dzīvoja Pleskavā, pa vasaru uz laukiem, kādās zemnieku mājās, abi ar Aspaziju mazā istabiņā; tur dzīve bija lētāka, gaiss labāks, Raiņa veselības apstākļi tomēr ne cik nelabojās. Un arī Aspazija vārgoja. Uz rudens pusi materiālie apstākļi kaut cik uzlabojās — Rainis dabūja atmaksātu kādu vecu parādu, un Aspazija dabūja vietu Platesa izdotās «Dienas lapas» redakcijā.

Bet nu bij jāšķīras.

Aspazija pārgāja dzīvot uz Rīgu, Rainis pa ziemu uz Pleskavu. Aspazija no redakcijas ik mēnešus brauca uz pāris dienām pie Raiņa ciemā. Beidzot pienāca galīgs spriedums un skanēja: 5 gadi Vjatkas guberņā, neieskaitot 2 cietumā un Pleskavā pavadītos gadus.

Tas bija taisni Vasaras svētkos.

Aspazija bija patlaban pie Raiņa. Ap to laiku viņš dabūja arī vēsti, ka māte mirusi. Atļauju uz viņas pavadīšanu viņam nedeja. Pirmajā jūnijā 1899. gadā Rainis viens devās uz tālo trimdas vietu. Aspazija viņu pavadīt nevarēja, jo bija saistīta maizes darbā. Tas bija smags, zaudējumiem un ciešanām bagāts laiks Raiņa mūžā. Trīs un pus gada bija pagājuši no tā laika, kopš viņš atstājās no redaktora darba, un kas viss šajos gados nebij pārdzīvots: bij zaudēta veselība, karjēra, tēvs, māte, vecākā māsa, dažs draugs, dažs domu un ciņu biedrs un bez tam vēl neatkarība. Vajadzēja daudz spēka, lai nesalūztu.

Nav brīnums, ka dzejniekam uzmācās nospiedoša vientulības sajūta, kādu viņš to klasiski attēlojis savā dzejolī: «Kalnā kāpējs» (1900.).

Taču, runājot par šiem bēdīgajiem, zaudējumu pilnajiem gadiem, nav jāaizmirst, ka Rainis tanī laikā atrada cilvēku, kas lielā mērā atsvēra viņa zaudējumus. Šis cilvēks ir — Aspazija. Nevar nemaz iedomāties, kā viņš būtu pārlaidis grūto cietuma un trimdas laiku bez viņas.

Šinī laikā Raiņa stāvokli padarīja vēl grūtāku tas, ka Aspazijas māte bij palikusi bez līdzekļiem, un nu Rainim nācās apgādāt arī viņas ģimeni. Pirmo trimdas gadu Rainis un Aspazija nodzīvoja šķirti, tikai rakstīja ikdienas viens otram vēstules.

Bez Raiņa Vjatkas gubernā bij vēl divi jaunstrāvnieki, kā politiskie izsūtītie: advokāts P. Stučka un telegrafists K. Šulcs. Visi viņi nedabūja atļauju dzīvot pašā Vjatkā, bet tika tālāk sūtīti uz apriņķa pilsētām.

Rainim iznāca dzīvot Slobodskā, apmēram tikpat lielā pilsētiņā, — pareizāki sakot miestā, kā Limbaži. Slobodskas tuvumā, apkaimē bija dažas fabrikas. Izsūtīto politisko tur bij tolaik kādu 30. Pilsētiņas iedzīvotāji no politiskām lietām nekā nesaprata un atnākušos svešniekus turēja par krimināliem ļaundariem, bet tā kā tie taisni netika turēti cietumā, tad, pēc viņu domām, noziegumi tiem nevarēja būt visai lieli: kaušanās, kāršu spēle vai tamlīdzīgi. Rainis viņiem izlicies tāds noslēpumaināks nekā citi un vairāk pēc kunga, un tādēļ tie droši domājuši, ka viņš visādā ziņā esot viltotas naudas taisītājs.

Aspazija bij Rainim nosūtījusi mazu mašīnu, ar ko elektrizēties, un to turienieši bij noturējuši par naudas taisāmo mašīnu. Kad viņi Raini redzējuši aiz loga vingrojam, tad nodomājuši, ka viņš arī vēl prātā jūcis aiz bēdām, ka veikals izjūcis. Citādi Slobodskas iedzīvotāji, (no kuriem daļa tātāru, daļa votjaku) bijuši lāga ļaudis, ar kuriem varēts it draudzīgi satikt. Uzturs pilsētiņā bijis lēts, pārtikas līdzekļi neviltoti un labi. Klimats gan tur ļoti mainīgs; vasara īsa, karsta, ziemā ap 40 gradu auksts. Sniega pilsētiņā bijis daudz: tas neticis no ielām tīrīts — kā kritis, tā stāvējis, reizēm lielām kupenām.

No sākuma Rainis nometies kādā gluži mazā istabiņā, kur visa pansija tam izmaksājusi 12 rbļ. mēnesī. Vēlāk viņš gatavojis ēdienu pats un tad iznācis vēl lētāk.

Vēlāk Rainis pārgājis lielākā un saulainākā dzīvoklī, kur pamazām sācis arī atspirgt. Pirmo

gadu viņš dzīvojis gluži viens un galvenā kārtā nodarbojies ar literatūru. «Mājas viesā mēnešrakstā» pa to laiku nāca klajā daži tulkojumi no viņa: Ģētes «Ifigenija», Hamerlinga «Amors un Psiche», Ibsena «Svētki Zolhaugā», daži Ģētes dzejoļi un bez tam vēl daži oriģināli.

Raiņa skice «Spītnieks» liecina, ka viņš mēģinājis arī stāstu rakstniecībā. Ievērojamākais gan, kas no viņa tanī gadā nāca klajā, bija neliela virkne dzejoļu, no kuriem daži pieskaitāmi pie viņa vislabākajiem darbiem: «Pats», «Pazudušais dēls», «Vēl ziema», «Kalnā kāpējs».

Pēc gada Aspazija iekārtojās tā, ka pusgadu strādāja redakcijā un pusgadu varēja būt pie Raiņa. Tā viņa kādas 6 reizes dabūja braukt turp un atpakaļ diezgan tālo ceļu — reizēm brauciens ilga pat 8 dienas.

«Draugs un visa trimdas laika uzticīgs līdzbiedris,» — saka Aspazija, — «mums kļuva kāds liels dzeltens runcis no Angoras pasugas. Viņš bij jau 12 gadus vecs un bij pazīstams kā ļoti gudrs — un tas nebij par daudz sacīts. Kad viņa nelaika kungs bij dzīvs bijis, viņš kā faktors bij staigājis no mājām uz attālo veikalu ārpus pilsētas, un viņu sūtījuši turp, kad kungs bijis jāsauca pusdienā vai citās darīšanās. Tagad viņš savu veikala darbību bij pārmainījis pret literārisku un stundām ilgi sēdēja Rainim blakām un sekoja katrai rindiņai, kuru viņš rakstīja un mēģināja arī pats vilkt tādus likuminus. Bieži es dabūju vēstules, kur arī viņa roka bij uzlikta. Tikai kad nāca pusdienas stunda, tad viņš pareizi pēc pulksteņa uzlika ķepu uz spalvu un neļāva ne par ko tālāk rakstīt. Kad viņš pamanīja, ka es raudu, tad nekur nebija valdāms, uzlēca uz pleca, apķērās ar abām kājām un ņēmās ar tādu sparū laizīt, ka no viņa nemaz nevarēja vaļā tikt. Par viņu būtu daudz ko stā-

stīt, un mēs viņu būtu līdzī nēmuši, ja viņš nebūtu nomiris.»

Tāda bij apmēram Slobodskas dzīve, pie kuŗas nu Rainim vajadzēja pierast. Uz trimdas laika beigām apstākļi labojās; Rainis dabūja vēl kādu vecu parādu atpakaļ un arī darbu klāt priekš izdevēja Gulbja.

Pa to laiku bij nākuši klajā daži ievērojami Raina tulkojumi, kā: Šillera «Vilhelms Tells» (1901.), Heines «Viljams Ratklifs» (1902.) Šekspīra «Antonijs un Kleopatra» un beidzot, kopā ar Aspaziju, Rainis bij uzņēmies tulkot Ģētes darbus A. Gulbim — tas bij liels un atbildīgs darbs, kuŗu trimdā būdams Rainis tikai pa daļai paguva pāstrādāt.

No trimdas tika viens gads atlaists (tā kā ar cietumu un priekštrimdas laiku kopā iznāca 6 gadi), un 1903. gada vasarā Rainis varēja atkal ierasties dzimtenē.

Bet ievērojamākais, ko Rainim pa trimdas gadiem izdevies kā māksliniekam radīt, bij virkne dzejoļu, kuŗus viņš sakopoja noskaņotā krājumā ar simbolisku nosaukumu: «Tālas noskaņas zilā vakarā». Vēl Slobodskā esot bij radusies ideja, šo krājumu izdot, bet grūto cenzūras apstākļu dēļ lieta novilcinājās. Kad Rainis pārbrauca dzimtenē, viņa pirmais darbs bij — izdot šo krājumu, kas tanī pašā gadā arī iznāca (1903.).

Šis dzejoļu krājums pēc savas idejiskās un estētiskās vērtības stāvēja augstu visam pāri, kas vien līdz tam bij sasniegts mūsu literātūrā vispār un lirikā sevišķi: viņš radīja jaunu laikmetu mūsu lirikā.

Pārbraucis dzimtenē, Rainis noietās sākumā Rīgā, bet vēlāk ieguva Rīgas jūrmalā nelielu

gruntsgabalu, kur uzcēla savu vasarnīcu: Melluzos. Te viņš, kopā ar Aspaziju, pavadīja apmēram divus gadus, nodarbojoties galvenā kārtā ar literatūru un satikdamies lielāko tiesu ar rakstniekiem, kuri viņu šad un tad apmeklēja.

Pāris gadu laikā viņam bij nogatavojies jauns dzejoļu krājums: «Vētras sēja», kas iznāca 1905. gada otrā pusē. Minētais laiks diezgan vētrains laikmets toreizējās Krievijas politiskajā un sabiedriskajā dzīvē.

Protams, ka tāda pat noskaņa bij arī mūsu mazajā dzimtenē. Šinī noskaņā tad arī dzimis Raiņa dzeju nosaukums un saturs. Tanī pašā gadā nāca klajā «Mājas viesu mēnešrakstā» viņa ievērojamā impresionistiskā drāma «Uguns un nakts». Bet Rainim rūpēja arī publicistiskā un sabiedriskā darbība. Viņš strādāja pa daļai līdz pie «Mājas viesu» un «Pēterburgas avīzēm», rediģēja sabiedriski-politisku rakstu krājumu «Darbs» un piedalījās arī pie valdībai iesniedzamās rakstnieku peticijas sastādīšanas, pareizāk, bij viņas īstais sastādītājs.

Tad uznāca diezgan negaidot 1905. gada vētrainie notikumi, kurus viņš apsveica ar kādu «Dienas lapā» nodrukātu dzejoli — «Uzvara» — 22. oktobrī un drīz pēc tam aizbrauca uz ārzemēm, kur vēl uzturējās līdz 1920. g.

Visa Raiņa ārzemju dzīve ir — neatlaidīgs darbs, jo 14 gadu laikā ir parādījusies vesela virkne darbu: viņa rediģēts rakstu krājums «Kopums» (1906.), divas daļas viņa sastādītā «Virpuļa kalendāra», dzejoļu krājumi «Vēja nestas lapas», «Tie, kas neaizmirst», «Gals un sākums»; bez tam lugas: «Zelta zirgs», «Indulis un Arija», «Pūt vējiņi», «Spēlēju dancoju» un «Jāzeps un viņa brāļi». Katrs jauns mākslas darbs, ko viņš radījis šajos gados, ir dārgs ieguvums mūsu literatūrai, un katrs no

tiem ir jauna zaļa lapa viņa mākslinieka slavas vaiņagā.

Raiņa drāmatiskie darbi ir radījuši veselu revolūciju mūsu skatuves mākslā, desmitām reizēm tikuši izrādīti un stāv augstā cieņā nevien pie sevišķiem mākslas draugiem, bet arī pie vienkāršiem ļaudīm un it īpaši pie jaunās paaudzes kā neizsīkstošs avots, kur var smelties gan zelta mācības, gan augstu estētisku baudu.

Par Raiņa dzīvi ārzemēs sniedz Austrā Ozoliņ-Krauzes kundze šādu raksturojumu:

«Rainis izraudzījās par savu dzīves vietu itāliešu Šveices daļā — Kastaņolu (Castagnola) pie Lugānas ezera. Kastaņola atrodas Šveices dienvidos, uz slavenās Gotharda kalnu līnijas, kurā ar dažādiem Šveices augstumiem, Gothardas tuneli un plašiem sniegu kalniem noved ziedošā Itālijas ielejā, pie Lugānas ezera atrodoskā skaistās, baltās Lugānas pilsētas. Netālu no Lugāno atrodas vasarņīču vieta — Kastaņola, kur arī Rainis apmetās Kataneo mājā. Šajā mājā dzīvoja savā laikā itāliešu brīvības cīnītājs — garibaldietis Kataneo. Kataneo izteicies, ka Kastaņola ir zemes stūrītis, kas nolaidies no debesīm, apzīmēdams ar to Kastaņolas krāsu bagātību. Kastaņolas krāšņā daba atstājusi manāmu iespaidu uz visiem Raiņa un Aspazijas darbiem. Še Rainis pavadījis, ar maz izņēmumiem, visu savu svešniecības laiku.

Nelielā mājā ir divu stāvu ēka ar skatu uz Lugāno ezeru un būvēta itāliešu stilā. Raiņa un Aspazijas dzīvoklis, kas sastāv no divām istabām, ar lieveni, atrodas otrā stāvā. No lieveņa atveras plašs skats uz Lugāno ezeru un Kastaņolas apkārtni. Mājas priekšā neliels dārziņš, kurā aug divas augstas egles. Vienā istabā dzīvo Rainis, otrā — Aspazija. Raiņa istaba ir īsta grāmatu

krātuve. Rakstnieks ar lielāko rūpību krāj grāmatas, visas latviešu avīzes, ar kurām pārpildīti pat bēniņi. Ar sevišķi lielu prieku Rainis uzglabā visu, kas viņu saista ar dzimteni un atgādina viņam Latviju.

Rainis istabā strādā maz, bet visvairāk izvēlas apkārtnes krāšņo dabu, kas pie turienes apstākļiem arī ziemā gluži labi iespējams. Dažreiz viņš nobrauc īsu laiku dzīvot Cīrihē un Lozannā, un to dara arī pateicoties tikai Aspazijas ierosinājumam, kuŗa retumis vēlas saistīties ar pilsētas garīgo dzīvi. Pats Rainis nemilē pilsētas, sevišķi vācu pilsētas. Raini nospiež un pārāk traucē materialistiskais un nekultūrālais gars, kas izpaužas vācu pilsētu izbūvē.

Turpretim viņam visai mīla ir itāliešu Šveice, kuŗu tas sajūt radniecīgu latviešu garam. Sarunās Rainis bieži norāda, ka vienkāršos itāliešu sādžu iedzīvotājos redzama mēra un tradīciju sajūta. Viņš iedzīvojies labi vietējos apstākļos. Iedzīvotāji viņu dziļi cienī kā cilvēku, ja arī nezina nekā par Raini kā dzejnieku. Starp daudziem tūkstošiem sveštautībnieku, kuŗi apmeklē Lugānu, Rainis un Aspazija ieņem izcilus stāvokli. Pie viņiem griežas sādžas iedzīvotāji visos ievērojamajos gadījumos. Sādžas bērni ar pirmo ziedoni nes tiem pirmās puķes. Priekš latviešiem Kastaņola ir svētceļojuma vieta, kuŗu tie apmeklē, lai redzētu un runātu ar Raini. Lielā pasaules kara laikā šē sastapās visi no dzimtenes atrautie. Kastaņolā, kā reti kur, karsti spriests un runāts par Latvijas likteni. Vistumšākās Latvijas likteņa dienās tie nāca sasildīties un stiprināties pie Raiņa karstās dzimtenes mīlestības un ticības Latvijas valstij un brīvībai. Rainim piekrita lieli nopelni pie Latvijas jautājuma pareizas uztveršanas un nostādīšanas ārzemju sabiedrībā. No Kastaņolas iznāca visi

ierosinājumi un aizrādījumi par latviešu propagandas darbību Šveicē un vispārī ārzemēs. Savā mākslinieciskās radīšanas darbā Rainis bija aizņemts ne mazākā mērā ar latviešu tautas likteņa jautājumu. Šajā laikā Rainis sarakstījis savas «Daugavas dziesmas»^{*)}. Šīs dziesmas rakstītas latvju tautas dziesmu garā, un viņu panti ietver visas mūsu tautas likteņa jautājumus. No šīm dziesmām tikai dažas, piem. «Zeme un valsts», parādījās izklaidus dažos žurnālu un avīžu numuros. «Spēlēju, dancoju», temats ietver Latvijas likteni. Tā ir Raiņa pārprašana, ja šajā drāmā grib saskatīt dekadences meklēšanu attēlojumu, kā to darīja kāds latviešu kritiķis. Domas par latviešu tautas likteņus virzošiem spēkiem pamudināja Raini ķerties pie krievu drāmas «Ilja Muromietis» sarakstīšanas. Rainis sarakstījis šo krievu tautas varoņa drāmu krievu valodā. Tanī pašā laikā viņš uzmetis otru krievu varoņu teiku drāmu «Steņka Rāzins.» Raini viņa mākslinieka darbā daudz nodarbināja latvju teiku varonis Imanta. Par šo tematu viņš uzsācis divas drāmas. Pirmā drāmā Imanta darbotās kā individuāls varonis, pēc Garliba Merķeļa nostāstiem. Otrā drāmā varonis ir pati latvju tauta. Te Imanta nav atsevišķs varonis, bet laiku cīņā sevi meklējoša tauta. Latvju tautas dziesmu garā Rainis sarakstījis drāmu «Krauklīts sēž ozolā». Šinī drāmā attēlo apdraudēto Latvijū — aizvesto «mūs'māsiņu», kuŗu brālītis iet meklēt un atbrīvot.

Bez jau pabeigtām drāmām, Rainim ir vairāki uzsākti darbi, drāmu uzmetumi un vēsturiski-estētisku pētījumu sagatavošanas darbi. Starp citu, divi drāmu cikli, viens no Romas vēstures par Cē-

^{*)} Pēc dzejnieka paša apzīmējuma, tā ir sērdieņu dziesma.

A. B.

zaru, Grakchu un Spartaku. Otrs cikls no franču revolūcijas.»

Visi šie 14 gadi ir bijuši smagu pārdzīvojumu pilni mūsu dzimtenes un, protams, arī Raiņa dzīvē. Lai tikai minam galvenos notikumus: 1906. gada reakcija ar savām soda ekspedīcijām un daudz labāko darbinieku vājašanu un izkaušanu; pasaules karš, kas 1914. gadā radija Latvijai bēgļu kustības lielo traģēdiju un tad ieplētās mūsu zemē kā vampīrs un postīja to piecus gadus no vietas; okupācijas laiks ar savu kazarmas režīmu un dzimtbūšanas laika spaidiem; melnais bruņinieks Kurzemē ar saviem feodālisma plāniem un apspiešanas nodomiem — izdeldēt katru patstāvības mēģinājumu un katru brīvības dzirksteli latvju zemē un tautā — viss tas Raiņa grūto emigranta dzīvi padarīja vēl grūtāku, pat reizēm tikko panesamu. Tā, pāris gadus pēc kara sākuma, dzejnieks rakstīja savam draugam P. Daugem uz Maskavu vēstules, kurās runāja par smagajiem pārdzīvojumiem un par savu vājo veselības stāvokli. Sakarā ar to, — arī par sava atstājamā literāriskā mantojuma likteni. Dzejnieks šo mantojumu vēlējās uzticēt Daugem, kas ir nevien Raiņa draugs, bet arī dziļš viņa dzejas sapratējs un arī atdzejotājs vācu valodā. Kara sākumā Dauge laida klajā Šveicē plašāku apcerējumu par Raini un arī virkni viņa tulkotu dzejoļu. Dauge visu to bij nodomājis sniegt vācu sociāldemokratiskā žurnālā «Neue Zeit», bet kara notikumi lika šķēršļus ceļā.

Par Raiņa stāvokli kara laikā viens otrs labvēlis un cienītājs interesējās, skuma un pūlējās palīdzēt. Tā, atceros, ka Maskavā kāds latvietis, kas vēlējās palikt nezināms, ziedoja Rainim vairākus simtus naudas. Tika sarīkoti arī vakari Rainim un Aspazijai par labu, bet atlikušos līdzekļus bija grūti nosūtīt, bez tam tie bija, samērā, niecīgi.

Nezinu, kā dzejnieks būtu pārcietis grūto laikmetu, ja viņa draugs un rakstu izdevējs A. Gulbis nebūtu šinī ziņā atradis ceļus, kā līdzēt. A. Gulbis priekškaŗa laikā nodibināja latviešu universālo bibliotēku, liekot pamatā tai Raiņa klasiķu tulkojumus un atklājot to ar viņa tulkoto «Faustu». Rainis uzņēmas šīs bibliotēkas virsredaktora pienākumus. Neilgi priekš kaŗa, sākot ar 1911. gadu, Gulbis izdeva Raiņa klasiķu tulkojumus vēl īpaši 20 grāmatās ar kopīgu nosaukumu «I. Raiņa kopoti tulkojumi».

Kādā A. Gulbim rakstītā vēstulē, no 31. augusta 1919. gada, dzejnieks, starp citu, raksta par saviem gatavajiem un pasāktajiem darbiem. Bez tiem, kuŗi jau minēti Krauzes kundzes rakstā, atzīmējami vēl sekoši: divi dzejoļu krājumi, viens mazāks, otrs lielāks, no kuŗiem pēdējais satur dzejoļus no agrākiem laikiem. Gatavs esot arī kāds aforismu krājumiņš. Diezgan tālu pavirzīts esot arī apcerējums: «Gaismas pils», bet vēl nepabeigts. Ātrāk par šo, laikam, tikšot gatavs kāds cits apcerējums: «Mani dokumenti».

Kā redzams, arī šinī grūtajā laikmetā Rainis nerimstoši strādājis savu lielo radišanas darbu.

Lielie notikumi Eiropas un mūsu dzimtenes vēsturē, kuŗi sākās 1914. gadā ar Eiropas vai, kā tagad mēdz teikt, pasaules kaŗu un beidzās ar revolūcijām Krievijā, Vācijā un dažās citās valstīs — visi šie notikumi, kuŗi sevišķi smagi ķēra mūsu dzimteni, atrāva Raini no nogremdēšanās sevī, no psiholoģiski ētiskajiem jautājumiem un nenovēršami nocēla priekšā atkal mūsu daudzcietušās dzimtenes problēmu: būt vai nebūt Latvijai reiz brīvai un patstāvīgai? Latvju tautas liktenis Rainim vienmēr stāvējis tuvu, tamdēļ varam iedomāties, kādā mērā tas tagad nodarbināja dzejnieka prātus, kad pār mūsu dzimteni gāja viena politiska

vētra pēc otras, katastrofa pēc katastrofas. Rainis ķērās atkal strauji pie politiskās darbības un, izlietojot savus sakarus ar ārzemēs esošiem emigrantiem un ārzemju politiskiem un kultūrāliem darbiniekiem, gatavoja zemi brīvai, patstāvīgai Latvijai. Bet vai Latvijas likteņa lielā traģēdija aizņēma viņa politisko interesi vien? Nē. Tā aizņēma visu viņa jūtu pasauli, tā deva ierosinājumus un vielu arī viņa dzejai. Šad un tad lielā kara laikā, īpaši sākot ar 1916. gadu, parādījās pa nelielam dzejolim no Raina, galvenā kārtā žurnālā «Taurētājs», kā: «Ilgu vējš, ciņas laiva», «Zvaigzne», «Uguns gals», «Mēs un zeme», «Zeme un valsts» u. c. Visos šinīs dzejolišos bij notēlojies Latvijas ērkšķiem vainagotais tēls un notikumi saistījās un virknējās ap Daugavu — mūsu vēsturisko upi, kuŗu varētu saukt arī par mūsu likteņa upi, jo ap viņu tik bieži notikušas ciņas, kuŗām svars visā mūsu tautas likteņa noteikšanā. Šie dzejoliši bij atsevišķi gabaliņi no kāda lielāka darba, drāmatiskā dzejojuma: «Daugava», kuŗu dzejnieks nosaucis par sērdieņu dziesmu un kuŗā tēlo mūsu dzimtenes traģēdiju sakarā ar kara notikumiem, bēgļu kustību un dažām citām pārvērtībām, kas tautai situšas dziļas un vārīgas brūces.

Ar degošu interesi Rainis sekoja Latvijas brīvības cīņām, sūtīdams tautai un mūsu varonīgajai armijai savus tautas mīlestības kvēlojošus dzejas darbus: «Daugava» un «Sveika, brīvā Latvija!»

1920. gadā Rainis ar savu dzīves biedreni, dzejnieci Aspaziju, ieradās atsvabinātajā Latvijā. Kā trimdinieks, nemanīts, viņš pirms 15 gadiem bij aizgājis no dzimtenes; kā tautas domu un jūtu valdinieks viņš tagad pārbrauca; visur sagaidīja Raini ļoti jūsmīgi. Rezidencē viņu apsveica valdība, biedrības, skolu jaunatne, draugi, biedri, un nepārrēdzamas ļaužu masas.

Dzimtenē

Visus pēdējos gadus Rainis dzīvoja un strādāja dzimtenē, Rīgā. Viņa darbība ļoti plaša, tiklab politiskā, sabiedriskā, kā literāriskā. Viņš darbojies kā deputāts abās mūsu līdzšinējās likumdošanas iestādēs: Satversmes sapulcē un Saeimā, kā sociāldemokrātu partijas deputāts. Bez tam Rainis bija Mākslas departamenta direktors, kad šī iestāde vēl pastāvēja. Sevišķi tuva dzejniekam teātra māksla. Kopā ar dažiem teātra mākslas darbiniekiem Rainis nodibina Dailes teātri un paliek par tā pirmo direktoru, bet ne ilgi. Drīz viņu ieceļ par Nacionālā teātra direktoru, kuŗa uzdevumu viņš pildīja līdz 1925. gada vasarai.

Kad Rainis bija ieradies dzimtenē, Latvijas universitāte iecēla viņu par savu goda biedri. Rainim pašam tuvāk pie sirds gan bija Tautas augstskola, kur viņš arī šad tad uzstājās ar lekcijām. Vienu laiku, nodibinoties kreisam kabinetam, Rainis bija arī izglītības ministrs. Visu laiku viņš darbojies arī kā loceklis «Kultūras fonda» domē.

Raiņa ierašanās dzimtenē pamodināja sabiedrībā daudz kultūrālas aktivitātes. Nodibinājās Raiņa klubs, kultūrālu centienu sekmēšanai visās dzimtenes malās.

Rosīga un auglīga ir arī Raiņa literāriskā darbība dzimtenē.

Šajā laikā viņš laidis klajā ap pusotra desmita grāmatu un pāris dzejojumu, kas vēl nav atsevišķi izdoti. Šajās grāmatās noguldīti pa daļai agrākie Raiņa mākslas darbi, pa daļai — vai pareizāk — lielāko tiesu gan pēdējā laika ražojumi. Tur ir drāma, novele un lirika. Drāmā Rainis laidis klajā šādas lugas: «Krauklītis», «Daugava», «Iļja Mūromietis», «Mušu ķēniņš», «Mila stiprāka par nāvi», «Rīgas ragana». Lirikā: «Addio bella», «Čūsku vārdi», «Uz mājām», kuŗas iznākušas arī apvienotā sējumā ar nosaukumu «Treji loki», «Nemierīga sirds», «Zelta sietiņš», «Puķu lodziņš», «Vasaras princīši un princesītes», «Mūza mājā», «Sudrabota gaisma», «Mēness meitiņa». Raiņa jaunākais dzejojums ir viņa bērnības epus: «Bērnības saulē».

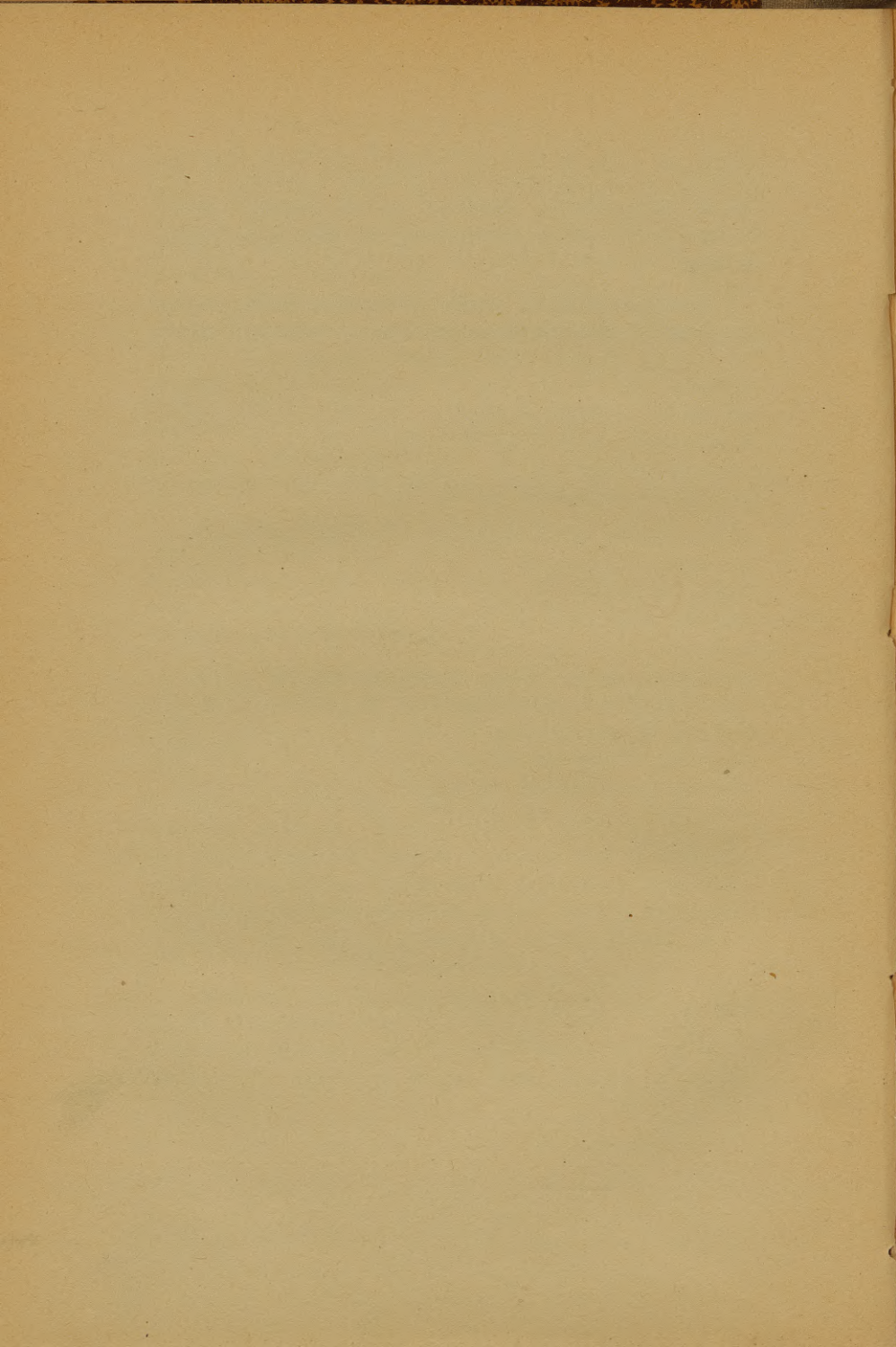
Bez tam dzejnieks rediģējis savus kopotus rakstus, kuŗi 1925. gadā iznāk 10 greznos sējumos ar daudz fotografisku uzņēmumu attēliem no dzejnieka dzīves un paša piezīmēm par viņa dzejas rašanos, gaitu un likteni.

Lāgu lāgiem dzejnieks devās uz ārzemēm atpūsties no intensīvās un drudžainās darbības dzimtenē. 1927. g. viņš kopā ar gleznotāju A. Prandi apmeklēja savu mīļo Kastaņolu un izdeva pēc tam atmiņu un cļojumu iespaidu aprakstu, illūstrētu A. Prandes gleznām: «Kastaņola», kam liela biografiska nozīme. Pēdējā dzīves gadā Rainis apmeklēja Palestīnu, varbūt, lai iepazītos ar orientālajiem apstākļiem, kuŗos būtu vajadzējis norisināties dažam mākslas darbam (piem., Rainis vāca materiālus lugai par Aleksandru Lielo). Vispār, Rainim darbu bij sazīmēts milzums.

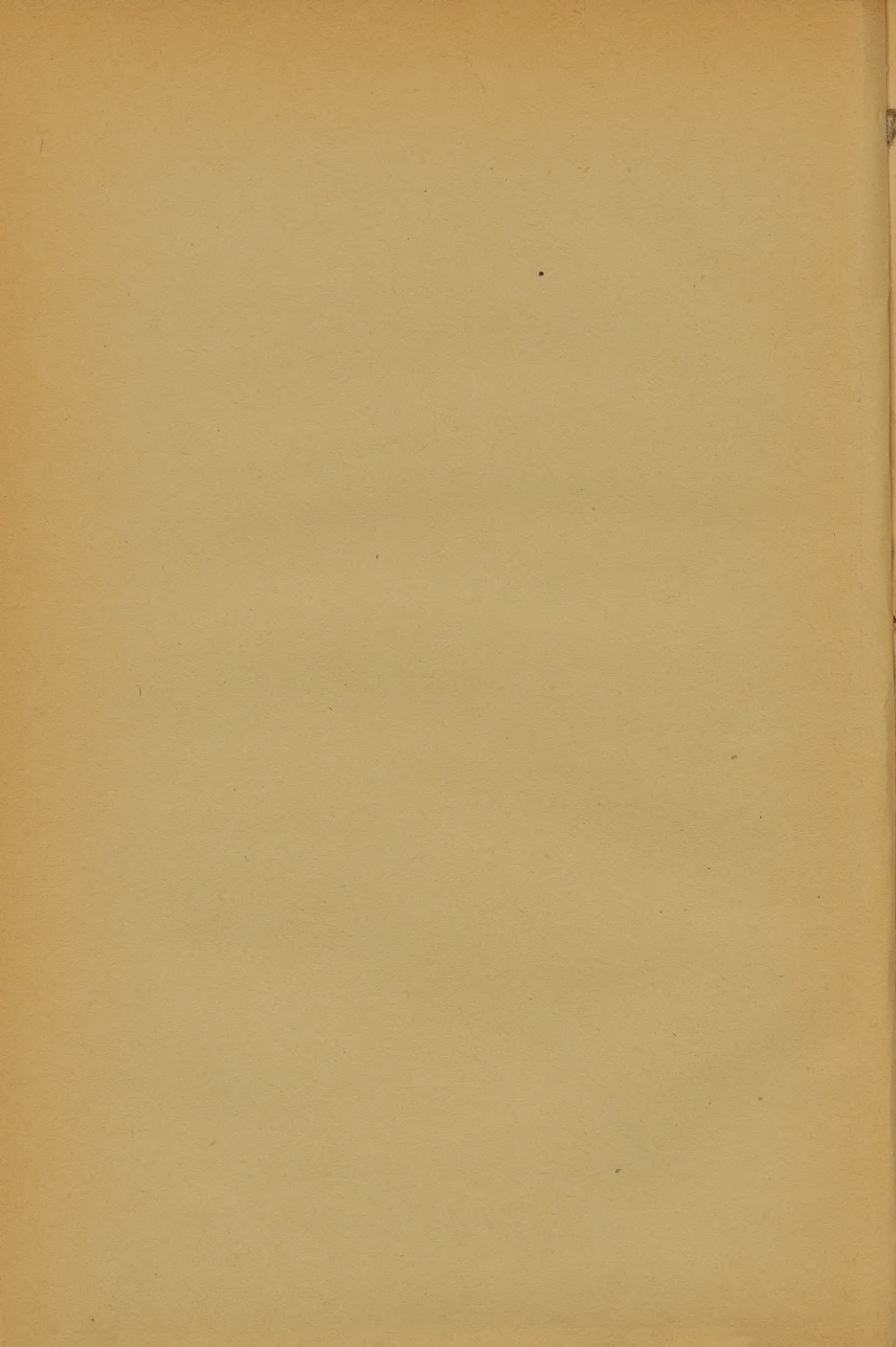
Diemžēl, 12. septembrī šajā gadā visu zemi sāpīgi pārsteidsa ziņa par Raiņa nāvi: miris ar sirdstrieku Rīgas jūrmalā, paša vasarnīcā. 15. septembrī viņu apbedīja Rīgas Meža kapos uz valsts

rēķina ar lielu godu, piedaloties ļoti daudzām sabiedriskām organizācijām no visas Latvijas, ārzemju delegācijām, Saeimai, universitātei, skolu pārstāvjiem, skolu jaunatnei un milzīgām ļaužu masām.

Visu pavadītāju runās izskanēja dziļas sāpes par ģeniālā dzejnieka negaidīto un pāragro nāvi.

D a r b i

Dzeja

Raiņa dzeja ir vesela dzejas valsts, vesela jauna dzejas pasaule, kurā mūs ieved viņa dzejnieka ģenijs. Ieejot šinī dzejas valstī, mūs pārsteidz kas neparasts un svešāds. Pirmā acumirkli nezinām īsti, kas šis svešāda un neparastais ir? Idejas? Domas? Jūtas? Valoda? Forma? Stils? Sākumā liekas, ka valoda un forma ir tās, ar ko viņa dzeja atšķiras no visa iepriekšējā, kas vien mūsu literātūrā parādījies. Tad — arī domas un idejas liekas tādas, pie kurām neesam pieraduši. Bet bez tam ir vēl un vēl kas, pie kā mūsu dvēsele nav pieradusi un kas mums liekas savāds un jauns. Un lielu laiku mēs skatāmies šinī pasaulē, ko mums atklāj dzejnieks un redzam, ka plaša un bagāta, jauna un skaista, savāda un oriģināla ir šī Raiņa dzejas pasaule. Tur ir domu un ideju plašums un svars, jūtu spēks un dziļums, noskaņu bagātība un smalkums, tur ir gribas spēks, ciets un nesalaužams kā granīts, centienu spars un pārgalvīga drosme, tur ir formu un tēlu, krāsu un simbolu daudzpusība, valdzinoša fantazija un fantastika. Tas ir Raiņa bagātais dvēseles saturs, kas atklājas viņa dzejā, savāds, īpatnējs, oriģināls, līdz traģismam nopietns un apžīlbinoši mirdzošs savā skaistumā. Tā ir Raiņa bagātā, īpatnējā, spēcīgā individuālitate, kas te izpaudusies, tā ir viņa dzejnieka oriģinālitāte. Kā neikdienišķi liels un skaists dārgakmens

laistās šī oriģinālitate viņa dzejas īpatnējā krāsu un toņu mirdzumā.

Bet iekš kam tad nu īsti pastāv šī Raiņa un viņa dzejas oriģinālitate? Var atbildēt īsi: saturā un formā. Cilvēks, kā zināms, var būt oriģināls savās domās un jūtās un šo domu un jūtu izteiksmē, tāpat arī darbos. Pie Raiņa neparasta ir viņa lielā nopietnība. Veselu domu kalnu viņš mums ir uzcēlis savā dzejā, un prieks ir pacelt acis uz šo kalnu un kavēties pie viņa saulainām virsotnēm un stāviem, dziļiem bezdibeniem, pie dārgakmeņiem un zelta, kas glabājās šā kalna dziļumos. Visas viņa gara dzīves centrā stāv liela mīlestība, lieli mērķi, ideāli, centieni, kuŗu labā dzejnieks ar lielāko pašai dziedzību strādājis visu mūžu. Šie centieni un ideāli tad arī ieņem viņa dzejā centrālo vietu. Kā saule mūs apspīd Raiņa cilvēku mīlestība, plašs un skaidrs pasaules uzskats, kas notēlojušies viņa dzejā. Mēs redzam, ka uz mums runā gars, kas prot redzēt un rādīt lietas tādā gaismā, kādā mēs neesam paraduši tās redzēt. Raiņa oriģinālitate ir tik liela, ka viņš var ņemt vecu, visiem pazīstamu vielu un izveidot no tās ko pavisam jaunu, īpatnēju, viņam vienam piemītošu.

Kā spilgts piemērs tam var noderēt viņa apstrādātās Lāčplēša un Induļa teikas. Un kas gan no dzejniekiem nav dziedājis par skumjām un vientulību, par darbu un cenšanos, par rudens lapām un ziedoņa sauli! Vecas lietas! Bet Raiņa izjūta, domu un jūtu nokrāsa, uztveršanas un izteiksmes veids, jūtu tonis — viss ir tāds, kā to pie citiem nesastopam. Un katram viņa darbam ir uzspiests viņa īpatnības zīmogs. Tā ir oriģinālitate, bet tā nav tā oriģinālitate, ko dažs dzejnieks ar varu meklē un pūlas sev uzspiest, nē, tā ir dabiska, patvaļīga, nemeklēta, kā liels mirdzošs

briljants, kāds tikai retumis atrodams, bet kuŗš toties jo vērtīgāks. Ar šo Raiņa nemeklēto oriģinālītāti un viņa traģisma pilno nopietnību ir pilna visa viņa dzeja — viņas saturs, forma, stils.

Raiņa oriģinālītāti pavada liels mākslinieciskais izjūtas, domāšanas un tēlošanas spēks. Šis mākslinieciskais spēks panāk to, ka viss, kam vien piešķir dzejnieka roka, top par īstu dzejas zeltu. Un ja valodā trūkst vārdu izteikt, ko dzejnieks jūt un domā, vai arī tā, kā viņš jūt un domā, tad viņš rada vārdus, rada pats sev īpatnēju dzejas valodu, rada pats savu stilu. Raiņa mākslinieciskais spēks ir tik liels, ka ne vien viņa ideju un centienu draugi viņu atzīst un ciena, bet arī viņa pretinieki ir viņa dzejas varā. Tā Andrievs Niedra 1903. gadā, pārrunādams Raiņa pirmo dzejoļu grāmatu, nosauc Raini par mūsu lielāko liriku. Latviešu Draugu biedrības literāriskais referents, mācītājs Gross, kādreiz izteicies par Raini, starp citu, sekošiem zīmīgiem vārdiem: «Jūs zināt, ka jūsu priekšā stāv sociālists, bet viņa dzejnieka dāvanas ir tik lielas, ka jūs neatvairāmi atrodaties viņa dzejas varā.»

Šīs divas raksturīgās īpašības — oriģinālitate un mākslinieciskais spēks — ir tas, ar ko Raiņa dzeja iekaro ikvienu lasītāju jau pašā sākumā. Bet bez tam ir vēl citas īpašības, kuŗas vairo viņa dzejas iespaidu un kuŗas atrodamas ar sīkākas analīzes palīdzību.

Lirika

Raiņa lirika ir ļoti plaša un vispusīga. Dzejnieks laidis klajā līdz šim 17 dzejoļu grāmatas. Tās ir: 1) «Tālas noskaņas zilā vakarā», kas iznāca 1903. gadā, 2) «Vētras sēja» (1905.). 3) «Jaunais spēks» (1906.), 4) «Klusā grāmata» (1909.); kuŗa pēc konfiskācijas iznāca mazliet pārveidota ar citu nosaukumu: «Vēja nestas lapas» (1911.), 5) «Tie, kas neaizmirst» (1911.), 6) «Gals un sākums» (1912.), 7) H. Heines «Ziemeļjūra» (1912.), 8) «Zelta sietiņš» (1919.), 9—11) «Treji loki» (1920.), 12) «Nemierīgā sirds» (1921.), 13) «Sudrabota gaisma» (1922.), 14) «Mūža mājās» (1923.), 15) «Puķu lodziņš» (1924.), 16) «Lellīte Lolīte» (1924.), 17) «Mēness meitiņa» (1925.).

Visas šīs dzejoļu grāmatas ietver vairāk kā 1000 dzejoļu. Kā redzams, tiklab grāmatu skaitā, kā arī dzejoļu daudzuma ziņā, Raiņa lirika ļoti bagāta — bagātāka, kā jebkuŗam citam latvju dzejniekam.

Raiņa lirikas attīstībā diezgan skaidri redzami trīs laikmeti. Pirmais 1897. g. — 1909. g., kad viņa lirikā plašu vietu ieņēma sociālās, politiskās un ētiskās idejas. Otrs laikmets ir 1910.—1920., kad Raiņa lirikā spēcīgi izteicās dzimtenes mīlas jūtas un filozofija. Trešais laikmets sākās ar 1921. gadu, kad Raiņa dzejā par valdošo paliek subjektīvais intīmais lirisms.

a) Oriģināli.

1) «Tālas noskaņas zilā vakarā». (1903. g.).
Pirmā ievērojamā Raiņa dzejoļu grāmata radusies pa ilgiem gadiem, gatavodamās jau kopš skolas laikiem, bet galvenā kārtā gan 1897.—1903. gadam. Tie bija laiki, kad Latvija bij Krievijas valsts sastāvdaļa, jeb kā viņu krievu birokrati sauca, Krievijas nomale. Šo nomali krievu valdība ieskatīja par pārkrievojamu un visādi spaidāmu, lai nomāktu mūsu nacionālo īpatnību, kultūrālo attīstību un lai panāktu to, ka latvju tauta asimilētos ar Krieviju. Tas bija smags laikmets mūsu tautas dzīvē un sevišķi smagu iespaidu darīja uz mūsu garīgo kultūru un uz viņas modrākiem gariem. Pilnā mērā šo smago carisma spaidu atmosfēru dabūja izbau-dīt arī Rainis.

Rainis bija atšķirts no dzimtenes ilgus gadus... Cik sāpīgs ir bijis šis laiks Rainim un cik mīla viņam dzimtene — to liecina viņa pirmā lirika... Iedomājaties tikai šinīs četros vārdos vien: «Tālas noskaņas — zilā vakarā —». Tālas noskaņas — jā, taisni tālas!... Dzejnieks bij tālu, un no šī tāluma viņš sūtīja «garā tuvējiem mīlā dzimtenē sirsnīgus sveicienus!» Un ar kādu prieku tos uz-tvēra «garā tuvējie!» Tie šķīra lapu pēc lapas jaunajā, nedzirdēti oriģinālajā dzejoļu krājumā un pārļaida pirms acis par nodaļu virsrakstiem: «Aiz apmiglota loga» — jā, ko dzejnieks tur domāja un juta?... Un ko viņš sludināja savos kā no bron-zas izkaltos pantos nodaļā «Piekvēpis gaiss»? — Jā, piekvēpis bij visapkārt — bij grūti elpu at-vilkēt — bij grūti domāt — un cik skaisti jaunais dzejnieks izteica to visu, ko «garā tuvējie» un viss vairums juta!... Gadījumā cits nekas neatlika, kā skatīties «Trejkrāsainā saulītē», kas kā savāds spektrs atspoguļo pagātnes, tagadnes un nākotnes

starus. Cits nekas neatlika, kā nogrimt domās un kavēties pašam ar sevi «Zem vientulības tumšajiem spārniem»... Un neizbēgami uznāca pesimisms un spieda kā «Nakts ēnas», diktēdamas dzejniekam veselās traģēdijas, kas izteiktas reizēm tikai četrās rindās, kā, piem., «Patiesa dzīve». Bet jaunība ritēja visās dzīslās strauji un spēcīgi, tā lepni saslējās, un — pesimisms un nakts ēnas aizbēga. Un jaunības dieva svētīts, dzejnieks rada vienu lirikas pērli pēc otras un saveļ tās virknē — «Zelta tvaiks». Bet laiks iet... «Saulē elpošām acīm Nomiņā zemē raugās. Līdz pamazām stingums raišās. Kūst un nokrīt ledus žņaugas»...

Un Rainis sludina, ka atnācis «Priekšpavasars». Klasiskās dziesmās dzejnieks te izteic šo priekšpavasara sajūtu, kuņai skan cauri spēcīgais akords: «Ne žēloties, ne gaust, ne gaust. Ar spēku šauro loku laužt!» (Pavasara dienas.)

Savas grāmatas ievada dzejolī Rainis starp citu saka:

«Es vērīgi klausos
Šos gaŗos gadus,
Vai neskan balsis,
Kas ziedonim radus.
Skats ilgās tiecas
Uz dzimtenes pusi,
Visa mana dvēsele
Iztvikusi.»

Gaŗos gadus vērīgi klausīdamies, Rainis daudz ko dzirdēja un pārdzīvoja. Visu to viņš izteica savā pirmajā dzejolu krājumā «Tālas noskaņas zilā vakarā». Šis krājums iznāca 1903. gadā un sacēla vēl lielāku kustību latviešu lirikā nekā «Fausta» tulkojums, nodibinādams vēl ciešāk dzejnieka slavu.

Raiņa dzejai piekrīt sevišķs gods: viņa rada gluži jaunu laikmetu mūsu lirikā. Viņa ir tik īpatnēja un oriģināla, ka mēs kaut ko līdzīgu neatrodam ne mūsu literātūrā, ne pasaules literātūrā. Vispirms krīt acīs viņa izteiksmes veids, stils, forma. Pie viņa neatrodam neviena teiciena tāda, kas būtu dzirdēts jau pie citiem dzejniekiem: viss te jauns, patstāvīgs, neparasts. Katrā teicienā nopietna, dziļa doma, glezna vai spēcīgas jūtas. Bet ne teicieni vien viņam neparasti — tāda ir arī dzejoļu forma. Vienā vienīgā rindā vai teikumā viņš prot arvien ielikt daudz satura un visu saturu ietver cietā, noteiktā, saturam piemērotā formā. Katrai jūtai, katrai domai sava forma. Un ja viņam trūkst kādai gleznai vai dvēseles traģēdijai formas, tad viņš to rada. Tāda Raiņa radīta forma ir dzejolis, pastāvošs no 9 rindām: pirmā pantā 4 rindas, otrā — 3, trešā — 2. Tas ir, tā sakot, lirisks dzejolis trijos cēlienos. Rainis ar šādu dzejoļa uzbūvi sasniedz varenu iespaidu: pirmais pants apraksta puslīdz mierīgi vispārēju gleznu; otrais tēlo, kā savelkas jau kāda drāma, un trešajā — divās rindās — tiek tēlota pati drāma. Īsi, spēcīgi, spilgti! Cirtiens uz cirtiena — veikli, oriģināli, plastiski! («Kalnā kāpējs», «Pats».) Raiņa lirikā ir sastopama arī tautas dziesmu forma, kupā viņš pratis ietvert modernu, ideju pilnu saturu («Āgri no rīta», «Dzilākās domas».)

Viens no dzejnieka spēcīgākiem tēlošanas līdzekļiem ir — valoda. Dzejniekam jāprot apieties ar valodu tāpat, kā gleznotājam ar krāsām. Rainis piegriež valodai sevišķu vērību savā dzejā. Parastā ikdienas valoda ir par seklu, lai zīmētu dzejā gleznas un tēlos radītu lielas idejas un ideālus. Jā dara bagātāka latviešu valoda, jāpavairo viņas izteiksmes spēja. Ilgu laiku, kopš Jura Alunāna, Ausekļa, Kronvalda, mūsu valoda bij sastingusi. Vai lai viņa paliktu šai sastinguma stāvoklī? Nē.

Vajaga tikai rakt augšā vecas bagātības, un radīt jaunas — lai mūsu valoda kļūst pilnīgāka. Tādēļ Raiņa dzejā mēs atrodam daudz vecu vārdu un daudz jauninājumu.*) Dzīves saturs palicis plašāks, dziļāks, daudzpusīgāks — valodai jākļūst plašākai, dziļākai, daudzpusīgākai. Un tiešām, Raiņa dzeja itkā atdzīvināja latviešu valodu: sākas pētīšana, meklēšana, jaunu vārdu radīšana. Rainis nekad nelieto frazes. Viņš ir teicienos ļoti skops. Bet par to šiem teicieniem jābūt zīmīgiem, kodolīgiem, plastiskiem un skaistiem. Piemēru ir daudz, kur Raiņa stils ir kā zelta tvaiks un kur tas ir drūms kā nāve, vai blāzmais kā ziedoņa rīts, un ziedošs kā puķaina pļava. Te kāds piemērs, kas raksturo tiklab viņa formu, kā valodu, trīs pēdējie panti no «Karāļmeitas»:

Viņā niknā dienā
Asins šaltēm šļācot,
Celsies augšā pils un karāļmeita:
Karāļmeita audīs
Jaunas gaismas audus:
Zibens meti, audi varavīksnas.
Jaunas gaismas audi,
Līdzī saules stariem
Silti apņems visus sāpju bērnus.

Šinī piemērā var spilgti redzēt, cik lieliski Rainis prot sakausēt ideju, gleznu, izteiksmi un kāds skaistums dveš no šī sakausētā un skaistā formā izlietā mākslas darba.

Kā plaša zaļokšņa ziedoņa šalkoņa visai Raiņa dzejai iet cauri liela nopietna ideja — atsvabināšanas ideja. Ap šo ideju tad arī rindojas un virknējas dažādās variācijās viņa gleznas

*) Piem.: mīla, maldi, sliegt, brīni, gāubas, zvīgot, riets, spīgot, jundīt, ziegties, blinda, lumstīties, zaigot, vizma, drausma, trausma u. c.

un tēli, humors un satira, gaviles un pesimisms, viss viņa dzejas lielais drūmums un saulainais mirdzums. Atsvabināšanas ideja ir viņa svētums, viņa vienīgā zvaigzne.

«Un zini: augstākā ideja,
Tā nepazīst cilvēka žēluma;
Kas viņas ugunīs iededzies,
Tas neprasa, vai viņš bojā ies;
Ne sevīs, ne cita tas nevēro,
Tas ziedo tai savu visdārgāko...»

Mazticīgiem, kas šaubās un vairās, vai tāda ideja maz vajadzīga, tiem Rainis tēlo tiešamību, kurū mēs pazīstam vaigu vaigā, bet satrūkstamies un atvejam acis tikai tad, kad Rainis mums to parāda. Piemēram — dzejolis «Vēl ziema». «Ja galvā doma tev dzimst — zini: tā atpakaļ grimst, neredzējusi saules un rīta; ja krūtīs jūta tev dīgst — zini: kā puķe tā nīkst, zemē dzelžainu pakavu — mīta; tu glābdams roku sniedz — zini: pats staigā stiedz, roka tevīm valgos būs pīta — — Nakts bez rīta tev draud... Tomēr — tu iesi, kur raud, — iesi, kur ziedons zēla un vīta, dziļa dzīve vēl ziemā dus tīta.» Bet kā jūtas modernais cilvēks šīs nežēlīgās dzīves dzelzu varā? kāda ir cilvēka psiholoģija, kas nav kā dzīvnieks, lai tikai veģetētu, bet kas tiešām apzinās, ka velti nevalkā savu cilvēka vārdu? Tā ir traģiska. Liekas, te cilvēkam jāsaņemst, jānogrimst pesimisma dūksnājā un jābeidzas. Bet nē. Ir vēl kāds «tomēr». Un tas ir, kur dzīves pabērni raud, kur ziedonis zēla un atkal vīta. Bet lai. Tur tomēr ir tavs darba lauks, tava izeja no izmisuma.

No šīs Raiņa dzejas galvenās idejas dveš pretī liela dzimtenes mīlestība. Viņu mīlēdams, viņš no sirds dibena ienīst viņas toreizējo smago

sabiedrisko iekārtu un alkst pēc tāda stāvokļa, kādu tā pelna: vairāk gaismas! vairāk svabadi-
bas! Tie nemīl savu dzimteni, kas jūtas viņā
omulīgi un laimīgi: tie ir viltus pravieši. Par
tādiem Rainis tikai var zoboties. Tiem ir savs
kakts, «tie maz ko bēdā, lai visapkārt nakts». Bet
kas to tiešām mīlē, «kas straujāk slēdz to sirdī»,
tos likteni vajā, «tie liktens āmuram ir smēdes
lakts, tos tēvuzemes sāpes kaļot tirdī.» («Tēvi-
jas mīlētāji».) — Domājot par savu dzimteni un
viņas likteni Rainis reizēm nogrimst dziļā pesimi-
smā. Šis pesimisms atspoguļojas daudzos Raiņa
dzejoļos («Sloga laiks», «Eleģijas», «Mūžības
priekšvakarā», «Sirdsasinis»). Cik klasiski daiļā
un spēcīgā formā izteicas reizēm Raiņa pesimisms,
tas redzams no viņa dzejoļa «Kalnā kāpējs».

...Tad kļūsi vientulīgāks, gads pēc gada,
No tevis atšķelsies pēc drauga draugs,
Rets ceļotājs, kas tev būs dvēslē rada ,
Un reta puķe, kas tev klintīs augs.

Tad zudīs arī tie — un kalnu tālēs
Bez gala klusums sirdi tevīm žņāugs.
Tev nebūs dusas atrast ledus gālēs!

Visapkārt tevi ledains vairogs segs,
Bet visas zemes ilgas krūtīs degs.

Bet lai arī reizēm viņš nogrimst pesimismā,
viņa palāvība uz saviem principiem ir tik liela un
viņa ticība uz nākotni tik stipra, ka tā kalnus var
pārstatīt, un pesimismam nav par viņu varas.

Raiņa lirikai ir vēl daži elementi, kurus viņš
lieto pret dzīves omulībā smaidošiem filistriem un
pret visiem tiem, kas kavē un mēģina nomākt viņa
ideju. Ar savu humoru viņš šos vīrus padara
smieklīgus un tad — ar asāko satiras pātagu viņš
tos tiesā. Pie tādiem dzejoļiem pieder viņa
«Pesimists», «Labdaris», «Prātīga rīcība», «Miera

laudis», un vēl citi. Tīri humoristisku dzejoļu Rainim nav. Humors un satira, kur tie viņa dzejoļos parādās, darbojas kopā.

Apskatīsim te tuvāk kādu no viņa humoristiski-satiriskiem dzejoļiem: »Prātīga rīcība». Kad mūsu dzīves vecājo apstākļu biezoknī ir jālauž reizēm jauns ceļš, kad vajaga iniciatīvas, drosmes, uzupurēšanās, tad šie prātīgie cilvēki no tāda darba turās sānis un izturās vienaldzīgi vai pat met kādu akmeni uz jauno pasākumu un jaunā ceļa laužējiem. Bet kad jaunais ceļš ir izlauzts, grūtības pārvarētas, upuri nesti, kad jau par jaunā pasākuma labumu visi zvani zvana, kad

«Jau pirmais pārsteigums pārskrējis,
Dažs labs pie jauna jau pieradis,»

tad arī «prātīgie» izlien no savas aizdurves un visādi gudro un prāto. Cits priecājas par jauno parādību, cits teic, ka viņš jau arī to cerējis, bet ne tik drīz. Un tad arī viņi atzīst to paslepšus, ne klaji. Tie vēl arvienu bīstas un raujas. Bet gadās arī gudrinieki, kas iedrošinās teikt to atklāti, un tad viņu gudrības skan sekoši: «Nekas, bet jāšargās, ak, kā jāšargās!» Lieta, lūk, esot par strauju maķenīt, ar pieri caur sienu jau neizskriešot. Bez tam, kamdēļ steigties? Liktenis pats lems labākas dienas. Vajagot būt mierā ar vismazāko. Un par visām lietām šiem «prātīgiem» bail no drošas uzstāšanās. Tas pats sev kaitējot, kas pagērējot. Vienīgais ceļš esot — lūgt. Šo ubadzīgo morāli minētie cilvēciņi tad arī stāda visaugstāku. Kuŗš prot labi zemu liekties un maziski ložņāt mantīgo un lielo priekšā, tādā, pēc šo ļautiņu domām, nekā nevarot trūkt. Tik zema var būt šo prātīgo izturēšanās. Vieni-gais, ko viņi sev atļauj, ir — cerēt. Tas kaitējot maz. Bet cerībām arī nevajagot aplamām būt. Citādi var vēl karjēru sāmaināt. Un tā taču ir

šiem cilvēkiem viss, viņu ideāls, viņu elks. Viņi mūžam izkūst pret dzīves varenajiem laipnībā, zemībā, lēnībā. «Pat plaukas viņi panest māc.» Vēl vairāk! Viņu cilvēku cienība pat nejūtas aizkarta un neprotestē, ja acis tiem sļauj. Viņi tik noslaukās vien. «Jo pilsonim preti sist nepiedien!» Šinī Raiņa dzejolī tēlota cara laiku iztapīgā pilsonība ar savu morāli, dzīves kārtu un ideāliem. Un griezīgi par visu šo pašpieticīgo ļautiņu tukšību un maziskumu skan pāri — dzejnieka satiriskie smieklī. — Bet griezīgāki un varenāki vēl top viņa smieklī un satira tur, kur viņš ņemas tiesāt nopietnākas lietas nekā pilsoņus un filistrus. Tādu mēs redzam Raini, kur viņš ņemas tiesāt veco taisnību, visu veco iekārtu («Fiat justitia»).

Simbolisms mūsu dzejā nav jauns. Bet tādu lielu, spilgtu un gleznainu simbolismu, bez tam ar sociālu nokrāsu, kā Raiņa lirikā, mēs te sastopam pirmo reizi. Lielāko tiesu Rainis simbolos vien runā. Katrs dzejolis viņam pārklāts ar simbolisma segu, zem kuŗas arvienu slēpjas kāds nopietns dzīves jautājums. Savus simbolus viņš ņem ne no kādiem mistiskiem vai pārdabiskiem avotiem, bet no mūsu pelēkās dzimtenes dzīves un dabas. Rainis savā dzejā dabu padara dzīvu un liek viņai uz mums runāt dzīvinošus dzejas un ideju pilnus vārdus. Pēc vētras nakts kalna bērzu galotņu zaros trīs zeltītas lapas. Tās rīta vēji pirmās skaņ. Tās sludina rītu un cauru dienu runā ar sauli augstajā kalnā. Tas, lūk, pēc nakts — pēc salnas. Ko tad jūs vēl skumstat, jūs jaunās dvēšles, tik zaļi-sārtas? («Zeltītās lapas»). Te Raiņa simbolisms ir tāds kluss un maigs. Bet ir Rainim dzejoli, kuŗos maigais, klusais simbolisms paliek par plašu šalkoņu, kas sauc un mudina uz augšāmcelšanos, sludina vētru un nepielūdzamu cīņu. («Rīta vēji», «Pavasara dziesma», »Lauztās

priedes», «Pavasara dienas».) Reizēm Raiņa simbolisms atveras mūsu acu priekšā kā dzidrais debess zilums un ietver sevī domas, pasaules un mūžību, tāpat kā šis dzidrais debess bezgalīgums. Tāds simbolisms, piemēram, redzams viņa dzejoli «Gara gaita».

No miesām visas risa zemes saites,
Viss naidis un dusmība, viss ļaunums, kaites:
Bez žēluma, bez pagātnes, bez vainas
Tu skati priekšā zelta rīta ainas;
Gars brīvus spārnus dzidrē cilā liegi;
Tik balta dvēse mirdz kā kalnu sniegi;
Gaist viss, kas rupjis, smags, — spīd smalkais
maigums.

Kā zvaigžņu būtes caurspīdīgais zaigums...

...Bet vis vēl augstāk tava gaita sniedz...

Aiz tevis raucas viss, kā rīta ēna,

Ļau gaisa kārtā top tik dzestri-rēna,

Bet augstāk, saulei pretī, gaita sniedz,

Un mūžos gala nav, kas gaitu liedz...»

Bet Raiņa dzejā ir dzejoli, kuŗi mūs pārsteidz un aizrauj ar savu jūsmu, savu maigumu un dzidro lirismu. Gandrīz vai jocīgi liekas, ka sastopam pie nopietnā — pārāk nopietnā Raiņa dzejolu ar virsrakstiem, kā: «Velna skuķis», «Mazākās kājiņas», «Sīkie pirkstiņi», «Meitenes dziesma», «Zelta tvaiks». Bet šie dzejoli savas dziļās, smalkās jūsmas, sava ziedošā maiguma un dzidrā lirisma dēļ ir īsts dārgums mūsu literātūrā. Bez tam šiem dzejoliem ir tik īpatnēja nokrāsa, kādu sastopam tikai pie Raiņa: viņus pārklāj kā ziedošu rožu smarža, kā mūžīgas jaunības mirdzums un ilgas.

Sīkie pirkstiņi.

Man liekas, šie sīkie pirkstiņi

No rožu kristala izdrāzti.

Div' sarkanas saulītes aust šobrīd,
Kad gaisma caur pirkstiņiem cauri spīd.
Tu izplēt viņus smiedamās:
Desmitstaraina austriņa sārtojas.
Un spied man manim acis cieti ciet:
Visa pasaule rožainā gaismā man šķiet. —
Aiz tālām zemēm šie pirkstiņi mīt,
Bet sarkana saule caur tālēm spīd.
Šie sīkie, smalkie pirkstiņi
No rožu kristala izdrāzti.

Šinī dzejolī Rainis parādās kā liels meistars
tīrā jūsmu dzejā. Bet arī te viņš uzglabā pilnīgi
pats savu īpatnību, nokrāsu un oriģinālītāti.

Raiņa lirikā sastop spēcīgu sociālo elementu.
Tas dabiski izaudzis no mūsu psiholoģijas un
mūsu dzimtenes melnās zemes. Ļoti zīmīga, pie-
mēram, jau ir viņa «Meitenes dziesma»:

Ak, lakstīgala, nedziedi
Pie mana loga sērīgi,
Man rītu agri jāceļas,
Sirds kūst man vienās žēlabās,
Sirds tavām dziesmām līdzī kūst,
Kā viņas līst un rimst un plūst.

Man rītu agri jāceļas,
Man saules nav tais istabās,
Tur putekli, tur lampas kūp,
Tur lēni mana dzīve drūp,
Tur lēni tā kā pulkstens sit
Man velkas stundas sešpadsmit.

Tu šūposies vēl saskaņās
Līdz rītam, kad man jāceļas,
Tev birzē ritēs rāsas zelts,
Man vecais slogs būs plecos velts —
Ak, lakstīgala, nedziedi
Pie mana loga sērīgi.

Varam iedomāties šo ziedošo meiteni, ziedoņa
nakti un šo mūžīgo ilgu un mīlestības dziesmi-

nieci — lakstīgalu! Dzejnieks-romantiķis liktu šai meitenei sēdēt pie loga un sapņot un liktu, varbūt, pat ierasties pie viņas kādam romantiskam jauneklim — un norisināties kādai mīlestības scenai. — Dzejnieks-dekadents kristu pats ap kaklu šai meitenei vai ceļos viņas priekšā un teiktu tai, ka viņš ir dēmons un viņa Pītija vai otrādi. — Bet sociāls dzejnieks prot dziļāk ieskatīties meitenes dvēselē un viņas dzīvē. Te ir vesela traģēdija. Dienu no dienas šai meitenei jāceļas agri no rīta un jāstrādā līdz vēlai naktij kautkādas istabās, bez saules, putekļainās, piekvēpušās no lampu tvaikiem. — Te pāiet darbā ikdienas sešpadsmit garu, grūtu darba stundu. Tā, lūk, strādā latviešu sievietē, pat ne sievietē — meitene. Bet vai to kāds zin? Vai par to kāds interesējas? Kad viņu pēc darba stundām ierauga, tad, varbūt, dažs interesējas par viņas jaunību, bet kādos apstākļos visa šī jaunība un visa viņas dzīve lēni, bet nenovēršami drūp — par to neviens neprasa. Dzejnieki ir ar mieru apdziedāt meitenes daiļumu, lūpas, acis, matus, bet viņas likteni, viņas nenovēršamo dzīves traģismu — to nē, tas esot tautsaimniecība. Bet cik daudz dzejas slēpjas šinī tautsaimniecībā — to pierāda Rainis ar savu meitenes dziesmu. Ar meistara roku dzejnieks te tīri lirisko elementu sakausē ar sociālo un dabū daiļu, dziļu, maigu un traģisma pilnu — meitenes dziesmu, kurai neviens neuzdrošināsies pārmest, ka tā tendencioza vai nedabiska. Meitene nevar pat sev tādu nevainīgu prieku atļaut, kā paklausīties lakstīgalas dziesmu. Viņa taisni lūdz to apklust, jo

«Tev birzē ritēs rāsas zelts,
Man vecais slogs būs plecos velts —
Ak, lakstīgala, nedziedi
Pie mana loga sērīgi.»

Cik daudz drāmatisma, lirisma un apspiestu asaru, nomāktu jaunības ilgu skan šais vienkāršajos vārdos!

Raiņa «Tālo noskaņu» nozīme ir liela nevien mūsu liriskas vēsturē, bet literatūras vēsturē vispār. Šī grāmata ar savām dziļajām ētiskajām, sociālajām, filozofiskajām idejām ir dziļākais un vispusīgākais mākslas darbs gadu simteņu maiņā. Deviņdesmito gadu jaunstrāvnieciskie centieni te dabūjuši vispilnīgāko māksliniecisko izteiksmi. Raiņa dzejoļu grāmata ievērojami paplašina mūsu literatūras idejisko saturu un dod mums klasiskus mākslas paraugus.

Līdzās laikmeta idejiskiem centieniem Raiņa dzejoļos notēlojušies arī vispārcilvēciskie dvēseles momenti (prieks, sāpes, skumjas, mila, ilgas) ar tik lielu oriģinālītāti, kādu pirms tam mūsu literatūra nepazīst. Tamdēļ arī Raiņa dzejoļu grāmatai paliekama nozīme nevien ar viņas sociālajām, ētiskajām, filozofiskajām idejām, bet arī ar cilvēka sirds dziļo, intīmo, mūžīgi jauno un vērtīgo pārdzīvojumu tēlojumiem.

2. «Vētras sēja». Šajā dzejoļu grāmatā apkopotie 75 dzejoļi radušies 1903. un 1904. gados, kurus mūsu vēsturē parasti sauc par priekšrevolūcijas gadiem. Tas bij laikmets, kad visa Krievijas sabiedrība, izņemot tikai konservatīvo muižniecību, bij nemierā ar carisko valdību. Uz katra soļa bij smagi sajūtams pilsonisko brīvību trūkums. Šīs pilsoniskās brīvības bij nepieciešams nosacījums, lai kultūra varētu plaukt un attīstīties. Sabiedrība, sākot ar zemniecību, strādniecību un beidzot ar akadēmisko inteliģenci un liberālo muižniecību, daudzus un dažādos veidos izrādīja savu nemieru ar patvaldības režīmu. Bet ja nu krievu sabiedrībai bij iemesls būt nemierā

ar patvaldību, tad daudz lielāks iemesls būt nemierā bij mazajām tautām, kuras patvaldība apspieda arī nacionālā ziņā. Mūsu tautas stāvokli smagu padarīja nevien šī patvaldības politika, bet arī vietējās muižniecības politika, kura ierobežoja mūsu pašdarbību visās pašvaldības iestādēs, un uzlika savu smago roku arī visam kultūras darbam. Patvaldība un muižniecība savos centienos gāja roku rokā. Ar to tad arī izskaidrojams, ka tauta bij nemierā ar vienu un otru. Kad 1903. un 1904. gados nemieru kustības vilnis gāja pār visu Krieviju, visā krievu sabiedrības demokratiskajā daļā bij pacilāts gara stāvoklis. Nelaimīgais krievu-japāņu karš, kas sākās 1904. gadā, deva presei daudz iemesla kritizēt patvaldības politikas un režīma trūkumus. Valdība bij spiesta daudzās vietās klusēt un piekāpties. Tā bij ar mieru pat dot zināmas reformas un uzklausiēties sabiedrības vajadzības, atļaudama iesniegt valdībai petīcijas. Iestājās laikmets, ko krievu prese nosauca par — pavasari. Šī pavasara sajūta vēl lielākā mērā pārņēma arī latvju tautu un sabiedrību. Gara stāvoklis bij protesta, cerību un gaidu pilns.

Šie laikmeta politiskie un sociālpsiholoģiskie apstākļi jāņem vērā, ja gribam saprast Raiņa dzejoļu grāmatas «Vētras sēja» noskaņu un simbolismu. Kā pavasara vētras drāžas pār dabu, pilnas tuvās atmodas un cīņu noskaņas, tā atmodas, atsvabināšanas, brīvības un cīņu noskaņas iet cauri visai Raiņa dzejoļu grāmatai. Katrs atsevišķs dzejolis ir tikai viens moments šajā sabiedriskā pavasara tuvošanās un tuvināšanas gaitā.

Ziema, sniegs un lietus te ir vecās kārtības simboli, ar kuriem iet cīņā pavasara radošie spēki: saule, pavasara vēji, ārdīdami ziemas stingumu un radīdami viscaur jaunu dzīvību. Zilīte, plaukstošas lapiņas, maijā ziedīte, strautiņi, mākoņi, jūra

— visa daba jūsmīgi runā par lielo pārveidošanos. Pret vecajiem tumsas un stinguma spēkiem ir arī vērsti daži satiriski dzejoļi, kas uzreiz ieguva plašu popularitāti, piem. «Ķīniešu priesteri», «Vecais rupucis», kurā dzejnieks asi zobojas par cenzūru, kas žņaudza mūsu garīgo dzīvi visu laiku. Dažā dzejoļi Rainis liek sabiedrībai arī pie sirds neturēt rokas klēpī lielajā jaunās dzīves tuvināšanas darbā. Vienu no šādiem ētiska rakstura dzejoļiem, kurā arī zīmīgi atspoguļojas grāmatas ritms, idejiskais raksturs, noskaņa, atzīmēšu še:

Jaunais laiks.

Tas jaunais laiks, kas šalkās trīs,
Tas nenāks, ja laudis to nevedīs;
Ik vienam ir rokas jāpieliek,
Lai lielais darbs uz priekšu tiek;
Ik viens lai to uguni kurina,
Kas visu pasauli sasilda;
Lai palīdz katrs to namu celt,
Kur vien tik cilvēces laime var zelt,
Kur katrs ir iecelts saulītē
Ar visiem kopā gaviļē.
Bet jaunais laiks, kas šalkās trīs,
Tas nenāks, ja laudis to nevedīs.

3. «Jaunais spēks», kā pats dzejnieks paskaidro, nav organiska dzejas grāmata, kā pārējās viņa dzejoļu grāmatas, bet dzejoļu kopojums, kuru sakārtojis publicists J. Jankavs un kurš nāca klajā 1906. gadā. Šajā krājumā ir ievietoti 56 dzejoļi, no kuriem 34 izmeklēti no agrākajiem un tikai 22 ir jauni.*) Krājumam tā pati nokrāsa, kas «Vētras sējai», tikai jaunie dzejoļi ienes viņā jaunus motīvus, kuri radušies 1905. g. revolūcijas

*) J. Rainis. Dzīve un darbi. I. 1925. g. 481 lpp.

un viņai sekojošās reakcijas laikā. Pacilātais gara stāvoklis, kas savilņoja demokrātisko sabiedrību revolūcijas laikā, pārvērtās dziļu sēru, sāpju un ciešanu stāvoklī. Psihiskie momenti no šīs sociālās un individuālās psihes stāvokļiem notēlojušies šajos jaunajos dzejoļos. Bet lielās ciešanas, kuŗas mūsu tautai nācās pārdzīvot, nevarēja garīgi satriekt jaunus demokrātiskos spēkus, kuŗi bija atmodušies tautā un cīnījās par viņas brīvību un kuŗi tika no reakcijas pārspēka fiziski salauzti. Kad patvaldība kopā ar muižniecību sarīkoja soda ekspedīcijas, kuŗas tvarstija un bargi sodīja brīvības cīnītājus un demokrātiskos darbiniekus, Raiņa dzeja nāca kā drošinātāja, stiprinātāja šajā traģiskajā laikā. Visu dzejoļu krājumam raksturo kāds dzejolis, kurā dzejnieks tēlo tautas brīvības cīnītājus, nosaukdamš viņus par jauno spēku un tēlodamš viņu gara, gribas un ideālu stiprumu. Dzejoli notēlojies tāds gara cēlums un gribas spēks, par kādu zina stāstīt arī vecās kronikas sakarā ar senlatvju brīvības cīņām. Te tā tad uztverti zīmīgi mūsu daudz cietušās varonīgās tautas psihes momenti. Dzejnieks savā oriģinālā soneta tēraudcietos pantos sniedz šādu tēlojumu:

Jūs varat izmērdēt šīs kušlās miesas,
Šo stalto stāvu liekt, šos kaulus lauzt,
Un acu starus dzēst, kas negrib snaust,
Un samalt locekļus pēc savas tiesas;
Jūs asām sāpēm varat garu grauzt,
Līdz viņš ar moku pilnu muti brēktu:
Par savu vārgu visiem vārgiem paust...
Tik veikt to nespējat: brīvs, kaut to slēgtu,
Un mūžīgs celsies viņš ar saules lēktu!

4. «Vēja nestas lapas». «Vēja nestas lapas» (1910.). Šī grāmata ir pārgrozīts un papildināts

«Klusās grāmatas» izdevums, kuŗu cenzūra konfiscēja.

Rainis ir nevien liels jūsmu cilvēks, bet arī nopietns domātājs — dzejnieks-filozofs. Viņa sajūsmas avoti nav tie, no kuriem liriķi parasti smel savu spēku: mīlestība, daba, paša prieki un bēdas. Nē. Raiņa lirika verd arī no citiem avotiem: no viņa reti spēcīgajām sociālajām jūtām un no viņa filozofiskajiem ieskatiem par cilvēku, dzīvi, pasauli. Kādā no saviem dzejoļiem viņš pats tieši norāda uz to, no kurienes viņa lirika smel savu dzīvības spirtumu un nesalaužamo spēku:

Spēka avoti.

Izmisums bēg manas dziesmas,
Un nāve tur neatrod vietas:
Cerība, pretspars un spēks,
Dusmas un uguns un spīts.
Kā tu to spēji šais dienās,
Kad nelaime staigā pa mājām?
Nākotnes doma — mans sargs,
Darbnieku tauta — mans spēks.

Darbnieku tauta — ap to grozās Rainim viss darbu darbs, visi centienu centieni. Vajag atrast jaunu vārdu, kas šo darbnieku tautu atmodinātu, atdzemdinātu un kas viņai rādītu, kur īstais ceļš uz kultūrālu augšāmcelšanos. Lielī gari sprauž sev lielus mērķus. To dara arī Rainis. Viņš ir atradis šo jauno vārdu, un to viņš nemitas sludināt visiem, kam ausis dzirdēt un sirdis sajūst lielās atmodas nepieciešamību.

Jautājums, vai jaunās idejas, jaunās patiesības, bieži atkārtotas, nezaudē savu īstumu, svaiģumu, dziļumu un spēku, vai tās nenotrudina mūsu nervus un sirdis, nepadara mūs vienaldzīgus? Vai dzejnieks ar katru dzejoļu krājumu tiešām arī

sniedz ko jaunu? Un vai viņš sniedz arvien ko lielāku par iepriekš sniegto? Vai, varbūt, vēlākie viņa darbi vērtības ziņā sasniedz agrākos? Tāds jautājums mums tiesība stādīt, jo — ja grībam apsvērt kāda dzejnieka darbu, tad mums jājauc, kādā attiecībā šis viņa darbs stāv pret vispārējo literatūras līmeni un, otrkārt, kādas attiecības pastāv paša dzejnieka darbu starpā: vai tie ir cits par citu lielāki vai mazāki?

Īpaši pie lieliem dzejniekiem mums jāliek stingra mēraukla. Un tamdēļ jautājums: kādā attiecībā stāv šis Raiņa darbs pret vispārējo mūsu tā laika literatūras līmeni? Vai tāpat kā savā laikā «Tālās noskaņas zilā vakarā»? Nē, jo literatūras līmenis tiklab caur citiem dzejniekiem, kā galvenā kārtā caur pašu Raini un viņa «Tālajām noskaņām» ir milzīgi cēlies, un tamdēļ pārrunājamais darbs nevar stāvēt tik augstu pāri par visu, kā viņa pirmais dzejoļu krājums. «Tālās noskaņas...» parādoties atklātībā, ar savu ideju, dzejas un formas bagātību ļoti pacēlās pāri par visu mūsu toreizējo liriku un literatūru. Reizēm liekas, ka Rainis būtu devis savā pirmajā dzejoļu krājumā visu, ko spējis dot. Tāds uzskats ir maldīgs, un tādas šaubas ir uz smiltīm dibinātas. Jo, kad Raiņa dzeja parādījās pirmo reizi, tad redzējām, cik liels atstatums ir starp viņu un visu pārējo. Vēlāk, turpretim, dzejniekam nākas sacensties ar sevi pašu, ar to rekordu, ko viņš pats uzstādījis. Protams, ka katrs vēlāks viņa lirikas darbs nepaceļas pār viņa iepriekšējiem darbiem tik lielā mērā, kā viņa pirmais pār visu toreiz esošo.

Ko sniedz mums Raiņa dzejoļu grāmata: «Vēja nestas lapas»? Kāda ir viņas estētiskā un idejiskā vērtība? Dzejoļu estētiskā vērtība, protams, atkarājas vispirms no viņu iekšējā mākslinieciskā

spēka un no viņu ārējās tērpas — formas. Savā pirmajā dzejoļu krājumā Rainim vajadzēja veikt divus lielus uzdevumus: izveidot jaunus izteiksmes līdzekļus un jaunā formā liet jaunu saturu. Pie viņa toreizējiem jaunievedumiem formas ziņā jāpieskaita: pārveidotais sonets, jauni valodas līdzekļi un lielā koncentrācija. Tas bija tanī laikā — epochemachend. Bet laikmetus katru gadu nerada un nevar radīt. Taču uzsāktajā virzienā tālāk strādāt un sasniegt viņa pēc iespējas lielāku pilnību — to var, un to Rainis arī darījis. Tiklab parastos, vecos, kā arī jaunatrstos izteiksmes līdzekļus viņš papildina un izsmalcina. Jauns, formas ziņā, šinī krājumā ir — svabadais ritms, šis modernās lirikas svarīgais jaunieguvums, kas dzejniekam lielā mērā atraisa rokas un dod iespēju vēl spilgtāk izteikt savas domas un jūtas, atklāt skaidrāk savu individualitāti. Lasot šos dzejoļus, redzams, cik meistariski dzejnieks — lietojot kāda vācu klasiķa teicienu — iznīcina vielu caur formu vai, pareizāk, vielu caur formu dara dzīvu. Rainis šie lielāku vērību piegriež epigrammām un sentencēm. Šie dzejas veidi bij sastopami gan pie viņa jau arī agrāk, bet retumis, turpreti šajā grāmatā viņš tiem jau ierāda katram pa veselai nodaļai. Šinīs epigrammās un sentencēs, var sacīt, parādās visa Raiņa formas meistarība: divās, trijās rindās viņš dziļai domai piešķir spēku, tipiskumu, asumu, ironiju, atjautu, humoru, nopietnību, oriģinālītāti un paliekamību. Kas kaut reizi lasījis tādus gabaliņus, kā: «Vidus vīrs», «Darbonis», «Laba mācība vairāk vērts nekā zelts», «Tautas aplaimotājs» un «Ideālu», tas tos neaizmirsīs. Piemēram:

Jauna cēlējs.

Uz gudriem vīriem neatsaucies,
Pats visā iegremdēties traucies:

Kas pats zin atrast labu, jaunu,
Tas pasauli zin celt par jaunu.

Runas un darbs.

Runas ir gaŗas,
Darbs ir īss:
No darba varas
Liktenis trīs.

Te divos, trijos vārdos, var sacīt, ir ietvēŗta vesela lavīne ievēŗojamu domu. Ar svabadā ritma palīdzību ir veidoti šādi dzejoli: «Krislīts un laiks», «Viens acumīrkliis», «Piedzēŗusi tauta», «Rokas». — Kā īsts meistara darbs formas ziņā uzskatāms dzejolis ar drūmo, dziļi nopietno saturu: «Veļu laiva». Šī dzejola tehnika, gribētos teikt, balstās uz vienas vienīgas atskaņas, kuŗas atkāŗtojums un atskaņojums klausoties, liekas, dzirdam laivas vienmuļīgos airu kļaudzienus klusā, tumšā naktī, un šausmas mums pāŗskrien pāŗ kauliem, lasot šo «Daugavas barkarolu».

Kas sakāms par dzejolu saturu? Pamatīdeja ir tā pati, kas jau visos citos Raiņa darbos: aicinājumš atsacīties no visa, kas vecs, un pāŗveidot dzīvi uz jauniem pamatiem. Visu esošo pāŗveidot, sākot ar sadzīves iekāŗtu, beidzot ar cilvēka psichi — tāds ir Raiņa galvenais idejiskais pavēdiens arī šinī dzejolu grāmatā. Šī ideja skaisti formulēta kādā no viņa sentencēm:

Pasaules griba.

Pasaule grib, lai to malda,
Grib, lai stingri to valda.
Ko darīt? — Gudrie un stiprie teic:
«Ej maldot un valdot sev pasauli veic!»
Es gribu jums citu atbildi dot:
«Ej pasaules gribu pāŗlabot!»

Pasaules gribu pārveidot — tā ir ievērojama atziņa. Ap to grozās viss Raiņa dzejas galvenais saturs. Pārveidot? Bet kādā garā? kādā virzienā? saskaņā ar kādiem ideāliem? Visur te viens noteicējs faktors: darbnieku tauta, kuŗa nes uz saviem pleciem visu kultūrālās dzīves darba milzumu un bauda vismazāk šīs kultūrālās dzīves labumus un ieguvumus. Bet viņas centienu ceļš ir tālš un grūts. Te ir vajadzīgs gaišs skatiens, drosme, spēks, neatlaidība, nelokāma pārliecība un ticība saviem mērķiem. Šis šķiras ceļš uz nākotni ir tagadnes lielākā sociālā traģēdija, kādu jebkad cilvēce pieredzējusi. Dzejnieks neizlaiž neviena momenta no acīm. Bet viņš nepaliek pasīva novērotāja lomā. Rainis savā dzejā tēlo ne to vien, kas ir, bet arī to, kam vajadzētu būt. Tā viņš ienes mūsu lirikā nevien socioloģisko, bet arī filozofisko elementu, piegriezdams sevišķu vērību jaunas ētikas izveidošanai. Ētikas? Jā, bet kāds sakars tad Raiņa dzejai ar ētiku, ar morāli? Tas daudziem izlikšies dīvaini, ka viņai ar morāli ļoti ciešs sakars. Tikai nevajag šo morāli saprast viņas parastajā nozīmē: nē, Raiņa dzeja ir taisni vērsta pret parasto, novalkāto, tradicionālo ētiku:

Vecais nemūžam vairs neaugs,
Tas nomirstot vien tik spēj vērsties;
Veco būs noārdīt nost,
Tad tikai jaunam būs ceļš.

(«Ceļš uz jaunu».)

Bet vecajai ētikai vēl milzīgs svars dzīvē un vara pār cilvēkiem. Te arī saprotams, kamdēļ Rainis ar savu satīru, epigrammām, vispār ar savu dzeju griežas pret viņu: cilvēks ir jāatsvabina no nevajadzīgu tradīciju varas.

Raiņa dzeju parasti mēdz cildināt. Bet ja uzstādām vienkāršus jautājumus: kamdēļ to cildina? kamdēļ sajūsminas? kur ir viņas īstais

spēks? tad daudzi nezinās, ko atteikt. Un tomēr, mums jābūt par to skaidrībā.

Cilvēka dzīvē ir no liela svara ētiskie principi. Kas derīgs, kas nederīgs? kas labs un kas ļauns? kas veicināms, — kas nosodāms? ko būs mums darīt un ko nebūs? Visi tie ir ētikas jautājumi, par kuriem katram cilvēkam jābūt vairāk vai mazāk skaidrībā. Un ja cilvēks pie kādiem centieniem ir tikai ar galvu vien, bet ne ar miesu un dvēseli, kad viņš ir tikai tur saistīts ar aukstu teorētisku atziņu un ne ar dziļu ētisku pārliecību, tad maz kas labs var iznākt: tāds cilvēks pirmajā grūtākā brīdī atkritīs no saviem biedriem, atsācisies no saviem centieniem. Nevar būt jaunu centienu piekritējs un ar abām kājām stāvēt vecajā ētikā, ar abām rokām turēties pie viņas tradicionāliem principiem. Diemžēl, dzīvē tā tas bieži — pārāk bieži notiek. Ja jauna šķira nāk ar jaunām interesēm, jaunām idejām, jauniem centieniem, tad taču viņai vajag nākt arī pašai ar saviem ētikas principiem, pašai ar savu ētiku. Vai viņa tāda ir? Dzīvē šai šķirai, bez šaubām, jau ir savi ētiski principi, bet ne ikkatrs to apzinās, redz un uztver. Tē nu nāk Rainis ar savu aso mākslinieka skatienu, uztver šos principus, pārbauda tos kā nopietns, dziļš domātājs, dod viņiem vajadzīgo tērpu spēcīgā mākslas formā, un viņa vārds skan kā pravieša vārds: tas sludina jaunu ētiku. Dzejoli «Pasaules griba» dzejnieks saka, viņš gribot mums citu atbildi dot: «Ej pasaules gribu pārlabot!» Mēs zinām, Rainis nerotaļājas vārdiem: tie dzimst no viņa dziļākām jūtām, no dziļākās pārliecības. Ja tā, ko tad šie vārdi nozīmē? Viņš grib pārveidot cilvēku gribu. Griba ir spēks un tamdēļ šo spēku nevar atstāt vecās ētikas varā. Un ka Rainis ētikai tiešām piešķir milzīgu lomu, to liecina jau citētais dzejolis «Jauna cēlējs»:

«Kas pats zin atrast labu, ļaunu,
Tas pasauli zin celt par jaunu.»

Tādu piemēru, kur jaunās ētikas princips mums izskan pretī no Raiņa dzejoļiem, mēs varētu uzskaitīt ļoti daudz. Minēšu te tikai vēl divas sentences:

Sekmes.

Celies, ko gaud?
Sev mērķi spraud,
Tad sekmes gaidīt vari,
Bet darbu dari.

Divkārsš pienākums.

Ar vienu nepietiek,
Tev jāprot abi:
Vest dzīvi tā, ka brāļiem labi,
Un mirt, kad liktens liek.

Izlasījuši šos un citus tamlīdzīgus Raiņa dzejoļus, nevaram tos aizmirst un atrodamies pilnīgi viņu varā. Viņi mums nostājas priekšā svārstīgos brīžos un runā, pavēl, piespiež mūs rīkoties saskaņā ar tiem principiem, kas tur izteikti: tā ir jauna ētika. Mēs varētu vēl šaubīties un domāt, ka lirisms ir tas, kas šos dzejoļus dara dzīvus un spēcīgus. Nē. Lirisma viņos ir ļoti maz. Lai palasām, piemēram, pēdējo. Četri sausi teicieni nolikti cits citam blakam — vai tā ir dzeja? Nē, tas ir pravieša vārds — sauss, bet nepielūdzami paties, satriecošs, pavēlošs un viņa iekšējais spēks, viņa ētiskais skaistums to dara par dzeju, par liriku neparastā nozīmē — par filozofisko liriku. Tā Rainis jaunā estētiskā formā ikreiz prot ietvert jaunu idejisku un ētisku saturu, sakausēt to ar savu spēcīgo jūsmu par kaut ko vienu, veselu, un

šis kausējums ir viņa dzejas zelts. Kad lasām Raina dzejoļus, tad liekas, ka mēs lasītu paši savā sirdī, un dīvains prieks pārņem visu mūsu būtni: jā, tas tā ir — tiešām tā — mēs to jūtam — jutām, tik neprātām izteikt — un, lūk, cik vienkārši tas iespējams!... Tā Rainis iekaro sirdis. Tā viņš ar savu dzeju izteic nevien darbnieka tautas un viņas draugu centienus, bet ar savas mākslas ētisko un estētisko vērtību saista tos visus par lielu saimi, kuŗiem kopēji prieki, kopējas bēdas, kopēji centieni un ideāli. Tā Rainis kļūst par masu dzejnieku, kuŗa jauno, spēcīgo vārdu klausās un gaida malu malās. Un viņš arvien īstā laikā saka īsto vārdu. Viņš redz ikvienu, kas veicina jaunos centienus, viņš skumst par ikvienu, kas to veicinot pats ir veikts, kritis, samīts; viņš nīst ikvienu, kas nīst šos tautas centienus; pret šiem naidniekiem viņš nezin žēlastības un apkaŗo tos ar savu aso un asprātīgo satīru, ar griezīgajām epigrammām un aforismiem; viņš drošina ikvienu, kas ir vājš savos centienos, uzmudinādamš tādu ar jūsmīgi-dziļu dzejoli vai kodolīgu sentenci, kas viņam un daudziem citiem var noderēt par devīzi, par ceļa rādītāju zvaigzni. Tādi dzejoļi, kā: «Par klusumu», «Par rūgtumu», «Par nākotni», «Paltis», «Brīve — glābēja», «Mazie darbi», «Pašdarbība» un virkne citu — ir jaunas sociālas ētikas pilni.

Piemēram:

Par rūgtumu.

Nepalikst rūgtumā stāvot
Un bijušā lieluma miņā.
Dzīve rit tālāk arvien,
Nākotne uzvar arvien.
Rūgtumu izmest iz sirds
Un riebumu noglabāt dziļāk,

Dzīvē iet darboties līdz,
Dzīvi vilkt lielumā līdz.

Šajā Raiņa dzejoļu grāmatā atrodam to pašu bagātību, vietām maigo, vietām straujo, spēcīgo lirismu, atrodam to pašu agrāko formas bagātību, papildinātu vēl ar jauniem vilcieniem un izsmalcinājumiem, atrodam bez tam vēl to pašu filozofa skatienu uz visu mūsu dzimtenes traģēdiju, tikai šis skatiens ir vēl nopietnāks, dziļāks, atrodam tos pašus aicinājumus, tikai spēcīgākus, neatlaidīgākus, atrodam tos pašus ētiskos principus, tikai bagātākā mērā uzvertus no dzīves un meistariskāk veidotus, formulētus, un vieglā ironijā, griezīgā satira, nepārspējamie valodas līdzekļi un koncentrētais spēks izteiksmē — viss tas liecina, ka Rainis var pacelties augstu pāri nevien mūsu literatūras vispārējam līmenim, bet arī pats sev, pāri saviem agrākiem darbiem.

5. «Tie, kas neaizmirst. Rudens dziesma.»

Ir bijuši un būs vienmēr tie, kas neaizmirst. Tie ir dzīva vēsture, kas atmiņu dzeļ. Kad dzimtene aizmirst savu nākotni, tie to neaizmirsis, — tie ir dzīvā nākotne, kas dziļi dzeļ. Un tie paši ir bijuši un būs vienmēr tie, kuŗus dzimtene izraidis no sevis, jo viņi nesis garīgu dzīvību, kādu vēl nespēj dzimtene dzīvot, bet bez kuŗas tomēr viņai nav nākotnes.

«Tie, kas neaizmirst», 2, 3 lp. p.

Rudens dziesma? Ko tas īsti nozīmē — skumjas, sāras? Rudens taču ir tas gada laiks, kas modina sirdī šīs jūtas. Protams, ne visiem vienādā mērā. Vienam rudens ir zelta gaudiem pilns apcirknis, otram — zelta cerībām pilns kaps. Un maiņas, kas iet rudenī pār dabu, dzied katram savu un savādu dziesmu. Tā tas parastā nozīmē. Bet rudenī var saprast arī simboliski: rudens cil-

vēka dzīvē, rudens — zināms laikmets tautas dzīvē. Kā autors to domājis? Atšķirot grāmatu, ieraugam vispirms: ģimetni? nē. Vinčenska Vela statujas nobildējumu: «Sēras». Rudens dziesma — sēras — jā, tās rada savādu noskaņu. Bet par ko dzejnieks skumst? Viņš dāvina savu grāmatu «Tiem, kas neaizmirst», un tas liecina, ka autors skumst līdz ar cilvēkiem, kas daudz gaidījuši no pavasara vētrām, bet gaidītā ziedoņa vietā, sagaidījuši tikai upurus bez gala, nemitīgu vilšanos, apraktas cerības, rudeni... Grāmatas interesantajā priekšvārdā autors paskaidro savas attiecības pret savu darbu. Starp citu viņš tur saka: «Ne rūgtināt, ne baidēt negrib nevienu šī grāmata: jo klusa lai viņa ir: klusāka par kluso; lai ir atšķirto un pārcietušo varoņu grāmata». (5.) Mēs dabūjam arī zināt, ka Raiņa dzejoļu krājumi nav tikai krājumi vien, bet kas vairāk. «Šinī grāmatiņā turpreti katrs dzejolis ir tikai kā pantiņš rudens dziesmā, kuŗa garāka kā rudens vējš. Dzejoliem še nav citas nozīmes kā daļām, un viņu kopums ir vairāk nekā visas daļas kopā, jo še nav dzeju netīšs kopojums, ir dzīvi organismi kā drāma, romāns, kā simfonija, kā jasmīnu krūms» (5, 6). Un tad vēl kas. Autors atļauj mums ieskatīties savā dzejas darbu radīšanas procesā: «Laika un ļaužu jūtu satversmi gribēja attēlot šī grāmata, ne jūtas analizēt, bet dot sintezi dzīvā fantazijas būtnē» (6).

Ko dzejnieks ar to grib teikt? Laika un ļaužu jūtu satversmi attēlot? Bet kādu jūtu? Dot viņu sintezī! bet ko tas nozīmē? Uz visu to atbild pati grāmata ar savu saturu. Jūtu noskaņa cilvēkiem, kuŗi var atskatīties uz lielu rindu zaudējumu pēdējos gados ir — skumīga. Otrā pēc 1905. g. laika īpatnība ir tā, ka garīgī dzīviem cilvēkiem nav vietas savā dzimtenē: vai nu tie tiek no turienes izrauti un aizmesti uz kādu nomali svešumā, vai izraujās paši un turās ārpus viņas robežām. No

tam: jūtas: ilgas pēc dzimtenes; ar gadiem šīs ilgas top sevišķi spēcīgas un sāpīgas. Trešā šī laika iezīme ir tā, ka cilvēki — tie, kuŗus dzejnieks ļoti raksturīgi apzīmē par garīgiem trimdiniekiem — nāk pie atziņas, kuŗu senākie nepazina: ir vēl otra dzimtene — pasaule. («Lielāka dzimtene».) Šīs ir tās jūtas, kuŗas lielākā vai mazākā mērā pārdzīvo viss lielais vairums cilvēku, kuŗi nav apbalvoti ar tām mantām, ko kodes un rūsa maitā: «garīgie trimdinieki». Šīs jūtas arī gulst Raiņa rudens dziesmas pamatā: 1) sēras par zaudējumiem, 2) ilgas pēc dzimtenes, 3) solidāritātes jūtas ar savu aprindu cilvēkiem visā pasaulē. — Katrā dzejolītī ieskanas kāda stīdziņa vai stīga no šiem pamata toņiem, cita vājāk, maigāk, cita spēcīgāk. Bet visas kopā šīs skaņas savienojas par lielu, spēcīgu skaņu bagātu, dziļas nozīmes pilnu simfoniju, kur tiešām izskan «laika un ļaužu jūtu satversme» un kur ir dota šo jūtu sinteze «dzīvā fantāzijas būtnē». Un kas šī sinteze būtu? Klausoties rudens dziesmu dabā, dzirdam cauri drūmumam un sāpēm bijušā un nākamā ziedoņa gaviles, iznīcībai cauri laužas dzīvības instinkts, dzīvības zaļums. Tāpat Raiņa rudens dziesmai. No sērām un sāpēm par to, kas bijis un nav piepildījies, dzimst cerības un ticība uz to, kas būs un kam jāpiepildās.

Vai izcelt te atsevišķas vietas, resp. atsevišķus dzejoļus no visas dziesmas? No vērtīgajām mantām atzīmēsīm tikai vērtīgākās. Un tādas būtu dzejoļi: «Tālie logi», «Manu jaunu dienu zeme», «No igauņu dziesmām», «Pie ābeles», «Atsveice biedrim», «Dzimtenei», «Stiprā paaudze», «Pirmie namdari», «Veterāns», «Varoņu gaita», «Plūktie ziedi», «Dzīvā kvēle», «Vienpatis», «Vecā vietā», «Vēstītāis», «Ko es zinu», «Sāpes un cerības», «Zvejnieki», «Lielāka dzimtene», «Pie dzīvības katliem», «Sasaukšanās», «Visi ir viens», «Aug-

stumā», «Kaps kalnā», «Kalna doma», «Mans brālis» — kā redzat, vesela virkne. Bez tam jāatzīmē vēl, ka šinī dzejoļu grāmatā izmanāma dzejnieka tiekšanās, kļūt cik iespējams izteiksmē vienkāršam — tik vienkāršam, lai viņš būtu saprotams maziem bērniem un vienkāršākajiem no lieliem cilvēkiem. Tikai nav jādomā, ka dzejnieks pūlētos piemēroties ļaužu neaptēstajai gaumei. Nē. Viņš iekaŗo sirdis ar savu mākslinieka spēku. Un vienkāršiem līdzekļiem radīt lielus mākslas darbus, tas ir augstākais, ko katrs mākslinieks var vēlēties. Kā Rainim tas izdodas, to pierāda vesela virkne dzejoļu šinī krājumā, kā piemēram: «Svešā meitīņa», «Par draugu, kas vēlējās mājās būt», «Meža vīriņš», «Mājās atstātas meitenes dziesma» un starp citiem it īpaši vēl «Divi gāju balodīši». — Raiņa dzejā, kā zināms, arvien prātnieciskais elements ieņēmis ievērojamu vietu, pat galveno. Ari te viņa netrūkst. Taču jāatzīst, ka neviena no Raiņa agrākajām dzejoļu grāmatām nav tik bagāta ar sirds siltumu un maigumu kā šī. Ar pilnu tiesību varam teikt, ka šī ir viena no sirsnīgākām un maigākām Raiņa dzejoļu grāmatām.

6. «Gals un sākums» atšķiras no iepriekšējām dzejoļu grāmatām tiklab ar savu apmēru (172 dzejoļi), kā arī ar saturu un noskaņu. Paklausīsimies te, ko pats autors saka par šīs dzejoļu grāmatas celšanos un raksturu.

«Sacerēta lielākā daļa dzejoļu atkal Kaņņopolā» — raksta Rainis 1925. gadā — «un dažādos ceļojumos pa Šveici un Itāliju, laikā no 1910. līdz 1912. gadam. Bet grāmatā ietilpst arī daudz dzejoļu no citiem laikiem, citām vietām un citām, senām jūtām, kuŗas negribēja rimt. Es manu še dzejoļus pat no tāliem seniem ziemeļiem, no pirmās trimdas, ziemeļu drebuļi negribēja atlaisties

ne siltos dienvidos. Viena drudža sajūta pat bijusi tik stipra, ka atsniegusies līdz dienvidiem un vīra gadiem no pašas manas bērnības un attēlojusies «Drudža sapnī». Mana vaina un mans liktenis — kādēļ es arī esmu dzimis ziemeļnieks, bet pēc dabas dienvidnieks?! Vai arī atkal vienotājs? un, man liekas, mani plēš gabalos.

Es drīkstu par to šē runāt, jo šī ir mana intimākā un personiskākā dzeja. Nekādu piezīmju viņai arī īsti nevajadzētu, jo viss, ko jūs gribat zināt, viņā ir jau izteikts. Līdz tam

Man nebij laika bijis
Pie sevis padomāt,
Bij visi spēki jāliek
Pie lielā darba klāt.

Toties bērnībā un jaunībā es biju pārāk daudz pie sevis pedomājis, tā kā pietika arī vīribai. Ap 1910. gadu «lielais darbs» atlaidies, manis pie viņa vairs nevajadzēja, es varēju iet pie sava darba, sirds varēja sevi sastapt, un «G. S.» sākās ar tiem vārdiem, kuŗi skan: «To, kas neaizmirst», beigās: — «No tāles dzirdu aizšalc lieli vēji...»*)

Pašatzinums, kas atklājas šajās rindiņās, ir ļoti svarīgs. No viņa dabūjam zināt, ka iepriekšējās dzejoļu grāmatās par sevi dzejnieks mazāk domājis, bet vairāk par darāmo darbu, kuru viņš sauc par lielo darbu. Mēs zinām, ka šis darbs ir sociāla kustība, kuŗas ceļa laužējs un nodibinātājs pie mums ir Rainis un arī viņas neatlaidīgs idejisks iedvesmotājs. Šīs kustības liktenis dažādos laikmetos aizņēmis visu viņa interesi un virzījis arī viņa māksliniecisko radīšanu. Te redzam, cik ciešs socioloģisks sakars Raina dzejai ar šo kustību, ar dzīvi. Bet laikmetā 1910.—1912. ga-

*) J. Rainis. Dzīve un darbi, II. 1925. g. 295 lp.: „Gals un sākums.

dam nav tā socioloģiskā katēgoriskā imperātīva, kas pavadījis Raiņa radīšanas darbu iepriekšējos laikmetos: dzimtenē stāvoklis mierīgāks. Iesācies mierīgas kultūrālas attīstības laiks. Sāpīgās cīņas nebij sabiedrībai bijušas gluži veltīgas. Pilsoniskās brīvības, kaut arī aprobežotas, nesa savus augļus. Iesākās ievērojams uzplaukuma laiks visā tautas dzīvē, un kultūra visās nozarēs uzrāda ievērojamus panākumus. Protams, cīņa ar veco cara režīmu nebij izbeigta. Tā turpinājās, palika permanenta. Auga sabiedrības spēki, auga cerības uz gaismas un brīvības uzvaru. Šos sociāli-politiskos pamatus savai daiļradīšanai Rainis atzīmē tagad (1925. g.) pats savas grāmatas «Ave sol!» priekšvārdā. «Ave sol!» ir liriski-episka dziesma (par kuŗu būs runa turpmāk), kas iznāca 1910. gadā. Symbolistiskā kārtā tur, starp citu, tēlota gaismas un brīvības cīņa ar tumsonību un reakciju.

«Trimdas laiku lirika» — saka dzejnieks — «izbeigta, bet dzimtenes laiku sāk dziesma, kas izaugusi no divām trimdām un no divējādām: laicīgās un garīgās. Tas ir atspulgs no mūsu tautas gaitas, tas ir atspulgs no pašas saules gaitas».*)

Tā tad dzejnieks pats atzīmē savā dzejā jaunu laikmetu: dzimtenes laiku. Sociālais elements viņa lirikā ar 1910. gadu samazinās, dzimtenes elements iet plašumā. — Šie sociālie, politiskie un kultūrālie apstākļi rada citu svarīgu atmosferu, kuŗā rodas citāda dzeja. Dzejnieks jūtas atsvabināts no akūtiem sociāliem pienākumiem. Viņš var piegriezties savai sirdij, pats sev. Rodas dzejoļu grāmata, kuŗā Rainis noguldījis savas intimās jūtas un domas: «G a l s u n s ā k u m s». Tā tad te mūsu priekšā psiholoģiski un estētiski interesants Raiņa dvēseles dokuments: te dzejnieks bijis galvenā kārtā savu māksliniecisko interešu varā.

*) J. Rainis. Dzīve un darbi. III.

Rainis pat atzīmējis kādā vietā («Dzīve un darbi» III. 8. lp.), ka «Ave sol!» ievada gaišāku laikmetu viņa dzejā: «gals» bijis pārciests, kaut arī tikai politiskā ziņā, un nu vajadzējis nākt jaunam «sākumam», — «esi sveicināta saule!» Un drīz tam sekoja dzeja: «Sveika, brīvā Latvija!». Šis gaišākais laikmets gan neiestājās uzreiz ar 1910. gadu, kad iznāca «Ave sol!», bet pāris gadu vēlāk, kad iznāca «Gals un sākums» (1913.), kuŗu dzejnieks apzīmējis par «viena rituma ziemas dziesmu». Gaišāka laikmeta sākumā piepeši — ziemas dziesma! Kā tas saprotams? Dzejnieks savos kopotos rakstos (1925. g.), runādams attiecīgā vietā par šo dzejoļu grāmatu, atzīmē, ka viņa atēlojies konsekvents pesimisms. Tā tad pesimisms ir šīs grāmatas pamatnoskaņa. Agrāko drūmo laikmetu pārdzīvojumi te beidzot noguldīti. — Un tā kā par ziemu grāmatā nemaz nav runa, tad ar šo nosaukumu dzejnieks simbolītiski apzīmējis agrākos smagos laikus, kuŗiem beidzot pienācis gals.

Grāmatā notēlojušās dažādas jūtas, noskaņas, domas.

No jūtām var saskatīt šādas tipiskas grupas: prieks («Rotaļa»), cerība («Zem koka»), sirdēsti («Atnācējs — aizgājējs»), skumjas («No tāles dzirdu: aizšalc lieli vēji», «Pie vakara upes», «Čir», «Vietā», «Atrisusi laiva»), nemiens ar sevi un pašapmierinājums («Mierinājums», «Vēls viesis»), mīla («Smieklu dadži»), sāpes («Stīgotāja», «Prolets — Atlants», «Netaisnība», «Jaunās māsas», «Ar laiku», «Sirds kapi», «Katra sāpe», «Sāpju jūra» u. c.), pagātnes atmiņas («Pagātnes parāds», «Vecās ligas»), smagums («Smagums», «Drudža sapnis»), vientulības jūtas («Vienīgais draugs», «Vientulība — šķirēja», «Viens atoms»), dažādas jūtas un attiecības pret cilvēkiem: cilvēku mīla, naidis, draudzība, tuvība, daiļums u. c.

(«Sena paziņa», «Vienu dienu», «Spulgs», «Atspulgs». «Ar ziņu», «Gaidītā vēstule», «Fiammeta», «Tavas acis», «Pie loga», «Dimants» u. c.), sociālās jūtas («Mani ienaidnieki», «Mani draugi», «Dzīvā dzīve», «Sasistais trauks», «Kāds», «Melnais ūdens», «Pa rudzu lauku», «Mans prieks», «Gaitas gājējs» u. c.), cilvēces jūtas («Jautājums», «Āpaļš cilvēks»), dabas estētika («Viena galotne», «Nemiera sācējs», «Dārguma trauks», «Ķirsis un pļava», «Nabaga taurenīts», «Ienācies ābols», «Čir», «Debesu dzejnieks» u. c.). Visplašākās tās dzejoļu kategorijas, kur dzejnieks tēlo savas noskaņas sakarā ar dažādiem dabas iespaidiem: apm. trešā daļa no visas grāmatas («No tāles dzirdu: aizšalc lieli vēji», «Salve!» «Val orba», «Pēcpusdiena laivā», «Klusās dienas brinums», «No ilgu slāpēm», «Ezers naktī», «Ķirsis un pļava», «Laipnā liesma», «Gar jūras šalkām», «Dienas allažība», «Zem cipreses» u. c.). Plaša ir arī grupa, kur dzejnieks attēlo savas domas un pārdomas, izsaka savu filozofiju («Akteons», «Pats», «Darbs un prieks», «Jaunajam draugam», «Kūtrais mācekļis», «Es ritu», «Digst», «Nenīcība», «Zemes deja», «Daba un dvēsele», «Pasaules vienbūtība» u. c.).

Daudz kas no šē atzīmētā nav mūsu lirikā tematiski nekas jauns. Bet Raiņa dzejā šie dažkārt vecie temati dabū pavisam jaunu, oriģinālu un mākslinieciski interesantu veidojumu. Te mazs piemērs:

Sīks lietīņš.

Sīks lietutiņš, tu neredzi,
Tik dzirdi viņa šalkas;
Top sirdī mīļi-sērīgi,
Pats savas ilgas nejaudi,
Tik tās ir smalkas, smalkas.

Tās ir vieglas, tikko nojaušamas impresijas, Un tādu impresionistisku dzejoļu šajā grāmatā daudz. Bet reizē ar to te sastopama neparasti plaša jūtu amplitūda. Piem., cik nupat minētajā dzejoli jūtas smalkas, tik dažā citā tās plašas, («No tāles dzirdu: aizšalc lieli vēji»), grandiozas, kosmiskas («Gals un sākums»).

Lirisms šajā Raiņa grāmatā klusāks, intīmāks nekā iepriekšējās. Dzejoļu forma apbrīnojami vispusīga: gandrīz katrs dzejolis ir savādi veidots. Stils nav tik daudz melodisks, cik krāsu bagāts, gleznains.

Stils nav viscaur vienāds: daļa dzejoļu zīmēta reāli, daļa impresionistiski, daļa simboliski («Sauls krēslis»). Iepriekšējās dzejoļu grāmatās stils — gribētos teikt — tik daudz nebij manāms, jo dzejoli parasti valdzināja ar savu lielo idejisko, sevišķi sociālo un ētisko, saturu. Bet šajā grāmatā, kur sirdij un noskaņām galvenā vieta, sevišķi redzama Raiņa stila loma, jo gluži vienkāršas lietas ar viņa stila palīdzību kļūst par ievērojamu mākslas vērtību. Spožs piemērs te ir dzejolis «Dārguma trauks», kur redzams, ko dzejnieka fantāzija panāk ar oriģinālu personifikāciju un metaforu.

7. **Bērnu dzejoļi** (1920.—1925.). Liels pārsveigums bij visiem, kad ap 1920. gada sākumu parādījās atklātībā maza grāmatiņa no Raiņa ar bērnu dzejoļiem: «Zelta sietiņš». Lielais dzejnieks, kas sabiedrības un mākslas draugu interesi bij saistījis arvien pie lielajiem dzīves, sadzīves un filozofijas jautājumiem piepeši noveda mūs mazajā bērnu pasaulītē.

Zelta sietiņš.

Zelta sietiņš
Sudraba stīgas,
Dimanta graudiņi
Sijājami.

Tā skan pirmais pantiņš pirmajā dzejolītī. Un tiešām: Raiņa bērnu dzejoliši — skaitā 27 — iebira kā dimanta graudiņi mūsu bērnu literatūrā. Te apstrādāti dažādi temati no bērnu pasaules: «Cīrulīts», «Kaķenīte», «Dancītis», «Kārlītis», «Vēršītis ābolā», «Sienāzītis» u. t. t. Rainis pratis tik labi iejusties un iedzīvoties bērnu pasaulē, ka viņa dzejoliši atrada sirsniņu atbalsi nevien literatūras, bet arī mākslas-pedagoģiskā kritikā, bez tam gandrīz visi bez izņēmuma pārgāja skolu lasāmās grāmatās.

Pārbraucot dzimtenē, dzejniekam radās dzīvi, tuvi un plaši sakari ar mūsu vismazāko paaudzi. Sekas no šiem sakariem tās, ka pirmajam bērnu dzejoļu krājumam sekoja vēl trīs: «Puķu lodziņš» (1924.), «Vasaras princīši un princesītes» (1924.) un «Lellīte Lolīte» (1924.). Visi četri krājumi kopā aptver 167 dzejoļus. Katrs no viņiem tēlo kādu momentu vai iespaidu no bērnu dzīves vai arī parastu vielu uztver tā, kā viņa bērnu dvēselei tuva un interesanta. Vietām dzejnieks arī izmantojis pasaku motīvus, apstrādādams tos mazu fābulu veidā, piem.:

Lapsa un kurmis.

«Sveiks, draugs Kurmīti!»

Sacīja Lapsa:

Ko tavam namam

Durvis tik šauras?»

«Sveiks, draugs Kūmiņ!»

Atteica Kurmis:

«Lai tu pie manis

Nenāktu ciemā!»

Raiņa bērnu dzejoļi ir liels ieguvums mūsu literatūrā, vērtīgi tiklab ar savu saturu, kā formu un stilu. Mākslinieks patīkami atturējies no morālizēšanas, kas tik parasta bērnu dzejoļos, un liek

mazajiem draugiem saturu uzņemt tikai caur māksliniecisku formu, kuŗu Rainis meistariski darinājis ar vienkāršiem, bērna estētiskai fantāzijai viegli tveramiem izteiksmes līdzekļiem. Raiņa mākslā šie dzejoļi ienes daudz jauna: bērnu brīnumvalsti. Un šī brīnumvalsts pieder taču pie dzīves, no viņas nāk nākamie pilsoņi, kultūras darinātāji. Agrāk Rainis runāja ar savu mākslu vai nu uz pieaugušiem, vai uz vecāko skolas paaudzi. Ar šo dzeju viņš runā arī uz vismazāko paaudzi, kas, bez šaubām, paplašina viņa dzejas iespaida sfēru.

8. «Sveika, brīvā Latvija!» Brīvā Latvija ir viens no skaistākiem un cēlākiem dzejnieka ideāliem, par kuŗiem viņš gājis cīņā un cietis ilgus gadus. Viņa politiskā intuīcija par Latvijas brīvību ir gājusi jau labu laiku pašai faktiskai brīvības iekārošanai pa priekšu. Prieks, kas pildīja dzejnieka sirdi, domas, jūtas, ko viņš pārdzīvojis pašā brīvības izkārošanas brīdī un jaunās valsts tapšanas laikā, izteicies šajā dzejoļu grāmatiņā. Dzejoļi izdoti 1919. gadā, bet rakstīti 1918. gadā Kastaņolā un arī vēl agrāk, kā dzejnieks pats atzīmē, «gaidās uz Latvijas patstāvību un brīvību».

«Tā viņas» — saka dzejnieks, — «pieder vēl pie trimdas dzejām, bet viss viņu saturs ir pilns domu par atgriešanos mājās, par māju dzīvi, par pēdējām cīņām un priekšā stāvošiem uzdevumiem un darbiem. Dvēsele nedzīvo vairs trimdas dzīvi, bet visa viņas būtne izgaro cerībās un ilgās uz jauno, nākošo dzīvi — neatkarībā un brīvībā: viņas dzejas iekšēji nav vairs trimdas dzejas».*)

Tēvzemes mīla un brīvības jūtas, tās tagad te pirmā vietā, tās ir šī krājumiņa galvenais saturs.

*) J. Rainis. Dzīve un darbi. III. 1925. g. 65. lp.

9. «Mūza mājās» ir dažādu gadījumu dzejoļu sakopojums: sveicieni, prologi, piemiņas un albumu dzejoļi u. t. t. Pirmo reizi tie nāca klajā A. Gulbja Universālā bibliotēkā 1923. gadā ar Nr. 244/45. Vēlāk, kopotos rakstos, krājums papildināts un aptver tagad vairāk kā 100 dzejoļu. Krājumam interesanta biogrāfiski-psicholoģiska nozīme, jo viņā notēlojušās dzejnieka attieksmes ar visdažādākām aprindām un visdažādākiem cilvēkiem politikas, kultūras, mākslas darba laukos, kā arī personiskā dzīvē. Dominejošās te ir dzimtenes jūtas. «Modernā tehnika» — saka dzejnieks, — «taisa stiprākās saites ne viengabalainas, bet no daudzām mazām daļām. Tūkstots vissīkākās zīda stīdziņas, — katra saraujama, uzpūšot dzestru dvasu vien — kopā tomēr ir tā stiprā saite, kas tura pie dzimtenes un kas nav pārcērtama ne ar nāves ieroci.»*)

b) Tulkojumi.

10. «Ziemeļjūra». Šad un tad savā dzejnieka darbībā Rainis piegriezies Heinem. Studiju laikā viņš notulko dzejoļi «Pilsēta» un ievieto «Mazajos dunduros». Tā ir maza glezniņa par nabadzīgu māti un daiļu meitu. 1901. gadā Rainis notulko un laiž klajā šā dzejnieka satirisko dzejojumu «Vergu kuģis» un ap 1911. gadu viņa jūras dziesmu ciklus «Ziemeļjūra». Šie dzejojumu cikli ieņem sevišķu vietu Heines lirikā. Te ģeniālais lirikis atkāpjas no tradicionālas metriskās un atskaņotās dzejas formas un galvenā kārtā abus ciklus (pirmajā — 12, otrā 11 dziesmu) sadzejo brīvā ritmā. Šajās dziesmās Heine radījis īpatnēju jūras estētikas tēlojumu. Šalcošā jūras lirisma un zaigojošu jūras krāsu caurausta. Šos dzejoļus daži pētnieki

*) J. Rainis. Dzīve un darbi. III, 1925. 277. lp.

(Ovsjaņņiko-Kuļikovskis) ieskata par Heines lirisma kulminācijas punktu. Raiņa atdzejojums korrekts, tuvs izjūtā un attēlojumā.

11. «**Nemierīgā sirds**» ir dažādu tulkojumu krājums. Šīs grāmatas sākumi meklējami jau Raiņa bērnībā. Skolnieka gados viņam rodas ideja sastādīt no saviem tulkojumiem krājumu, līdzīgu Herdera «Die Stimmen der Völker in Liedern». Skaistā ideja, kas tik agri bij radusies (80. gadu sākumā), diemžēl, varēja piepildīties tikai pēc vairāk desmit gadiem: 1921. gadā. Krājumā ievietotas 117 dzejas, tulkotas no visdažādām pasaules valodām. Tā ir interesanta, līdz šim vienīgā tik vispusīga cittautu dzejnieku antoloģija mūsu valodā. Tur ir lirika un epika. Liriskās dziesmas dzejnieks iedalījis 3 nodaļās: austrumnieku, rietumu un jaunāku laiku dziesmās. Austrumnieku nodaļā atrodam 13 tautu dziesmas: indu, sen-asīru, sen-ēģiptiešu, malaju, sen-armēņu, ķīniešu, jūdu, arābu, persu, dīnku, madagasu, mongoļu un turku. Rietumnieku nodaļā ievietotas šādu tautu dziesmas: grieķu, lietuviešu, igauņu, krievu, ķeltu, holandiešu, ziemeļrietumnieku, itāļu.

Jaunāko laiku nodaļā atrodam šādu tautu vārdus: vācu, franču, ungāru, itāļu, norvēģu, amērikāņu, čeku, krievu.

Ēpisko dziesmu nodaļa mazāk plaša. Te atrodam tikai dažu tautu dzejojumus, kas ņemti arī gan no sirmās senatnes, gan no mūsu dienu mākslas vērtību apcirkņiem: sen-asīru, arābu, somu, igauņu, skotu, rumāņu, vācu, krievu, grieķu.

Šim dzejoļu krājumam nozīme nevien kā cittautu dzejas antoloģijai, bet arī kā dokumentam, kas rāda Raiņa plašo dzejniecisko orientāciju. Rainis vārda tiešā nozīmē ir dzīvojis visas pasaules dzejas valstī. — No tam kļūst saprotams arī viņa dzejas elastīgais, vispusīgais stils. Ka pasaules

literātūra darījusi iespaidu uz dzejnieka māksliniecisko audzināšanu, izglītošanos, to viņš pats aplicina, ievietojot krājumu «Nemierīga sirds» savos kopotos rakstos. Tur lasām šādas raksturīgas rindas:

«Ideja par šai līdzīgu grāmatu.» — saka dzejnieks, — «cēlusies jau ļoti sen, pašas bērņības gados, kad kā neaptverama smaršojša un krāsās žiboša prērija sāka atvērties jaunai sirdij pasaules dzeja dažādo daudzo tautu valodās. Tad pārsteidz kā uzbrukums Herdera leģions: tautu balsis dziesmās. Mūsu un lietuviešu un baltkrievu tautas dziesmas izgāja skanēdamas preti. Visa mana bērņība pilna brīnišķu skaņu un krāsu; visa peldējās kā lielā dzejas jūrā. Kad jaunā būtne lūkoja pacelt arī savu balsi, tā drīz jutās, it kā viņai elpa aizrautos no skaistuma un būtu tik jāklausa tukstošus gadus.»*)

Šis bērņībā un jaunībā skatītais un dvēselē uzņemtais skaistums tad arī bagātīgi pilda visu vēlāko Raiņa dzeju.

12. Pēdējie tulkojumi. Vietu vietām savu darbu komentāros Rainis ieminas, ka viņš bijis spiests tulkot maizes dēļ. Tas senāk. Tagad viņu maizes jautājums vairs nespieda. Ja nu viņš tomēr ķērās pie tulkojumiem, tad tas būs noticis aiz tīri estētiskas intereses. Un ka Rainim patika cittautu dzejas darbus sniegt latviešu tulkojumā, to mēs zinām no viņa «Nemierīgās sirds». Šo principu Rainis uzturēja līdz mūža galam. Tā, piem., viņš šad un tad laida klajā pa tulkotam dzejolim no ekspresionistu un citu moderno liriku ražas, piem.: Lichtensteina, Bechera, Ottena, Erensteina, Stadlera. Šie tulkojumi rāda, ka Rainim tulkošana bija arī sirds un idejas lieta.

*) J. Rainis. Dzīve un darbi. III. 1925. 393. lp.

Epika

Raiņa epikā atzīmējami darbi, kuŗi nākuši klajā ar dažādiem starpbriŗiem 25 gadu laikā. Tie ir šādi: novele «Spītnieks» (1900. g.), stāsts «Sūņa mūŗs» (1907. g.), poēma «Ave sol!», romāns dzejoļos «Dagdas piecas skiču burtnīcas» (1920.—1925.) un divi noveles: «Ideālā disciplīna, un kas no tās iznāca» un «Sirds solījums» (1925.). Divi pirmie darbi sarakstīti nesaistītā valodā, trešais saistītā, ceturtais jauktā: pa daļai nesaistītā, pa daļai saistītā. Piecas dzejoļu grāmatas, kuŗas nākušas klajā dažādos laikos atsevišķi: «Adio bella», Čūsķu vārdi», «Uzmājām», «Sudrabota gaisma» un «Mēness meitiņa». Rainis savos kopotos rakstos savienojis par vienu darbu: «Dagdas piecas skiču burtnīcas» un nosaucis šo darbu par «romānu dzejoļos». Romāns pastāv gandrīz vienīgi no liriskiem dzejoļiem un būtu apskatāms kopā ar pārējo Raiņa liriku, bet tā kā dzejnieks sevišķi uzsver viņa romāna veidu, tad tas kā tāds arī jāapskata un jāierindo episko darbu katēgorijā.

Šajā nozarē Rainis sniedzis arī dažus tulkojumus; tie ir: Ļermontova «Dēmons» (1898.), R. Hammerlinga «Amors un Psiche» (1899.), Heines «Bimini» (1900.) u. c.

a) Oriģināli.

1. «Spītnieks». Rainis savam pirmajam episkajam darbam uzlicis par motto kādu Strindberga teicienu: «šaubas par vecu ir jau jauns». Bez tam Rainis savu darbu apzīmējis par skici, kas tanī laikā — ap gadu simteņu maiņu — bij samērā jauns episkas mākslas paveids, atšķirdamies no stāsta un no noveles ar mazāku darbības spēku, kompozīcijas īpatnību un tēloja vairāk noskaņas momentus. Vēlāk, 1925. g., dzejnieks šo savu darbu nosauca par noveli.

Kas tad nu ir tas vecais, ko rakstnieks apšaubā savā novelē, un tas jaunais, ko viņš grib teikt? Noveles sižets šāds: karjērista, advokāta Jurata ģimenē viesības. Starp viesiem ir arī mājas ārsts, ar kuŗu mājas mātei izceļās saruna par audzināšanu. Mājas māte nav rīkstes piekritēja, bet audzina stingriem vārdiem, no kuŗiem bērns raudo vēl vairāk kā pērts, iekalot pienākumus, laužot bērna egoismu un iznīcinot to ar varu. Pret to nu uzstājas ārsts, aizstāvēdams uzskatu, ka bērna individuālitate saudzējama, izkopjama, izdaļojama un ka bērns audzināms ar mīlestību. Lai pierādītu savas domas par pareizām, ārsts atstāsta kāda sava pacienta bērnības traģēdiju: kā bērns no audzinātājiem nepatiesi lauzts savā dvēselē, kur tad arī plaīsa palikusi uz visu mūžu. Nostāsts par Džeķiņu (kā bērnu sauc) ir arī galvenais skices saturs.

Gandrīz visiem bez izņēmuma mums būs atmiņā pirmie soļi grāmatas mācībā. Gandrīz arvienu tie savienoti ar spaidu. Tā tas ar bijis ar Džeķiņu. Bērns nevarējis atrauties no rotaļām, lai mācītos grāmatu, par ko tad nopietni rāts. Tas viņu nospiež. Bet ne tas vien. Džeķiņš ir turīga saimnieka bērns. Ar kalpu bērniem viņam rotaļāties nav atļauts. Tas viņam sāp, it sevišķi, kad viņu

par to rāj. Kādreiz viņu pat apvaino, ka viņš izsitis logu. Kad bērns taisnojas, viņam netic. Kad viņš psihiski izmociēts, atzīstas noziegumā, kaut arī nevainīgs, vainu no viņa pūlās novelt un uzkrāut to kalpu bērniem. Tas nu galīgi sajauc visu bērna taisnības apziņu un nodibina viņā sāpīgu ieskatu par viņa audzinātāju, māsu, par pasauli. Iekšējās cīņas pārdzīvojumi, mīlestības zaudējums, taisnības apziņas ievainojums, — tā ir tragēdija, ko bērns pārdzīvo un ko viņam saprātīga audzināšana varēja aiztaupīt.

Noveles ideju atrodam labi formulētu kādā ārsta izteikumā, sarunā ar mājas māti. Viņš saka tā:

«Nē, nevajaga lauzt bērna egoismu ar varu! Neapzinātais egoisms ir viņa spēks, kurš jāattīsta un jāizdaiļo. Jūs apspiežat un laužat ar varu smalko, cēlo spēku, un vēlāk bērnam grūti tikt atkal stipram labās jūtās. Tad tik mīlestība var viņu tanīs spēcīnāt, bet neviens neliekas zinot, ka tā arī ir derīga un vajadzīga t. s. praktiskā dzīvē, pieaugušiem cilvēkiem, kuri tikai pasmīn par bērnu dienu bubuļiem: pienākumiem un ideāliem, kas mums tikai iestāstīti tāpat kā spoki, lai turētu mūs paklausībā un atbaidītu no brīvas savvaļības. Pienākumi pret citiem mums taisni kaitē praktiskā dzīvē, mēs viņus nespējam lietot bez dzīvas mīlestības, un kur to ņemt? Zagt to nevar. Katrs viņas atliekas no bērnu laikiem glabā tik dziļi krūtīs, nelietotas, kamēr beigās pats aizmirst, ka tās viņam jēl maz ir. Jūs bērnam gribat iedzīt pienākuma jūtas bez mīlestības, ar varu un panākat naidu vai liekulību. Jūs esat sievišķīgs minhers van Koeke, kurš ar pātagām dzina nēģerus priecāties un dancot.»*)

*) „Mājas Viesa Mēnešraksts“ 1900. Nr. 10.

Šāda bērna individuālītātes ievērošana, kopšana, izveidošana, audzināšana ir tiešām jauna ideja mūsu literātūrā. Tiesa, audzināšanas ideja literātūrā ir viena no vispopulārākām un visvecākām, bet šādā uztvērumā tā pie mūsu rakstniekiem nebij sastopama. Atcerēsimies Garlība Merķeļa audzināšanu. Tā ir audzināšana bez spaidiem, «brīvā savvaļā», mīlestībā, ar cienību un mīlestību pret bērna psihi un individuālītāti. Šāds ir arī modernās pedagogijas audzināšanas ideāls. Un šādu ideālu mums uzstāda Rainis gadu simteņa sākumā savā skicē «Spītnieks».

Tādi ir noveles sižets, saturs un idejiskā vērtība. Pilnu mākslas darba vērtību, kā zināms, nosaka ne šie elementi paši vien, bet sakarā ar formu un stilu. Rainis savu darbu, kā jau minēts, nosaucis par skici vēlāk par noveli. Novele ietverta tā saucamajā rāmja formā: te redzam notēlotu zināmu situāciju, kurā rakstnieks iekomponējis pašu stāstījumu, ko liek atstāstīt kādam no tēlotājām personām, t. i. stāsts stāstā. Telojums reāls: reāli noteikta situācija, reāli raksturu zīmējumi, reāla psiholoģiska analīze, reāls, raksturojošs stils ar satirisku nokrāsu. Skices valoda nav tik gleznaina kā Raiņa lirikā, bet sausāka, tikai vietām, kur runa par bērna psihiskiem pārdzīvojumiem, tā silta un maiga. No oriģināliem stila pāņēmieniem varētu minēt šādus teicienus: «gandrīz dzirdami žāvājas garlaicības pūķis», «pasirms kungs, kurš naski staigā uz precnieka kājām», «kāda starpība īsti ir starp pātagu iz stingrām linu šķiedrām un stingriem vārdiem», «tādi aizlauzti zari esam mēs visi.»

Noveles kompozīcijā nav plašas dinamikas, bet zināmu darbības kāpinājumu izjūt viscaur. Tas stāv sakarā ar vārīgo tematu, kurā rakstnieks izvēlēties: bērna smalkjūtību, viņa egoismu, kurā

autors nosauc par bērna smalko, cēlo spēku, un bērnā nodarīto pārestību, no kuŗas paliek dvēselē lūzums un rūgtums uz visu mūžu.

Noveles nozīme meklējama šajā smalkā spēka psiholoģijas tēlojumā. Bez tam novele ir neat-sveŗams dokuments Raiņa paša agrās bērnības rak-sturošanai, jo mazais Džeķiņš, kā to no drošas puses zinām, nav nekas cits, kā pats dzejnieks, un viņa bērnības traģēdija te attēlota pilnīgi objek-tīvi. Ja ņemam vērā to, ka Raiņa lirikā vietu vie-tām notēlojušās sāpīgas netaisnības jūtas, ko viņš pārdzīvojis bērnībā, tad redzam te avotu, no kuŗa šīs jūtas plūst, redzam arī tēlotās psiholoģijas lielo vērtību.

2. «**Suņa mūžs**» nāca klajā 7 gadi pēc nupat apskatītās noveles: 1907. gada žurnālā «Rīts», ko izdeva A. Gulbis Pēterpilī. Savu otro darbu ēpikas nozarē Rainis nosaucis par stāstu.

Stāsta varonis ir Susutis, cilvēks, kas nezina, kur viņš dzimis, kāds viņa vārds un kas viņa tēvs un māte. Visa viņa dzīve ir — bēdu luga: viņu vajā kā blandoni gan policija, gan tiesa, gan beidzot soda ekspedīcijas. Par Susuti viņu iesaukuši ielas zēni, pielīdzinādami viņu sunim, par suni viņu nolamā gandrīz katra iestāde. Viņu nošauj soda ekspedīcija. Mirstot viņš nošauj ar revolveru kādu soda ekspedīcijas virsnieku, turēdams revol-veru tik cieši rokā, ka to no turienes nevar izņemt, un viņš jāiemet ar visu revolveru bedrē.

Tāds stāsta sižets. Viņa ideja: rādīt cilvēka likteņa traģisko atkarību no krievu valdības laikā pastāvošiem sociāli-politiskajiem apstākļiem vis-pār un no tiem, kādi valdīja mūsu dzimtenē pēc 1905. gada revolūcijas sevišķi. Tēlojot Susuta mūžu, Rainis dod satirisku kritiku par toreiz pa-stāvošo kārtību. Piem., policijai nav no svara, ka

cilvēks vispār dzimis, bet no svara, kur viņš dzimis, rūpniekam nav, no svara vai produkts der vai ne, bet peļņa, politiskiem intrigantiem un apspiedējiem nesvarīgi gadījumi noder par iemeslu tautas apspiešanai.

Šis stāsts pēc apmēra uz pusi mazāks nekā iepriekš apskatītā novele. Nosaucot šo darbu par stāstu, autors, acīmredzot, formas ziņā vērtējis to citādi nekā «Spītnieku». Še tēlots cilvēka mūžs no pašas pirmās bērnības līdz katastrofai vēlākos dzīves gados. Tēlots cilvēks dzīvē un attiecībās pret dzīvi. Zīmēti sarežģījumi un atrežģījumi viņa dzīvē. Stāsta formu zināmā mērā raksturo mazs autora paskaidrojums zem virsraksta: «Noslēpumains, bet patiens stāsts, sastādīts pēc dokumentiem». Ar to, liekas, izskaidrojams stāsta tēlojošā elementa trūkums stilā. Stila galvenais kolorīts reālistisks vai, pareizāk, naturālistisks. Te dzīve nav tēlota simbolistiski, ne impresionistiski, ne romantiski, bet viņas naturālistiskais vaigs rādīts bez apsega — vietām vēl karikatūriski sabiezinot krāsas, lai uz laikmeta bēdīgā fona izceltu vēl spilgtāk bēdīgās naturālistiski-šausmīgās cilvēka mūža un laikmeta parādības.

Estētiskā vērtība pati par sevi šim stāstam nav liela. Viņa nozīme drīzāk vēsturiska: tā ir sociāl-politiska satira stāstā. Šāda tipa stāsti mums līdz tam nevarēja parādīties, vienkārt, cenzūras dēļ, otrkārt, vāji attīstītās sociālās un politiskās dzīves dēļ. Bet latvju tautai augot sociāli un politiski, mākslai atveras arī sociālajā un politiskajā dzīvē jauni vielas avoti. Kā lirikā, tā arī epikā Rainis te iet jaunu ceļu. Tagad, kad mums nodibinājusies valstiskā dzīve, sociālie un politiskie lauki devuši diezgan vielas daiļrakstniecībai, bet senāk tā nebij, un tas jāņem vērā, vērtējot rakstniecības darbus, kuri ņēmuši vielu no šiem laukiem.

3. «Ideāla disciplīna, un kas no tās iznāca». Rainis apzīmējis šo darbu par «pabeigtu stāstu». Pirmo reizi bijis ievietots viņa humoristiski-satiriskajā «Virpuļa» kalendārā (1908.). Savos paskaidrojumos Rainis izsakās, ka šis stāsts «mazāk piekļaujas satiriskām sīkām adatām», bet «lidzinājas «Susuta» noveļu stilam, kuŗš, protams, arī nebūt nav bez ierunām ierindojams parastajās novelēs». Tā tad autors viņu gluži no noveles nešķir. Bet kas nu būtu neparasts šajā stāstā? Satira par augstu birokratu un viņa stulbo ierēdni, kam noteikts nelaist istabā iekšā nevienu un kas tad nelaiž viņā arī pašu pavēlnieku; tas ir līdz absurdam novests pienākuma izpildījums. Vēlāk par krietno ierēdni nekas vairs nav dzirdams. Tēlojums reāls, koncentrēts, ass.

4. «Sirds solījums». Viela ņemta no itāliešu brīvības cīnītāja dzīves Garibalda laikā. Kāds karēvis solās savai izredzētai pārnākt tad, kad persikas ziedēs, kas notiek ļoti skaisti agrā pavasarī. Jauneklis nepārnāca, bet viņa draugs pārnēs jaunavai viņa sirdi līdz ar persikas zaru. Sirds solījums izpildīts. Novelē daudz grācijas, daudz krāsu, bet arī smaga traģika. Novele rakstīta impresionistiskā stilā.

Starp pirmo un pēdējo Raiņa noveļu guļ 25 gadi liela starpa. Vai viņām kas kopējs? — šādu jautājumu uzstāda pats dzejnieks. Katrā ziņā: smalkais psiholoģiskais uztvērums. Stilā — starpība. Pirmā novele reāla, tāpat abi stāsti, pēdējā — impresionistiska. Pēdējā atbilst visvairāk noveles psiholoģijai un estētikai: spilgti pārdzīvojumi kāpinātā formā, ar spēcīgu noslēgumu.

5. «Ave sol! Esi sveicināta saule!» Daba ir tik bagāta simboliem un krāsām. Vajag tik mācēt smelt no viņas neizsīkstošā avota. Lai pametam

tik acis uz augšu: visums — zilais, neaptveramais, mierīgais visums un viņa vidū mirdzoša saule. Vairāk vai mazāk apzinīgi ikviens jūt to, kas izteikts vārdos: esi sveicināta saule! Tāds pirmais iespaids. Bet tad mēs atkal piegriežamies zemes lietām, kas mums daudz tuvāk pie sirds. Kas daļas gar sauli! Lai viņa staigā savu ceļu, ko tai nenovēršamība lēmusi. Jeb vai tiešām cilvēks būtu atkarīgs no kosmosa? Jā — un kamdēļ gan nē? Vai tad viņš nav viena daļa no visuma? Un Rainis te pirmo reiz latviešu literatūrā aizņem interesantu problēmu: tēlot cilvēku sakarā ar kosmosu. Bet kā tas saskan? Te apakšā mūžīgs nemierīgums un tur augšā, visumā, tāds klasisks, mūžīgs miers. Miers? Nē, vislielākā kustība, visvarenākā, kādu vien varam iedomāties. Un tur jau ir arī mūsu īstais maiņu un dzīvības avots: mūsu radītāja un vadītāja — saule. Kas mēs būtu bez viņas? No viņas atkarājas zeme un cilvēks ar visu savu fizisko un psihisko būtni, ar visiem saviem darbiem un centieniem. Dvēsele? Ari tā ir tikai saules dzirkstelīte. Un iedomājoties vien, ka saule varētu nozust — nodzist, baismas mūs pārņem. Protams, vienaldzīgai dabai, kosmosam, nav gar mums nekādas daļas. Viņā pašā iemītošais spēks — «mūža spēks», kā Rainis viņu nosauc, un likumi vada pasaules kermenus un līdz ar tiem saistīto dzīvību pa mūžīgas evolūcijas celu. Mūžīgas evolūcijas? Jā, tramīgi domātāji vēl negrib atzīt šo jauno kategoriju: evolūcijas mūžīgumu, — bet gariem, kas stāv uz zinātniskās (un ne metafiziskās) filozofijas pamatiem — tā nav atbaidoša. Lūk, šis mūžīgās evolūcijas glezna, ko dzejnieks uzmetis ar neparasti spēcīgu roku:

Balti kvēloša stāv saule:
«Neraud, mana zaļā zeme,
Nēsu tevi pāri sevīm

Citā saulē, dzīves mātē,
Kur nespēj tumsa sasniegt.
Lokos atpakaļ rit laiks,
Bet ik loks uz augšu aizved!
Tumsa saista tavus spēkus
Lielā sadursme tos raisīs!
Visumā tad šķīdīs uguns,
Tvaiku jūra telpas pildīs,
Dūmi sniegs līdz gala zvaigznēm,
Šausies augšā jauna dzīve,
Ritūļos un lokiem ripos,
Smagās vielas svērsies lodēs,
Pasaules sāks jaunu deju,
Jaunu sauli karstos staros.»
Zemei sveša tumšā runa,
Zin tik: «Saulē mirs un zeme!»
Lūdž tik: «Neej, saules mātē!»

(«Ave sol», 50).

Tāds ir kailā atstāstījumā impresionistiskā dzejojuma domu gājums — dzejnieka kosmiskais redzes stāvoklis. Bet mākslinieks nebūtu mākslinieks, ja viņš no šī stāvokļa vien skatītos. Daudz tuvāk viņam stāv cilvēks nekā kosmoss. Un tie tad vijas un lokās gleznām pa vidu otrs domu gājiens, kas rāda cilvēku atkarībā no viņa mazās pasaulītes: cilvēces. Kas saulei visums, tas cilvēkam cilvēce. Saule visā savā gaitā nav nekas cits, kā tikai viens loceklis bezgalības ķermenī pulkā. Cilvēks? Viens loceklis cilvēces klēpī. Viens viņš pazūd ar saviem darbiem. Tikai cilvēce caur darbiem dzīvo. Bet arī šī cilvēce nevar iztikt bez savas saules, ja viņa grib solot pa evolūcijas ceļu. Viņai nepieciešama brīves saule. Kas saule pasaulei — tas šī saule cilvēcei. Un saprotams mums kļūst poēmas simbolisms. Saprotamas kļūst cīņas, ko saule ved ar tumsu un ziemu. Saprotama kļūst

ari saules ārdošā un radošā darbība. Saprotami
kļūst ari vārdi:

«Neraudi, mana zaļā zeme, —
Balti ziedi viz un kaisās,
Karstas jūtas deg un plēnē,
Cīņas pērcons dārd un noklust,
Kad tas lielais darbs ir darīts.» (49)

Saprotamas tad kļūst ari daudzas citas simbolistiskas vietas poēmā, un nozīmi dabū nodaļu sākumos noliktie aforismi: «Ne dzīvot, bet spēcīgam būt, ir dzīve» («Agra gaita»). «Lai ari tev būtu sirdī tūkstots vārtu kā Tebām, pa visiem ielaid iekšā prieku!» («Ziedu svētki»). «Izturat un paliekat stipri nākamiem laikiem!» («Vēla rieta»). — Viss tēlojums ietverts lakoniski koncentrētā stilā, gleznainos aforismos un aforismainās gleznās, kurās nelielā apmērā saspiegta neticami daudz spēka, kamdēļ visa poēma liekas kā elektrības pilna. No gleznas uz gleznu kā zelta loks sniedzas pāri teiciens, kas iesākas ar kādu saules īpašības vai darbības apzīmējumu: «Saulē gabalā jau staigā, savu lielo spēka gaitu», «saule staigā nebēdīga, smiedamās pa cīņas taku», «zibsnīdama saule laižas, lielos spārnus sasizdama, zelta ērglis zilā gaisā», «saules jaunā zaļā vara zibsnīdama stāv virs galvas», «saule viz un viz bez gala» u. t. t. Kā saulains akords šis paņēmieni iet cauri visai poēmai un vijas ap katru gleznu. Ap lielo ideju, kas rāda cilvēka atdzimšanu «apvienotā cilvēcībā», dzejnieks liek vērties un virknēties visām šīm saules gleznām un tēlojumiem. Tā ir īsta dzīvības dziesma, no kuŗas dimd preti «pārvērtība un atdzimums» un kuŗa saules balto gaismu atstaro kā spektrs visās vaŗavīksnes krāsās.

6. «Dagdas piecas skiču burtnīcas. Romāns dzejoļos». Romāna ievadā Rainis paskaidro, ka romāns nav radies pēc iepriekšēja plāna, bet izaudzis sakrājoties dzejoļiem, kurus saista organiska romānveidīga vienība. Autors atzīst, ka šādos dzejoļos ietverts romāns atšķiras no parastā romāna tipa: te nav vietas laika un apstākļu tēlojumam, bet izsakās dvēsele tieši dzejoļos, jūtās, «ne nepārtrauktā lēnā episkā plūdumā, bet atsevišķos, izceltos momentos». Citiem vārdiem: tas ir lirisks romāns. Šāds romāna veids gan slēpj sevī pretrunu, jo kad kādā darbā lirika ir dominējoša, tad šis darbs nevar būt episks. Modernā literātūrā tomēr ir gadījumi, kur lirisms tā pārņēmis episku darbu, piem., romānu, poēmu, ka šie darbi ir stipri liriski, bet nezaudē arī savu noveles, poēmas, romāna dabu. Un tamdēļ varam runāt par lirisku romānu vai lirisku poēmu, lirisku romānu. Liriskas poēmas vispār pazīstamas. Liriskas noveles vācu literātūrā rakstījis Šturms, liriskus romānus B. Kellermans («Ingeborg») un Cēzars Flaišlens («Jost Seygfrid»). Ari mūsu rakstniecībā lirisms reizēm ieņēm ievērojamu vietu episkos darbos, piem., Skalbes, Akurātera, Jaunsudrabiņa u. c. Bet taisni romāna lirisku dzejoļu formā mums gan vēl līdz šim nebija. Tādā kārtā te ir jauns moments mūsu romāna vēsturē. Bet kā lai nu vērtējam šo mākslas darbu: kā lirisku dzejoļu kopojumu, vai kā romānu? Kā lirisku dzejoļu kopojumu vien šo darbu tiešām nevar uztvert, jo vietām ir paskaidrojumi prozā un arī pašos dzejoļos netrūkst episku elementu.

No vienas puses, romānu izprast ļoti viegli, no otras, ļoti grūti: viegli izprast liekas tamdēļ, ka pati romāna tehnika nodala viņā ārējās dzīves parādības no iekšējām, ārējās paskaidrodama prozā, iekšējās tēlodama liriskos dzejoļos; grū-

tības izprašanā rodas, ja gribam no liriskas mozaīkas sastādīt motivētu varoņa psiholoģisku portreju. Par laimi pats autors te mums palīdz ar saviem paskaidrojumiem.

Romāna sižets pēc viņa paskaidrojuma šāds:

«Šinis dzejoļos ieslēgts viss Dagdas dzīves gājums: cīņā par brīvību un dzimteni viņš aizdzīts trimdā; tā sajūt tukšumu un atstātību; viņu apņem un saista pie sevis skaistā daba un skaistie, laipnie Itālijas ļaudis; mīla uz Oliviju pilda viņa dvēseles tukšumu, lauž viņa vientulību un pievieno viņu Eiropas dzīvei; viņa likteni notēlojas vairākos posmos: Olivija mirst, viņa saites ar dzīvi raisās, viņa izmisums un visas dzīves tiesāšana izraujas «Čūsku vārdos»; kā izeja viņam tēlojas atgriešanās «uz mājām». Bet reizē pamostas arī atmiņas par pirmo trimdu ziemeļos; viņam ceļas grauzošas šaubas, vai viņam jēl kur ir mājas? Tomēr viņš atgriežas; sastop laipnu saņemšanu mājās «sudrabortā gaismā»; pārdzīvo laimīgu sajūsmas un atkalredzēšanās gadu, bet pamazām sajūt un saprot, ka dzimtene ir ņēmusi citu virzienu savā dzīvē, nekā viņš domājis: ka viņš ir tapis eiropietis, vakareiropietis un svešs. Viņš grib iet prom, bet viņu vēl reiz aiztur «mēness meitiņa», kurā viņš sastapis savas bērnības ilgu iemiesojumu; viņš cerē saaugt ar dzimteni, bet viņas; Olivijas ēna viņu sauc atpakaļ uz Eiropu, uz plašo cilvēci; viņš atraujas nost no mājām ar skaidru apziņu, ka iet nāvē atjaunoties uz gluži citu būtību.»

Kā redzams, pamats, uz kura dzejnieks liek norisināties romāna darbībai, ir plašs un pats par sevi interesants: Itālija, svešatne, dzimtene. Motīvi, kas virza varoņa likteni, svarīgi un interesanti: brīvības cīņa, dzimtenes mīlestība, mīlestība uz sievieti, dzīve pēc jaunas būtības. Romāna saturs izteicies piecās skiču burtņīcās:

pirmā no tām «Addio bella», otrā «Čūsku vārdi», trešā «Uz mājām», zeturātā »Sudrabotā gaismā», piektā «Mēness meitiņa». Šīs piecas grāmatas jeb piecas romāna daļas atklāj mums romāna varoņa intimo dvēseles dzīvi. «Addio bella» pastāv no 60 dzejoļiem, kuŗos notēlojušās Dagdas attiecības pret Itālijas dabu, ļaudīm, izceļot sevišķi Itālijas sievieti, bet galvenā kārtā milu uz Oliviju. Sāturs galvenā kārtā emocionāla rakstura: jūtas — estētiskās un milas jūtas. Te pāris raksturīgu piemēru:

1.

Tik daudz es redzu — skaistums man gaŗām iet.
Nekā es sevīm negribu lūgt vai ņemt,
Ne lūpu smaيدا, acu stara;
Dvēs'le man atveldz to daili lūkot.

(20. lp.)

2.

Efeja vija —
Pār senām drupām zaļu segu auŗ,
Kā tu ar skaistumu sedz to, kas bija
Olivia —

* *
*

Ak, kā es spētu — izciest un dzīvi nest?
Kad nebūt' manim daiļums pa laukiem bērts:
Še lejā puķes, augšā zvaigznes,
Sievietes skaistums pār visu pāri —
Ak, Olivia —

(31. lp.)

Otrā daļa: «Čūsku vārdi» ziedota noskaņai, kādu Dagda pārdzīvo pēc Olivijas nāves. Viņš meklē mieru sevī: pārdomās, filozofijā. No daļa aptver 69 satura bagātus dzejoļus, kuŗos iz-

teicas Dagdas attiecības pret sevi, dabu, dzīvi, pasauli. Dagda ir domātājs, filozofs, kuŗa dabā ir spēcīga dziņa meklēt patiesību, lietu būtību. Savā pasaules uzskatā viņš svārstās starp pesimismu un optimismu, dodams pārsvaru optimismam. Atzīmēšu te pāris piemēru, kas raksturo Dagdas psiholoģiju šajā laika posmā.

Pilns mēness.

Mans pēdēj's skats lai tevi aptver, draugs,
Pilns mēnesis, i tu uz dusu ejošs.
Tik skaisti dziest tavs maigais acu raugs.
Bez rūgtes, kluss un gaišs, gandrīz vai smejošs.
Tu atkal pārnāksi, tu manies bieži,
Un daudzus priecināsi jauns un šmaugs;
Es nākšu ar', kad lieksies laika grieži.
Mums laiks ir iet! tu bālsti, drīz sāks svīst,
Lai gaismas acis neredz tos, kas vīst.

(34. lp.)

Dzīves sargs.

«Tev visas dienas, labas tā kā ļaunas,
Ir līdzī jādzīvo, tev nav kur bēgt;
Jo palīdzības lūgties dvē'sle kaunas;
Jo nav, kas pats nāk, tevī rokās slēgt.»
Kur pabēgt, paliek nāve, man nav bailes!
«Tu saprot maz: būs vairāk spēt un jēgt!
Būs griezt pret nāvi visas asmins smailes!
«Jo nāve — naidis pret dzīvi, — nav tev draugs.
Tu esi dzīves sargs, tu dzīves raugs.»

(45. lp.)

Te redzami divi pretpoli, starp kuŗiem svārstās Dagdas domas un noskaņas. Pirmajā dzejolī izteicas tāds neglābjams pesimisms, kāds sastopams vienīgi itāliešu dzejnieka Leopardija dzejā, otrā turpretī nesalaužams optimisms. Starppakāpju domās, jūtās, noskaņās ļoti daudz.

Trešajā daļā: «U z m ā j ā m», kuŗu dzejnieks vēl apzīmē par trimdinieka sapni starp diviem ceļiem, vairāk kā 70 dzejoļos tēloti ceļojuma iespaidi, ko Dagda pārdzīvojis braukdams no trimdas vietām uz Latviju. Te notēlojušies iespaidi no Austrumu-Krievijas dabas: no Kamas un Volgas upēm un turienes kalniem un ziliem tālumiem, iespaidi no Latgales, atmiņas par vecākiem, bērniņu, bērniņas rotaļu vietām, jūtām, kas no bērniņas vēl glabājas dvēselē, domas un jūtas par pārestību, kas bijusi mūžā jāpārdzīvo, par mājām, kuŗu gandrīz nekur nav; par mieru, pēc kuŗa ilgojas dvēsele, bet kuŗa nekur nav, attēloti sapņi un domas par jauno Latviju; par paša garu, kuŗš tiecas sevī aptvert dzīvi un visumu.

Ceturtajā daļā: «S u d r a b o t a g a i s m a», kuŗu autors nosauc vēl par savas dzimtenes fata Morgana, sakopoti 124 dzejoļi, kuŗos notēloti Dagdas iespaidi jaunajā dzimtenē. Visā šinī plašajā liriskajā mozaikā kā galvenie motīvi darbojas, kā Rainis savās piezīmēs paskaidro, «saules, sievietes un jaunatnes kults, kuŗu varētu saukt jau par saules, sievietes un jaunatnes ticību». Visā skiču burtnīca dāvināta — sievietēm, kas norāda uz sievietes dominējošo lomu šinī burtnīcā jeb romāna daļā.

Dagdas prieks par jauno dzimteni notēlojies ļoti sirsnīgi, krāsu bagāti. Tāpat viņa rezignācija, par to, ka cerības nav piepildījušās, bet it sevišķi vispusīgu un skaistu izteiksmi dabūjušas attiecības pret sievieti. Katrs dzejolītis nodod interesantu liecību par Dagdas smalko un bagāto dvēseli. Meklējot pēc piemēriem, gribētos citēt vai visu burtnīcu, jo atstāstīt tos neiespējami un izvēloties grūti pateikt, ko ņemt, ko atstāt. Katrs piemērs šē raksturīgs, bet nevar sacīt, ka tas rak-

sturīgākais. Atzīmēšu te dažus dzejoļus tikai, lai raksturotu galvenos momentus: prieku, sauli, mīlu, jaunatni, sievieti.

1.

Ar zelta saules stariem —
Ar zelta saules stariem ietverts esmu,
Ar baltiem sapņiem, sārtām mākoņ-ēnām,
Ar maigi-zaļu lapu smaršas dvesmu.
Es siltu mīlas elpu sūcu lēnām,
Kūst lēnām manas dvēš'les kalnu sniegi
Un smagās dvasas kļūst par zili-rēnām.
Kā tīmeklīšu zaļi zīda diegi
Uz saules zemi aizvelk skaistin-skaistu,
Un saule klēpī auklē mani liegi —
Te jaunais mūža miers, kas neizgaistu.
(«Dzīve un darbi» IV. 266. lp.)

2.

Kad smeijies tu —
Tad strautiņš čalodams tek zaļās pļavās,
Pa sauli dzenas tauriņi un bites,
Un bērza pavēnī ir salda dusa.
Kad smeijies tu —
Tad vasar' rokas rokā bērni rotā,
Un lēkā cepures un zelta bizes,
Un kļiedzoņi piepeši viss pulciņš izklīst.
Kad smeijies tu —
Tad ziemu vecis siltā kaktā sēd...
Un rokām staigādams pa kokles stīgām
Dzird strautiņu un bērnus un redz tevi.
(Turpat, 272.)

3.

Cik dzīve nabaga! cik maz tai laba!
Un ak, cik maz ir skaista! un vēl cēla!
Jo skopa bijusi mums māte-daba.

Tik skaistum-atgaisma mums žēla, žēla
Ir ļauta vēl, lai dotu laimes ģiedu —
Tā spīd pār mums no maiga sievas-tēla.
Ir dota sieviete par zemes ziedu,
Iekš viņas turam visu augst' un svētu,
Iekš viņas nedaiļa un ļauna biedu.
Tā pārstaros ij tukšo pasaul's sētu.

(Turpat, 382.).

Šie dzejoļi vien jau nodod interesantu liecību par Dagdas jūtu un gara pasauli. It sevišķi gaiši redzams te viņš kā liels mākslinieks, jo viņa lirika rakstīta ar ģeniālu roku, un bez tam no šiem dzejoļiem redzam viņa lielo, dziļo mīlu un cieņu pret sievieti. Šie raksturīgie vilcieni tēlo Dagdu kā ievērojamu, augsti vērtējamu personību.

Piektā daļa: «Mēness meitiņa», apzīmēta arī vēl par noveli no Dagdas skiču burtnīcas, kuŗa pastāv no 190 dzejoļiem. Ar maz izņēmumiem visi šie dzejoļi tēlo mīlas jūtas un noskaņas. Pats skiču burtnīcas nosaukums, «Mēness meitiņa», modina garā kaut ko romantisku. Un tiešām šī plašā burtnīca ir pārpilna no viscēlākās, daiļākās, maigākās mīlas romantikas. Te dabūjam redzēt Dagdu kā maigu mīlētāju un romantisku sapņotāju. Šie rakstura vilcieni tikami padara pilnīgāku Dagdas personību. Viņa mīlai cēls raksturs, pilns garīguma un ideāla mirdzuma. Šī mīla dod Dagdam daudz laimes, saista viņu pie dzimtenes, bet beidzot ir tomēr nespēcīga valdīt viņa brīvo garu, kuŗš traucās mūžam sevī atjaunoties un kaut arī beidzot šī atjaunošanās notīktu nāvē.

Romāns noslēdzas ar rezignācijas pilnu dzejoli:

Roka ar gredzenu.

Pēc lietus kluss bij vakars. Savāds mākons,
Kā balta roka izstiepta pēc tāles,
Mazs gabals vaļavīksnas pirkstiem pāri
Kā gredzens mirdzošs dārgiem akmeņiem,
Tā ilgu laiku roka stiepās tālēs,
Līdz bālot zuda gredzens līdz rokai,
Un nakti jūra tumšā segā sedzās, —
Vai tava roka sniedzās man no tāles?

Galu galā no liriskās mozaīkas tomēr mums tēlojas preti ļoti noteikta un ievērojama Dagdas personība: brīvības cīnītājs, patriots, mākslinieks, estēts, domātājs, cēls savās attiecībās pret sievieti, mūžam atjaunotnes alkstošs, mūžīgs trimdinieks.

Kā redzams, Dagdas individuālitate ļoti radniecīga, pat gluži identiska Raiņa individuālitatei. Un tiešām, no dzejnieka piezīmēm redzam, ka Dagda nav nekas cits, kā dzejnieks pats: dzejoļi, kas senāk atpakaļ parādījušies kā Raiņa dzejoļi, tagad te apzīmēti par Dagdas dzejoļiem, zīmējumi tekstā, kas ievietoti kā Dagdas zīmējumi — ir paša Raiņa. Tā piezīmes par Dagdu ir tikai romāna rāmis, kuŗā ietverti paša dzejnieka liriskie pārdzīvojumi. Tā mēs nākam pie slēdziena, ka romānam bez viņa objektīvās nozīmes ir vēl subjektīvā: tā ir Raiņa liriskā autobiogrāfija. Un tā kā Raiņa lirikā ļoti mazā mērā bij attēlotas mīlas jūtas, tad mīlas lirisms, kas notēlojies šinī romānā, ir ļoti svarīgs psiholoģisks paplašinājums Raiņa dzejā. Bez tam šī mīlas lirika, kā tāda, mūsu literatūrā ir liels ieguvums: vispusīgi-orģinālos interesantos impresionistiskos tēlojumos te spoguļojas maiga, daiļa, cēla un dziļa mīlas jūtu psiholoģija.

b) Tulkojumi.

1. «**Dēmons**». Šo M. J. Ļermontova drūmidaiļo lirisko poēmu Rainis savā tulkojumā izlaida 1911. gadā. Šī poēma ir lielā krievu lirika mīļākais darbs, pie kura viņš lāgu lāgiem strādājis visu mūžu. Viņas dziļais, daudzpusīgais lirisms padarījis to par visā pasaulē slavenu operas gabalu. Saturs? Dziesma par to, ka lepns un atkritis eņģelis sapņo par atdzimšanu un velti meklē to šķīstā sievietes mīlā. Raiņa skaistais tulkojums dara pieejamu šo darbu visiem, kam oriģinālā viņš nepieejams.

Vietām gan jaunradītie un jaunievestie vārdi traucē dzejojuma vienkāršību un melodiskumu, bet tulkojumu nes spēcīga izjūta un tāds pat kolorīts, kā oriģinālā. Kā sevišķi izdevušās vietas atzīmējamās pirmajā daļā 15. nodaļa ar lirisko poēmu «Plašā jūras gaisa selgā» un otrā daļā Dēmona monologs 10. nodaļas beigās: «Es zvēru tev pie pirmās dienas». Pantu pa pantam salīdzinot, tulkojums nesedzas ar oriģinālu tik cieši, kā to varētu vēlēties, bet tas jau ir ideāls, kuru tulkojumos reti kad izdodas un izdosies sasniegt.

2. «**Amors un Psiche**» — vācu dzejnieka Roberta Hamerlinga poēma sešos dziedājumos, kur apstrādāta viela no romiešu rakstnieka Apuleja romāna «Pārvēršanās» («Metamorphoses»): romantiska tautas teika par mīlas dievu Amoru, kā tas iemilās skaistā zemes meitā, Psichē, un pēc dažādiem pārpratumiem ievada to dievišķā godībā un laimē, revolucionāri saceldamies pret dieviem.

Raiņa tulkojums tik dabisks un latvisks, ka nemaz nejūt tulkojuma raksturu. Rainis netulko, bet tēlo — ar brīviem, krāsu un fantazijas bagātiem valodas un stila līdzekļiem.

3. «Bimini» — Heinricha Heines poēma, kuŗas darbība norisinās ap Amērikas atraŗanas laiku. Viņas varonis Chuano Pons de Leons meklē savu ilgu brīnumsalu Bimini, meklē savas jaunās dienas, bet atrod nāves upi, nāves zemi, kas arī ir īstā Bimini. Tulkojumā ņur tur gadās pa teicienam, kas neatbilst oriģināla estētikai, bet visā visumā Heines stils ieturēts. ņis stils, varbūt, ierosinājis Rainī tos ritmus, kas skan viņa poēmā «Ave sol!». Piemēram:

Visu augstu domu ērgļi
Viņa galvā perinājās,
Viņa dvēslē atstaroja
Augstsirdība it kā saule.
Jautri saule staro pāri
Kubas piekrastei un golfam:
Liekas, zilā debess velve
Viļņojas no vijol skaņām.

Vai ņie panti no «Bimini» vai «Ave sol!»?
No «Bimini».

4. «Biarmija». — Garamorta R. F. ņakova poēma. Daŗi iespaidi no pirmās trimdas laikiem Rainim mīļi: tie ir dabas un tautas iespaidi. Lai kam, ar ņiem iespaidiem arī izskaidrojams, ka vēl jaunākā laikā Rainis tulkojis ņakova poēmu, kuŗā dominējoŗie ir Krievijas vienmuļās dabas un tautas tradīciju tēlojumi. Poēma tulkota 1923. gadā un iespiesta ņurnālā «Lāčplēsis» 1924., Nr. 1.

Drāma

Rainis kā drāmaturgs pazīstams mums divējādi: 1) ar klasiku tulkojumiem un 2) ar savām oriģināllugām. Drāmā Rainis vispirms tika pazīstams kā tulkotājs, tamdēļ arī apskatīsim vispirms viņa tulkojumus.

a) T u l k o j u m i.

Tulkojumos viņš viscauri parādās kā liels mākslinieks. Ir diezgan ilgi latviešiem sniegti visādi sīki darbiņi no cittautu literātūras sīkos, kroplajos tulkojumos, kurus kauns rokā ņemt katram latvietim, kas mīl savu tautu, savu valodu un mākslu. Vai tad tiešām latviešu valodā neietilpst pasaules literātūras gara milži? Rainis to nevar vienaldzīgi redzēt. Nevar taču latviešu tautu baņot ar sīkumiem vien no cittautu literātūras, bet vajag viņai sniegt arī ģeniju darbus. Un šos ģeniju darbus mums sniedz Rainis. Viņš tulkojumā iepazīstina mūs ar Ģētes, Šillera, Šekspīra, Heines, Puškina, Lesinga, Ibsena, Bairaona, Hauptmaņa darbiem.*)

Pats ievērojamākais no visiem Raiņa tulkojumiem ir Ģētes ģeniālā traģēdija «Fausts». Ģētes

*) Raiņa tulkojumi ir sekoši: No Ģētes „Fausts” (1897.) un kopoti raksti, Heines „Vērgu kuģis” (1901.), „Bimini” (1900.), „Ratklīfs” (1902.), Ibsena „Svētki Zolhaugā” (1900.), Šillera „Wilhelms Tells”, Lesinga „Natans Gudrais”, Šekspīra „Antonijs un Kleopatra” u. c.

«Fausts» nav dzimis tā, kā dzimst dažkārt mūsu steidzīgās dienās mākslas darbi. Ģēte ir strādājis pie sava «Fausta» ap 60 gadu, nopietni, rūpīgi. Kas viss tik ilgos gados nav izjūsts, izdomāts, izciests! Un jāievēro vēl tas, ka Ģēte bij netikvien ģeniāls cilvēks, bet arī ievērojams domātājs un zinātnieks.

«Fausta» ideja ir sekoša: Cilvēka zināšanām ir savas robežas. Kur zināšana beidzas, tur jā-sākas ticēšanai, un arī zināšanai jābūt ticēšanas pilnai. Jo tikai ticēšana un zināšana kopā ved pie patiesas atziņas. Bet katra cilvēka garā, kas cenšas, dus tāds mazs titāns, kurš it kā tie titāni, kas grieķu mitoloģijā gribēja iekarot Olimpū, vēlētos laisties cauri uz mūžīgu gaismu, lai varētu teikt: «es zinu» un «es ticu». Cilvēces attīstības, evolūcijas vēsturē šad un tad te vājāk, te spēcīgāk parādās šāda zināšanas sacelšanās pret ticēšanu. Bet vēl ir kāda otra cīņa, kas katram cilvēkam jāizcīna: tā ir cīņa, kas norisinās starp cenšanos pēc kāda ideāla, laba un daiļa un cenšanās pēc zemes priekiem, pēc kārību apmierināšanas, pēc ļauna. Šo divkārtīgo cīņu, kas bangoja arī Ģētes paša dvēselē, dzejnieks tēlojis savā «Faustā» tik dziļi aizgrābjošā kārtā, ka šis darbs jāpieskaita pie viscēlākiem un vislieliskākiem ražojumiem pasaules literatūrā. Pagājis jau vesels gadu simtenis, bet vēl arvien parādās pētījumi par «Faustu», kas norāda, cik dziļš un liels ir viņa saturs. Daudz kas tur liekas mīklains un neizprotams, bet daudzas no šīm mīklām, ko uzdevis veselam gadu simtenim Ģētes ģenijs, izdodas atminēt. Tā, piemēram, neizprasts bij Homunkula tēls «Faustā», bet pēdējā laikā liekas būt atminēts šis būtnes noslēpums: te Ģētes ģenijs uzmetis mums evolūcijas teoriju jau diezgan noteiktu un nopietni caurdomātu, kurū atlika vēlāk tikai zinātniski nodibināt.

«Fausta» tulkojumam latviešu literātūrā ir piekritusi sevišķa loma: viņš ir jauna ceļa laužējs mūsu valodā un dzejā. Ar vecajiem valodas un izteiksmes līdzekļiem nevarēja ķerties pie «Fausta». Te vajadzēja padziļināt un paplašināt mūsu valodu, izkopt dzejas formu, lai varētu veikt šo darbu. Pārtulkot šo vislielāko dzejas darbu pasaules literātūrā latviski — nozīmēja nostādīt latviešu valodu līdzās visām kultūras tautu valodām. Vārdos, teorijā, mūsu valoda par tādu bij jau sen atzīta, bet praksē tas nebija pierādīts. Rainim to izdevās pierādīt. «Fausta» tulkojums izlauza pats sev ceļu latviešu literātūrā, padarīja kuplāku mūsu valodu, parādīja bagātāku mūsu dzeju.

«Fausta» tulkojumam liela nozīme. Rainis te parādās kā mūsu valodas reformators. Ir jau pagājis vairāk gadu desmitu no tā laika, kad parādījās «Fausts», bet viņa tulkojums glabā vēl arvienu tos pašus dārgumus kā sākumā: ja Ģēti vispār ir iespējams pārtulkot, tad tas te ir panākts ar lielu pilnību un bez tam tulkojums ir tik latvisks (Grietiņas dziesma), ka noder mums par īstu dzīva ūdens avotu valodas ziņā. Vēlēšanās, ko Rainis izteica «Fausta» priekšvārdā, ir pilnīgi piepildījusies: »Mans darbs būs pilnīgi atalgojies, ja viņš savu daļu piepalīdzēs, ka Ģētes varenā dzeja un dziļās domas atzels un nesīs augļus arī mūsu rāmajā rakstniecībā, modinās «nevaldāmu dziņu uz priekšu», uz pagātnes un nākotnes saprašanu, un ja arī šinī uzvalkā mūžīgi jaunais Fausts aizgrābs sirdi, ka varētu teikt līdz ar prologa vārdiem:

«Un katra jauna aizgrābīga krūts
Iz viņas jūsmu velganumu sūc,
No viņas dvēslēs aiztrīs daža stīga,
Tie redz, kas klusi viņiem sirdīs dīga.»

Bez «Fausta» Raiņa tulkojumā parādījušies vēl šādi ciltautu drāmatiski darbi: Gētes skatu luga «Ifīgēnija» un «Torkvāto Tasso», bēdu luga «Klavīgo», «Egmonts» un drāmatisks fragments «Prometējs»; Fr. Šillera skatu luga «Laupītāji», drāma «Vilhelms Tells», bēdu luga «Marija Stjuart»; Šekspīra traģēdijas «Karālis Līrs» un «Antonijs un Kleopatra»; Puškina drāma «Boriss Godunovs»; Heines traģēdija «Viljams Ratklifs»; Lessinga drāmatiska dzeja «Nātāns Gudrais»; Ibsena drāma «Svētki Zolhaugā»; G. Hauptmana sapņu dzeja «Hannele» un teiku drāma «Nogrimušais zvans»; Bairaona mistērija «Kains»; Georga Būčnera drāma «Dantona nāve»; Kalderona dela Barka «Zalamejas tiesnesis», skatu luga.

Raksturot tuvāk šos darbus nav īsumā iespējams, ne arī vajadzīgs, jo viņu autori ir pasaules literatūras lepnums. Vienīgi varētu būt runa par to, kā izpildīti Raiņa tulkojumi. Bet arī te «Fausta» tulkojums ir labākā garantija par to, ka viņus darinājusi meistara roka. Cik un kā tulkojumi atbilst oriģinālu tekstiem, par to varētu pārliecināties, salīdzinot rindu pa rindai, kas mūs novestu ļoti plašā un sīkā pētījumā. Tāpat tas ir ar jautājumu: kādu iespaidu tulkojumi varētu būt darījuši uz Raiņa paša drāmatisko radīšanas darbu?

Šie jautājumi sava plašuma dēļ nav ietilpināmi šauras monografijas robežās. Te tikai varam aizrādīt uz Raiņa tulkojumu nozīmi: viņš ir sniedzis mums veselu klasiku literatūru tik skaidros un vērtīgos atdzejojumos, kādus mēs līdz tam nepazinām.

b) Oriģināli.

Oriģināllugu Rainim diezgan daudz: veselas četrpadsmit. Tās ir šādas: «Pusideālists» (1904.),

impresionistiskā opera, resp. traģēdija «Uguns un nakts» (1905.), viencēliens «Ģirts Vilks» (1907.), saulgriežu pasaka piecos cēlienos «Zelta zirgs» (1910.) un pieccēlienu jaunības traģēdija «Induls un Arija» (1911.), «Pūt, vējiņi!», «Spēlēju, dancoju», «Jāzeps un viņa brāļi», «Daugava» (1919.), «Krauklīts» (1920.), «Ilja Mūromietis» un «Mušu ķēniņš» (1923.), «Mīla stiprāka par nāvi» (1927.) un «Rīgas ragana» (1928.).

Pēc sava satura Raiņa lugas iedalāmas divās daļās: «Pusideālists» un «Ģirts Vilks» ir reālistiska satura, pārējās simbolistiski-romantiska vai jaunromantiska, jo Raiņa romantismam, kā to vēlāk redzēsim, ir gluži savāds, īpatnējs raksturs.

Lugu «Pusideālists» autors nosauc par «vēsturisku joku lugu iz pagājušā gadu simtņa beigām.» Lugā tēlots pārspīlēts tautiskums. Viņas saturs šāds. Turīgs saimnieks, Ansons, fanātiski pieķeras tautībai un sencībai. Pēc viņa uzskata «...tautai pie senčiem jāturās. Mūsu visai dzīvei ir jāgrozās. Un senču garam pāriet būs Mums miesās un asinīs, — tad vien kļūs, Tad vien mūsu mīlā tautiņa Kļūs vienprātīga un dižena, Būs centienu centrs un tautas gars, Savs raksturs, savs uzvalks, savs apziņas svars, Sava rakstniecība un pavārība, Prāts, manta, tiklība, nākamība; Rims nemiers un naids, ne skaudīs, ne šķelsies, Kā žuburains ozols tautiņa celsies!»

Šo savu ideālu viņš arī pūlas izvest dzīvē: ģērbjas vīzēs un senciskā uzvalkā, ēd senču ēdienus. krāj visādus vecus daiktus, kā tautas gara mantas. Savu meitu, Mariņu, viņš vēlas dot par sievu tādām cilvēkam, kas ir tautisks: valkā stripainas bikses un vīzes. Tāds arī gadās: saimnieks Brunovics, kuŗš pūlas, cik varēdams, piemēroties un iztapt Ansona uzskatiem, kamēr dabūs meitu un mājas. Bet šis nolūks viņam izjūk, kaut gan nolemta jau kāzu diena, kuŗa svinama, cik iespē-

jams, tautiski un senciski. Taisni tanī dienā izpaužas baumas, ka ieradīšoties kāds tautas gara mantu krājējs. Ansons jeb Andēls, kā viņš sevi sauc, ļoti par to sajūsmināts un gatavojas, cienīgi to saņemt: viņš ņemas pārkristīt visu savu saimi tautiskos vārdos. Karalune, Kariats, Mažuls, Zieduška u. t. t. Šo Andēla sajūsmu brīdi veikli izlieto jauns inženieris, Žanis Upmāls, Mariņas līgavainis. Viņš uzdodas par tautas gara mantu krājēju un tā panāk divus nolūkus: iegūst sev Andēla piekrišanu un izjauc Brunovicam precības, pierādīdams, ka viņš ir tautiskāks nekā Brunovics un ka pēdējam rūp ne tautība, ne sencība, ne Mariņa, bet tikai mājas. Turpreti Žanis prot dejot tautisko jandaliņu un iztēlot, ka mājas vajagot ierīkot tā, ka tur būtu «Trim torņiem latvju svētnīcas: Divi priekšā un viens uz pakaļas» — un pats saimnieks būtu par Krīvāiti-Krīvi.

Precības Žanim gan izdodas izjaukt, bet arī pašam tās izjūk, jo Mariņa nomana, ka viņš nav nopietns cilvēks, bet tukšs āksts un ar tādiem uzskatiem par tautu un viņas centieniem, kas viņai pretīgs, un tādēļ viņa pret to paliek auksta. Meitai abi precinieki aiziet, bet precības gluži negaidot iznāk viņas tēvam Andēlam ar svainieni Grietu, kura vadījusi viņa saimniecību.

«Pusideālists» ir satīra par pārspīlētiem tautiskajiem centieniem izgājušā gadu simteņa deviņdesmitajos gados. Tautiskie centieni bija plaša kultūrāla kustība, kas visu mūsu dzīvi materiālā un garīgā ziņā ievērojami virzīja uz priekšu sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados. Dīvos nākamajos gadu desmitos šī kustība pārveidojās un izvērtās par lieku dižošanu ar latviešu valodu un tautas gara mantu krāšanu. Cilvēki, kas tagad nu piekopa tautiskos centienus, nedomāja vairs par tagadni un nākotni, bet nodzīvojās galvenā kārtā gar mūsu tautas pagātņi, gribēdami pārcelt

viņas seno īpatnību tagadējā dzīvē. Šiem cilvēkiem nevarēja dažkārt pārnest ideālisma trūkumu, bet gan to, ka viņu ideālisms balstījās uz nepareiziem pamatiem. Viņi bij, tā sakot, ne nopietni nemami ideālisti, bet tikai tādi — pusideālisti. Vienu tādu pusideālistu jau notēloja Kaudziši septiņdesmito gadu beigās Pietuka Krustiņa personā (1879.). Raina pusideālists Ansons jeb Andēls stipri līdzinās šim tipam, bet lielā mērā arī no viņa atšķiras. Pietuka Krustiņš ir ļoti aktīvas dabas cilvēks. Andēls — pasīvas. Sevišķi šī pasīvitate krīt acīs drāmā, kur taču darbība, aktivitāte ir galvenais mākslas darba dzīvības nervs. Galvenais elements lugā ir satira par pārspīlēto tautiskumu, bet šis tautiskums ir parādība, kas jau daudz pārrunāta, kritizēta, zobota un pati par sevi jau stipri apnikusi un atmesta. Tomēr šī luga ir mūsu vēsturē pirmā sociālā satira. Jauns un ievērojams, bet maz izcelts lugā arī tas, ka starp kalpiem un saimniekiem jau manāma noteikta šķiru starpība. Luga rakstīta saistītā valodā, un viņā ir pāris skaistas liriskas vietas, kuŗas pieder pie labākā, ko Rainis, kā dzejnieks radījis un kuŗas arī dzīvo viņa lirikā atsevišķi: piem.: «Senatne» un «Vienīgā zvaigzne». Vēsturiski vēl lugai tā nozīme, ka Rainis viņā pirmo reizi zīmējis darba cilvēku, kuŗš apzinās savu stāvokli, saprot jaunlaiku dzīvi vairāk nekā citi, kas viņam apkārt (Andrējs). — Otrai reālistiska satura lugai «Ģirts Vilks» Rainis ņēmis vielu no 1905. g. notikumiem, izmantojot arī svešus iespaidus (Merimē, Flobērs). Ģirts Vilks ir saimnieks, iejaukts revolūcionārā kustībā, bet ir spiests piedzīvot, ka viņa paša dēlēns nodod viņa domu biedri, kādu meža brāli. Saimnieks nevar pārdzīvot mierīgi šo notikumu un nošauj savu dēlenu. Vienā cēlienā te Rainis ietvēris drūmu gleznu no minētā vēsturiskā laikmeta un pratis to zīmēt tā, ka

iespāids ir traģisks. Tā ir maza traģēdija ar spēcīgu, satricinošu saturu.

«Uguns un nakts». Rainis nav reālists. Reālās dzīves parādību mākslinieciskā veidošana nepadodas tik labi viņa mākslinieka rokai, kā viela, kur viņš var ļaut vaļu savai bagātai fantastikai un simbolikai. To pierāda viņa ievērojamais simbolistiskais darbs «Uguns un nakts», kas 1905. g. parādījās atklātībā, 1907. — iznāca atsevišķā grāmatā un 1911. parādījās uz skatuves, iegūdams mūsu teātra vēsturē vēl nepieredzētus panākumus. Par savu darbu Rainis pats saka, ka tas esot: veca dziesma — jaunas skaņas. Tas nozīmē tikdaudz, ka dzejnieks ņēmis vecu vielu, ko jau reiz apstrādājis Pumpurs un, viņu veidodams, ielicis tanī jaunu saturu. Rainis šo savu darbu nosauc par impresionistisku.

Tas bij toreiz jauns virziens. Kas ir impresionisms? Ar šo vārdu apzīmē glezniecībā jaunu virzienu, kas lauza sev ceļu izgājušā gadusimteņa pēdējā ceturksnī. Arvienu mākslinieki gleznoja priekšmetus kā sastingušus un neprata izteikt viņu atkarību no gaismas dažādos momentos. Kā lai izsaka formu atkarību no gaisa un gaismas un kustošos ķermeņu izskatu? Kā lai izsaka to iespāidu, ko dod skrejoši mākoņi, tekošs ūdens, viegls smaids cilvēka sejā? Priekšmets dažādos apstākļos ir dažāds. Piemēram, cilvēks koku ēnā izskatās citāds nekā saulē, lampas gaismā, ugunsgrēka atspīdumā. Impresionisms ir tāds virziens, kas pūlas zīmēt nevis sastingušas formas, bet satvert acumirkliġo iespāidu, impresiju. Impresionisms neapmierinās ar tiem izteiksmes līdzekļiem, kā vecā māksla, bet pūlas atrast jaunus un tos arī atrod. Impresionisti glezno krāsu traipiem, spilgtiem, lieliem vilcieniem. Liekas, it kā viņu gleznas būtu vēl neizstrādātas, paviršas skices. Bet

gleznot gludi, rūpīgi ir vieglāk, nekā no krāsu traipiem radīt saskanīgas un dzīvas ainas. Iedvest vairāk dzīvības ainās, tas bij impresionistu mērķis, un viņi to panāca. Impresionisms prasa smalki ievingrinātu skatu, dziļu krāsu izjūtu un lielāku tehnikas prasānu, nekā pie agrākiem māksliniekiem.

Kas te teikts par glezniecību, to var arī teikt par rakstniecību. Atsvabināties no vecām formām, no veciem paņēmieniem lirikā, romānā, drāmā un ienest tajos vairāk dzīvības — tas ir impresionistiskais virziens. Impresionistiskais stils liekas kā saraustīts, nesakarīgs, nevienāds — bet šī nesakarība tikai izliekas tāda. Ātrie iespaidi, nervozā, modernā dzīve ir radījusi šādu stilu. Vai var, piemēram, tēlot vairs ar senseniem paņēmieniem lielpilsētas burzmaino ielu dzīvi? Modernie satiksmes līdzekļi te traucas cits caur citu, savīļnodami jūtas, bet tikai uz acumirkli. Jau nākamā brīdī nāk cits iespaids, spilgtāks vai drūmāks, jautrāks vai komiskāks. Bet arī tas dziest, jo priekš acīm norisinās atkal citas ainas, citas gleznas: ātrā steigā cilvēki dodas gan drūzmā, gan pa vienam, ātrā steigā mainās ielas, nami, dārzi u. t. t. Šo dzīvo, kustīgo dzīvi, šos daudzus, ātros, mainīgos iespaidus, kas nogleznojas moderna cilvēka dvēselē, var izteikt tikai attiecīgās izteiksmes veids, attiecīgais virziens literātūrā, un pie tādiem pieder impresionisms.

Tādēļ Rainis arī Lāčplēša teiku neapstrādā vairs tādā stilā, kā to Pumpurs savā laikā darīja. Tagad mūsu dzīvē vairs nav tā episkā miera, kāds bij Pumpura laikā, un tādēļ arī literātūrā ir jārada jauni izteiksmes līdzekļi, kas saskanētu ar mūsu nervozo, iespaidu bagāto laikmetu, kur vienā dienā cilvēks vairāk pārdzīvo nekā senāk gada vai gadu desmitā. Un šādu impresionistisku

stilu ir Rainis lietojis savā drāmā «Uguns un nakts». Līdzekļu nevajag daudz. Tikai divus un pie tam vienkāršus, un tie ir: uguns un nakts. Bet tas tikai tā izliekas.

Aiskraukļa pilī pie Daugavas, lielā senlatviešu istabā, fantastiski izgreznotā, sēž Aizkrauklis un skatās, kā deviņas meitenes kārš vilnu, vērpj un auž un dzied. Trīs ģērbusās melnas, trīs dzeltenas, trīs sarkanas. Aizkrauklis mudina, lai iet pie miera, laiks visai vēls. Spīdola, pie loga atsēdusies, raugās tālumā: mēneša gaismā atspīd viņas tērps sarkanās, melnās un zelta krāsās. Iet baumas, ka pa pusnaktīm Spīdolai esot īstais darbs, viņa esot ragana ar visām meitām. Pūrs viņai pilns līdz malām. Sev bāliņu viņa nelūko, bet kas nāk, to raida projām. «Es esmu čūsku cilts, to neaizmirsti!» tā viņa saka savam tēvam Aizkrauklim. «Es esmu skaistākā par visu, kas zemes virsū un zem zemes ellē...» Vecais drīz aiziet gulēt. Meitenes uzreiz jautri, bezbēdīgi nomet darbu un izsauc vecu raganu no aizkrāsnes. Vecene tekalē, kurinādama burvju krāsni, nobīda uz istabas vidu blūķi, izklāj savu sedzeni un noliek cirvi klāt. Meitenes dzied, vecene buļ. Viņa buļ krāsni, iz kuņas velk ugunīgus pavedienus; meitenes šos pavedienus izkaļ krustām, šķērsām pa istabu, pie grieztiem, līdzīgi spīdzenītēm, pakāpdamās uz soliem. Meitenes vēlas, lai vecene atbuļ viņām preciniekus. Vecene ietrin viņām acīs burvju zāles, lai tās tumsā redz, aizkaļ viņām ausis, lai tās caur durvīm un mūriem, aiz sienām un stūriem dzird. Tūlīt viņas arī ierauga brūtgānus nākam. Spīdola redz nākam Melno bruņinieku, bet aizgriezās no tā nost. Viņa ierauga arī Lāčplēsi, apbrīno viņa spēku un priecājas, ka to uzvarēs. Lāčplēsis ir sūtīts ciņā, bet Spīdola viņu kairina ar visas zemes daiļumu un saka: «Esi mans, esi mans!» Lāčplēsis tomēr

apliecina, ka mīl Laimdotu. Spīdola liek sajost savu spēku. Pakāpusies pie loga, tā tiek apspīdēta no mirdzošas gaismas, kamēr visapkārt tumšs — dara pakaļ Laimdotas parādībai. «Pēc manis vēl karstāk tev degt un alkt. Spīdola mūžam spīd, bet tu ceļos krīt», tā viņa dzied, nomet melno segu un stāv mirdzoši baltā tērpā. Lāčplēsis aizspiež acis. Spīdola sauc raganas. Varonis kā atgainādamies cērt ar zobenu, noraudams spīdzenītes. Viens spīdošs burvju pavediens paliek pie viņa zobena. No griestiem spīdzenītes kā uguns dzirkstes krīt uz Lāčplēsi. Viņš pakrīt zemē. Spīdola nozūd. Zelta gaismas stari nodziest. Raganu meitenes pēkšņi visas ieklieždas. Pa logiem iekšā spīd sarkans spīdums. Meitenes apstāj Lāčplēsi un dzied. Dziesmiņas īsajos teikumos skan varoņa viss nākamais liktenis. Tad viss nodziest un satumst. Lāčplēsis paliek pakritis guļot.

Burtnieka nogrimusi pils ezera dibenā. Pils lielajā goda istabā, ar stikla sienām, kur redzamas visādas greznuma lietas, ieroči un rakstu tīstokļi, sarunājas Spīdola ar Kangaru, kas šo pili nogremdējis un solījies mūžam karot pret gaismu un burtniekiem, ka mūžam ļaudis iz tumsības neceltos, jo pēc viņa uzskata «tumsa tomēr reiz uzvarēs saujiņu gaismas».

Burvis Kangars kalpo Likcepurim, ar kuŗu kopā tie taisās Rīgā uzcelt tumsības varu un vienu pēc otra pievilkt pie Romas. Kangars mīl Spīdolu, priekš viņas viņš nodevies peklei. Bet Spīdola viņu nicina. «Vērgs, kalps, suns», tā viņa sauc Kangaru, atsauc velnus un liek, lai tie viņam saka, ko viņš pārdevis par elles kunga naudu un godu pie muļķiem. Septiņi velni splauj uz viņu, un katrs pa kārtai saka, ka viņš zemē kritis priekš velna un apņēmis savu tautu nodot nerokās, samaitāt tautas varoņus, pierunāt ļaudis klausīt var-

mākām, katru brīvu garu nomaitāt un katru dzīvu dvēseli mērdināt. To teikuši, velni pazūd. Ezerā, aiz pils sienām, saceļas uztraukums. Tur nāk Laimdota un Lāčplēsis. Spīdola ar Kangaru aizsteidzas, lai raidītu vīrsu varonim visus pekles spēkus. Te guļ brīvības atslēga, bet kas viņu grib dabūt, tam jāiztur pusnaktī cīņa ar visiem ļaunajiem spēkiem. Laimdota to zin. Bet viņai žēl Lāčplēša, un viņa to mudina labāk bēgt. Bet varonis negrib tādu siku ikdienas laimi: viņš cīņas alkst. Laimdota viņam parāda vietu, kur guļ brīvības atslēga un iedod viņam par sargu kādu spoguli. Viņa saka:

«Še, manu dvēseles spoguļi ņem,
Pret slepeniem spēkiem tas sargu lem,
Ja lūztu tu, lai līdzī lūzt,
Mana dvēsele ar tavu lai kopā plūst.»

Laimdota aiziet. Atspīd atslēga, Lāčplēsis metas tai klāt. Saceļas elles troksnis, zvēri šaudās, dzirdama šņākšana, sienas visapkārt kvēlo. Saskrien velni ar kvēlošām dakšām, kapļiem, citiem ieročiem un uzbrūk Lāčplēsim reizu reizām, bet nevar viņu veikt. Tad tie piepeši nozūd; liesmu kvēles nodziest, tik Spīdolas acis vien vēl mirdz aiz stikla sienas. Atmetas bāla spokaina gaisma; krīt retas sniega pārslas, logi apledo, dzirdami salas sprādzieni. Ierīt vaļējs zārks ar mironi, kas nācis Lāčplēsi līdzī vākt. Varonis grib cirst ar zobenu, bet mironis nomet līķa autu, un Lāčplēsis redz sevi pašu zārkā. Mironis sola gludu ceļu un bezmoku mūžu, lai dodot tik spalvu no ausīm. Bet varonis nav apmulsināms. «Es gribu sevīm un citiem vaļu — tu brīvības ceļā man nestāsi, nozūdi, izgaisti», saka viņš bargi, un zārks nogrimst. Viņš metas atkal pēc atslēgas. Iesākās jauna cīņa — ar pūķi. Lāčplēsis cērt ar zobenu, bet pūķis atraujas. Aiz viņa parādās arī

Spīdola, čūskas tai pār pleciem, odzes matos, Viņa iet pūķim palīgā, krata matus un sviež vienu odzi no matiem. Lāčplēša zobens nokrīt zemē. Te viņš izrauļ spoguļi un tur viņai preti: Spīdola nozūd. Pūķis tiek uzvarēts. Lāčplēsis paņem atslēgu un atkrīt noguris uz ceļiem. Viņš ilgojas pēc Laimdotas. Atnāk trīs Baltās meitas un ar baltiem plīvuriem vēdina viņam miegu un dzied:

«Caur tevi jauna diena aust,
Dusi pats, tagad dusi.»

Viņam aizejot, parādās Laika vecis Vidvuds, vecais tautas tēvs, kas stāvējis pie viņas šūpuļa un kalis tai brīvības atslēgu, kas reiz dzelmē nogrimusi, kad tauta ļāva tumsai sevi mākt. Tagad viņš priecājas par Lāčplēša uzvaru un stiprina viņu tālākā cīņā: ar tumsu mūžam cīņā iet! nesniegt tai roku nekad! lai pats neierobežo gaismu, piekāpdamies; lai brīvības atslēgu patur rokās. Vecis aiziet. Gaismas pils kāpj augšā no ezera, no viņas baltajiem torņiem atskan zvanu skaņas: top arvienu gaišāks rīts. Saule uzlec. Sanāk Burtnieka ļaudis, kareivji, zemnieki, sievietes, bērni un apbrīno uzvaru. Koris un kāznieki ar dziesmām cildina varoni. Vecais Burtnieks, atdabūjis pili, sola varonim Laimdotu par līgavu. Bet viņas nav. Grib sūtīt varoni Koknesī viņu meklēt, bet arī tā nav. Ap pusnakti pūķrati aizveduši Laimdotu. Lāčplēsim stāv priekšā jauna cīņa. Viņš saka:

«Man jāredz, man viņa jāredz ir,
Lai pasaule mani no viņas šķīr;
Tēvs, es viņu meklēt aizeju,
Es dabūšu savu Laimdotu.»

Trešais cēliens norisinās jaundibinātā Rīgā — Daugavas krastā. Ir gaiša, saulaina diena. Redzams Spīdolas valdnieces tēls. Spīdola stāv

pie telts lielajām durvīm un noskatās uz Daugavas krastu, kur sapulcējies liels pulks ļaužu. Tie palaiž kuģus, kuŗi ar Kaupu un pavadoņiem sataisās braukt uz Vāczemi. Ļaudis dzied atvadišanās sveicienus; par visu nomanāmas baigas sajūtas. Ierodas burvis Kangars un virsaiši. Kangars slavē Spīdolai kādus priekšniekus un Kaupu; viņi esot krietni, jo pārdevuši Romai Rīgu. Daži pretojušies. Virsaiši apsola izdot vainīgos. Bet citus gūstītos jau ved patlaban. Dzirdama Laimdotas balss. Gūstītos ved uz kuģiem. Laimdota saslēgta važās, saplosītām drēbēm. Meklēdams Laimdotu. Lāčplēsis ierodas pie Spīdolas. Varonis stāj virsū viņai, lai saka, kur Laimdota. Tā esot ar Koknesi aizbēgusi. Kā mazāku garu viņa to mīlot. Lāčplēsis esot tikai Spīdolas cienīgs. Viņa saka pati par sevi un viņu nu kārdina:

«Es, daile, ari esmu spēks;
Tu spēks, es daile, mēs saderam kopā,
Mums mērķis viens ir: pilnība.»

Viņai izdodas varoni pārliecināt, ka «Laimdota ar Koknesi vienā daiļumā līgo». Varonis dodas atriebties tumsas varai, kas pat Laimdotu, šo tiklo, daiļo meiteni samaitājusi. Bet Spīdola atzīstas, ka Laimdota aizvesta caur viņas varu. «Tevi gribēju glābt, no viņas šķirt,» tā viņa saka. Lāčplēsis viņu dūsmās grib nonāvēt, bet tā ļaujas smiedamās, sekošiem vārdiem:

«Un mirstu es, mirst Laimdota līdz,
Ko tad gan viss tavš pūliņš līdz?
Tā manās rokās nodota,
To vada mana burvība.»

Varonis atstāj to neaizkārtu un aizsteidzas projām.

Jūras krasts. Nāves salā. Spīdola atbrauc pa gaisu un nolaižas zemē baltu gulbju ratos, uz

baltiem, saules apzeltītiem mākoņiem. Kangars līcis vējiem atdzīt šurp arī Lāčplēsi. Nāves salā Lāčplēsim jāiztur nopietni pārbaudījumi. — Lāčplēsis nonāvē Spīdolas māti. Abelei viņš nocērt vienu zaru, caur ko Spīdola zaudē viltus varu. Viņa atdzīvina Laimdotu, kas bij pārvērsta par akmeni, un atdod to Lāčplēsim. «Akmens šķelies, celies mana apburtā tauta, celies! Pēc simtsgadu miega uz jaunu dzīvi, pēc vergu sloga uz gaismas brīvi», tā saka Spīdola, un akmens tēli sāk kustēties un celties; putni un visa daba atdzīvojas. Ari Spīdola tagad iet cīņā pret Latvijas naidniekiem.

Piektā cēliena darbība norisinās Lielvārdes pilī, uz Daugavas krasta. Lāčplēsis — krāšņās, vieglās drēbēs guļ uz atzveltnes. Uz krēslīņa viņam līdzās sēd Laimdota, ģērbusies greznā uzvalkā. Viņi abi ir laimīgi. «Es Latvijā mošķus izskaudu, — viss panāks; priekš sevis nu dzīvošu», saka Lāčplēsis. «Mans mīlais, mans karāli! Priekš manis nu dzīvo, — tu karālis būsi, no tautām bagātus meslus gūsi, ikviens tev nesīs vislabāko, ko viņa zeme saražo,» tā atbild viņam Laimdota. Vācieši, starp citiem, ir uzvarēti. Ļaudis un kareivji cildina Lāčplēša nopelnus un vēlas mieru. Ari varonis to pašu vēlas. Nāk dažādu tautu sūtņi un pie Lāčplēša troņa noliek savas dāvanas. Pulciņš sūtņus ved sarunas ar varoni: cits lūdz atļauju tirgoties, cits viņu cildina, vācietis lūdz, lai dod viņam Rīgu. Izceļas strīdus. Spīdola aizrāda, ka ne vācieši to cēlušī, bet darba ļaudis un tādēļ arī pēdējiem tā piederot. Lāčplēsis ir neziņā, ko darīt. Spīdola viņam izlīdz un — atļauj vāciešiem Rīgā apmesties. Iesākas kuplas dzīres, kur visi tiek aicināti. Jautrība. Spēkošanās. Dziesmas. Ierodas arī aklais, Melnais bruņinieks. Laimdota un Spīdola satrūkstas, paredzēdamas nelaimi. Melnais bruņinieks, zai-

modams Lāčplēsi un latviešu tautu, izaicina varoni uz cīņu. Iesākas nāvīga cīņa, kuŗā Melnais bruņinieks nocērt Lāčplēsim abas ausis ar zelta zobenu, tad saķeŗas abi un spēkodamies nogāŗas lejā, Daugavas dzelmē. Viņiem līdzī nolec Spīdola.

«Uguns un nakts» ideja, ap kuŗu virknējas visi notikumi un kuŗas dēļ tiek izkarotas visas grūtības, — ir cīņa par tautas patstāvību, par viņas materiālo un garīgo labklājību, par tautas nākotni. Te ir tēlota cīņa, kas norisinās starp divām kultūrām: starp veco un jauno. Lāčplēsis ir tas tautas personificētais, pirmatnējais spēks, tas varonis, kas cīnās ar visu veco burvju un raganu pasauli, kuŗa draud tautu nomākt, un aizstāv to pret kādu jaunu varu, kas to draud iekarot un kalpināt. Ar vecajiem māņiem Lāčplēsis tiek galā ātri — nav spēka, kas viņu varētu lauzt. Ne tā ar jauno naidnieku. Cīņā ar šo verdzības nesēju tautas varonis izrādās par nespējīgu un tiek uzvarēts. Bet kur ir bruņinieka spēks? Šis spēks ir — zelts. Lāčplēsis izrādās vājāks par aklo, melno bruņinieku: «Zelts aklā rokā tā varu trauc». Citiem vārdiem: naudas saimniecība ir tas, kas ar savu zelta zobenu uzvar pirmatnējo kultūru ar visiem viņas varoņiem un uzvaras gaitā liek celt sev pils un pilsētas. Melnais bruņinieks ar savu zelta zobenu ir tas personificētais spēks, zelts jeb nauda, kas lauŗ ceļu sveŗai kultūrai — naudas saimniecībai.

Reizēm Lāčplēsim uznāk tā kā nespēks, pagurums, kārdinājums, padoties mieram, baudīai. Bet te viņu vienmēr glābj mīlestība uz Laimdotu. Vājības brīŗos arvienu viņš dzird tās balsi un — milzu spēki viņā atmost no jauna, tie ir atkal neuzvarami. Laimdota ir viņa līgava. To viņš mīl, un to viņš vēlētos redzēt mierīgu, bagātu, laimīgu.

Laimdota ir — Latvijas, mūsu dzimtenes simbols. Viņa iepazīstina Lāčplēsi ar dzimtenes senatnes gudrībām un parāda, kur guļ apburtā brīvības atslēga. Viņa dod arī varonim savu dvēseles spoguļi cīņā pret naidniekiem. Dzimtenes mīlestība ir tā, kas Lāčplēsi dara stipru, padara to par varoni.

Burvis un nodevējs Kangars reprezentē vienu no tiem spēkiem, ko lieto cīņā svešā kultūrā. Par naudu viņš lien velna priekšā ceļos, apņemas kalpot tumsībai un kur vien iespējams un kā vien iespējams kaitēt savai tautai. «Vergs, kalps, suns, spiegs», tā viņu saukā Spīdola un citi, un visi viņu nicinā. Ar šāda maziska, verdziska, nodevīga cilvēka, Kangara, palīdzību arī uzvar melnais bruņinieks: Kangars izlūkojis, kur ir varoņa spēks un pasaka šo noslēpumu bruņiniekam. Šis nocērt Lāčplēsim ausis un uzvar.

Ļoti ievērojama būtne ir Spīdola. Te dzejnieks mums rādījis raksturu, kāds grūti kur pasaules literatūrā sastopams, nerunājot jau nemaz par mūsu literatūru. Spīdolā ir savienotas grūti savienojamas īpašības: dēmoniskas, ideāli-cilvēciskas, mūžīgi sievišķīgas, mefistofeliskas un dievišķas. Viņa ir tā, kas Lāčplēsim vēl visādus kavēklus ceļā, kārdina viņu ar savu daiļumu, šķir viņu no Laimdotas, mīl viņu un nīst viņu: grūž to visādās grūtībās, pārbaudījumos un nejaušībās, dzen to visādu naidīgu varu rokās. Bet viņa ir arī tas, kas redz viņa vājības, viņa ceļus, viņa velk to sikā laimē, bet kad tas tur draud nogrimt un mierā dzīvot, tad viņa to nepieļauj, ārdā viņa mieru: viņa tam sūta virsū naidniekus, bet viņa to ved arī cīņā pret tiem. Bet kas tad nu ir īsti Spīdola? Viņa pati sevi raksturo sekoši: «Es esmu skaistākā par visu, kas zemes virsū un zem zemes ellē,» Uz Lāčplēsi viņa teic:

«Es, daile, ari esmu spēks;
Tu spēks, es daile, mēs saderam kopā,
Mums mērķis viens ir: pilnība:»

Tad tālāk:

«Es nepastāvu, es esmu kā saule,
Es tūkstots krāsās pār zemi laistos —
Bet manā vizumā spīd un dzīvo viss,
Kas skaistā zemē zaļo un debesīs mirdz,
Un kas iekš tumšiem klēpjiem guļ briestot.
Es esmu dailes saule, kas visumu gaismo:
Es visam tēlu dodu un veidu,
Un katra būtne top par sevi un greznās ainās
Atjaunodamās attīstās mūžam.

Tad vēl par sevi Spīdola nodod šādu spriedumu:

«Es esmu valdošā daile,
Es nepastāvu, es esmu kā saule,
Mūžam mainos, bet mana daile
Mainoties paliek caur visiem mūžiem,
Līdzīgi tavam spēkam.
Tavs spēks ir laužts bez manis, tu viens.»

Bez tam vēl, kad Lāčplēsis nesaprašanā jautā,
kas viņa ir: vai nāve? Spīdola atbild šādus ievērojamus vārdus:

«Es esmu mūžība;
Man zemes gaita drīz izbeigta.»

No visa tā redzams, ka Spīdola nav vienkāršs raksturs, bet ļoti sarežģīts. Ar ģeniālu drosmi un oriģinālītāti Rainis šīs sievietes tipā ir personificējis — gaismu, daili, attīstību. Bet kā Rainim izdevies savienot un sākausēt visus šos trīs faktorus? Tas redzams no Spīdolas darbības.

Bet kā tas izskaidrojams, ka Spīdola ielec līdz Lāčplēsim dzelmē, kad cīnoties ar Melno

bruņinieku viņš tur nogāžas? Melnais bruņinieks gan nomāc tautas pirmatnējo brīvību un spēku (Lāčplēsi), bet līdz ar to viņš dod tautai līdzekļus (Spīdola), ar ko sevi atsvabināt no svešnieku jūga. Kādā vietā Spīdola sauc šo līdzekli vārdā. Viņa saka:

«Man ir viens vārds no mūžības;
Teic: gaisma tiks tomēr pie uzvāras!»

Patlaban nakts ir uzvarējusi: Melnais bruņinieks ir nogāzis Lāčplēsi dzelmē, bet nogāzies pats arī līdz. Tur dzelmē cīņa vēl turpinās. Nevar ļaut Melnajam bruņiniekam uzvarēt Lāčplēsi, šo personificēto tieksmi uz augšu, uz priekšu, uz labāku nākotni. Tādēļ Spīdola stāv par viņu. Tā nolēc viņam līdz, saukdama:

«Vēl cīņa nav galā un nebeigsies,
Tev, Lāčplēsi, Spīdola palīgā ies!»

Drāmatiskā ziņā luga izstrādāta ļoti rūpīgi: darbība viscaur dzīva, spilgta, pilna drāmatisķu situāciju. Lāčplēša mērķis ir liels, un tādēļ liela drāmatisma pilni ir tie brīži, kad viņš nāk sadursmē ar šķēršļiem, kas viņu kavē sasniegt sprauto mērķi. Sevišķi drāmatisks ir brīdis, kad varonis izcīnījis vareno cīņu Burtnieku pili ar visu mošķu pasauli, pārvarējis to, uzcēlis gaismas pili no ezera dibena un atrodas atkal jaunas cīņas sākumā, par Laimdotu. Otrs tāds liela drāmatisma brīdis ir tas, kad Melnais bruņinieks zaimo Lāčplēsi, viņa darbus un latviešu tautu — tad varonis vairs nevalda pār sevi, bet iet cīnā uz dzīvību un nāvi.

Lugā ir daudz lirisma, kas izkaisīts pa visu viņas saturu, mirdz kā briljants gan slīpētos aforismos, gan daiļi liriskās dziesmās. Par tādiem liriskiem dārgumiem sevišķi atzīmējama pati ievada dziesma «Pāri upei mēness meta», tad

dziesma, ko dzied koris, kad gaismas pils izkāpj no ezera: «Iz tumsas baismas, iz pekles plaismas pie dienas gaismas pils augšup zvīgo» u. t. t. Tāda pat ir arī kāzeniķu dziesma «Dūcat visas dūkas» un Spīdolas dziesma «Miedzi, aizmiedzi, stiprais varoni». Bet kā daiļš brīnuma zieds, apburošs krāsu maiguma, formas un jūtu grācības ziņā, ir Spīdolas kārdinošā dziesma, kas atskan iz ābeles:

Dzer manu dzidrumu
Āvotā,
Plūc manu mirdzumu
Ābolā u. t. t.

«Luga «Uguns un nakts» sarakstīta impresionistiskā stilā, kurā Rainis te parādās kā nepārspējams meistars. Stila oriģinālitate, intensivitāte, spirtums un spilgtums ir tik lieli, ka nezinām, ko vairāk apbrīnot un cienīt šajā dzejā: viņas stilu, vai saturu.

«Uguns un nakts» ir mākslas pieminēklis, kam liela nozīme mūsu literatūrā. Te dzejnieks rāda, kas notiek uz divu laikmetu robežām: kad beidzas mūsu tautas aizvēsturiskais laikmets un sākas vēsturiskais. Teiksmainā senatne ar savu pirmatnējo brīvību un varonību nāk sadursmē ar tagadni un cīnās par savu patstāvību. Bet tagadnes zelts ir tas, kas stiprāks par stiprākiem senatnes varoņiem. Divas kultūras sadurās: divas kultūras cīnās: latviskā un svešā, uguns un nakts. Bet tumšie spēki uzvar tikai pagaidām. Klusībā, dzelmē, vēstures dziļumos, naidīgie spēki vēl cīnās un nebeigs cīnīties, kamēr no vēstures plūdiem pacelsies jauna, starojošā uzvara.

Pēc dzejnieka paša paskaidrojuma, šajā lugā «tēlota fantastiskā gleznā jauna doma — par Latviju, kā valsti» un Lāčplēša tēlā ielikta «latvju tautas un valsts ideja». («Dzīve un darbi» VI., 8., 9. lp.).

«Zelta zirgs» ir otra simbolistiska rakstura luga, kuŗu Rainis apzīmējis vēl tuvāk par saulgriežu pasaku bērniem piecos cēlienos.

Vielu šim savam darbam Rainis ņēmis no tautas pasakām. Viņš modernizējis un drāmatizējis pazīstamo pasaku par tēvu un trim dēliem, no kuŗiem divi ir gudri, bet viens, jaunākais, tiek turēts par vientiesīti. Tomēr, kad jāizdara kāds liels, ievērojams darbs, tad jaunākais ir tas, kas to spēj. Tā ari šoreiz. Jaunākais, Antiņš, uzjāj stikla kalnā un atsvabina karāļa princesi, kuŗa stikla zārkā jau gulējusi septiņus gadus un ja nebūtu tikusi atsvabināta, būtu gulējusi mūžam.

Brīnums! Ko tad Rainis te atradis tādu ievērojamu? Protams, ka šinī pasakā, atskaitot gleznas, nav nekā sevišķa. Bet vai tad tiešām Rainis no gleznām vien būtu licies aizrauties? Nē! Viņš ielicis lugā dziļu saturu.

Pirmajā cēlienā redzam kalpa vīru uz nāves gultas un viņam apkārt viņa trīs dēlus: Bierni, Lipstu un Antiņu. Divi pirmie tīko pēc tēva nāves, lai dabūtu viņa iekrātās artavas, kas tiem liekas īsta laime esam. Antiņam, turpreti, manta vismazāk rūp, viņam mīļš ir tēvs un paša sapņi. Bet tēvs mirst. Mirstot viņš nevar atstāt bērniem nekādas mantas.

«Ak, mans dēls, ko nabags sakrās?
Lūk, jūs paši viss mans dārgums.
Un tas vārds, ko es jums teikšu,
Kas tā lielākā no mantām.»

Dēli paliek ļoti ziņkārīgi: kas tad īsti ir tā lielākā no mantām? Vecais atbild:

«Klau tad: vienība tā manta.»

Tā ir vecu vecā patiesība, ka vienībā ir stiprums, bet kad dzejnieks ieliek šos vecos vārdus

kalpa mutē, tad tie dabū jaunu nozīmi. Un viņš nezīmē šos vārdus uz minētās ģimenes locekļiem, bet uz visiem, viņiem līdzīgiem:

«Visi, kam nav citas mantas,
Esat viens! un būsāt stipri.»

Tā ir patiesība, kuŗai lemts pasauli iekarot.

Bet vai kalpa vīra dēli to saprot? Nē. Antiņš gan patur to prātā, bet abi vecākie nesajēdz. Ienāk pie viņiem nabags un pastāsta, ka karālis princeses dēļ rīko lielas dzīres: «Priekš mielasta ir jau nokauti 365 vērši, 700 cūkas un savāritas 500 mucas alus. Bet desas ir sakrāutas kopā kā siena kaudzes, un maizes klaipi sacelti kā akmeņu grēdas». Tādas lietas «gudrie» saprot. Bierns tūlīt izsaucas: «Vai dzi! tad jau gan būs atēšanās». Lipsts: «Ak, tavu daudzumu! tur jau gan dažs labs vērsītis tiks aizvests arī gar malu. Ko, veci, tur tu jau arī vari kādu vīstīņu pabāzt zem mētela». Bet Antiņam rūp vienīgi princeses augšamcelšanās: «Ak, vai! ak, vai! Kad jele nu rastos kāds princis, kas spētu uzkāpt kalnā!» Vecākie brāļi dodas uz mielastu un kalnā kāpšanu, bet pirms aiziešanas padzen jaunāko no mājas sniegā un salā.

Un tad nāk gleznu un dzeju bagātais otrais cēliens! Mežs. Celiņš. Vēls rudens vakars. Antiņš un ubags jeb Baltais tēvs klejo abi pa mežu. Antiņš: «Tētiņ, kuŗš tad kalnā uzjās?» — Ubags: «Kuŗš tik skaidrs būs kā saule». — Antiņš: «Tētiņ, kuŗš to uzmodinās?» — Ubags: «Kuŗš tik mīlīgs būs kā saule». — Antiņš: «Ak, kuŗš līdzīgs būtu saulei?!» — Ubags: «Kuŗš spēj atdot sevi visu». Antiņš labprāt atdotu savu dzīvi, savu gribu, ja tik dailo princesi dabūtu redzēt. Kad vecais vīrs salst, Antiņš atdod gandrīz vai pēdējo

drēbes gabalu no savas muguras: svārkus, cimdus, cepuri, šalli, kurpes. Šo lielisko pašai dziedābas skatu ir vērts redzēt! Bet par to nabags viņam pasaka brinuma vārdus, ar kuriem tas var dabūt zirgu un vara, sudraba un zelta drēbes. Un te nāk skats pakaļ skatam, viens skaistāks un oriģinālāks par otru. Tur nāk mežā noklīdušie bērni un sametās sasildīties pie Antiņa ugunskura, lūdz tam oglītes un kad dabū atļauju, paņem tad visas un aiznes prom. Tur nāk tad vēja māte ar saviem bērniem un griežas un aurē pa mežu un ap gulošo Antiņu. Tad turpmākais skats: sniega māte ar saviem gariņiem un birstošām sniega pārslām. Cik gleznu! cik oriģinālitātes! cik lirisma un dzejas! Un tad interesantais dialogs starp Melno māti un Balto tēvu par Antiņa dzīvību! Vietām te Raiņa filozofiskais aforisms top ciets un dārgs kā dimants. Piemēram, šāds Nabaga teiciens:

«Ha! ha! ha! — un veiks, kas zaudēs,
Nems, kas atdos, tas savs, kas cita,
Balts, kas melns, un mans, kas tavējs!»

Kad aust jau iepelēks rīta gaišums, atnāk noklīdušie bērni «kā ausmas gariņi ar mirdzošām zvaigznītēm degļu un ogļu vietā, baltos apģērbos, viņu modināt». Un ar kādiem mirdzošiem un gudriem teicieniem mazie modina gulošo:

«Celies augšā! Ko tu guli?
Ej pie sava darba, puisīt!»

Bet kas tad ir viņa darbs?

«Celies pats, cel savas ilgas!...
Stikla kalnā, ledus zārkā,
Princesīte tevis gaida,
Pilnas acis lielu as'ru.
Vaida: Kur mans modinātājs?
Kur mans saulvedis vēl nejāj?»

Antiņš nesaprot, kas tie par bērniem, par garīgiem, kas viņu modina. Tie mudina, lai sakot tikai sakumiņu, ko viņam pamācījis vecis — tūlīt atskriešot zirdziņš un atnesišot arī drēbes. Kas tie par bērniem? Viņi paskaidro. Pirmais: «Es — mīļš vārdiņš». — Otrais: «Es — labs devumiņš, ko devi». — Trešais: «Es — tavs žēlumiņš par svešiem». — Ceturtais: «Es — tavs vaids, par vājiem vaidēts». — Pirmais: «Mēs — tās oglītes, ko sniedzi, salā noklīdušiem bērniem». Bērni palīdz viņam atsaukt zirgu, ar ko jāt stikla kalnā.

Trešais cēliens norisinās pie stikla kalna pakājes. Zilganais un zaļganais klintis, sniegaini koki, stikla kalns ar princesi augšā, laužu drūzma ar saviem dažādiem tipiem, cilvēku kāre, uzrāpties kalnā un kļūt par karāļa znotu — viss tas padara šo cēlienu ļoti dzīvu, pilnu darbības un komikas, ar smalkiem, atsevišķu personu raksturojumiem. Bet komismam un ironijai cauri skan nekad nenogurstošais, modrīgais, drosmes pilnais dzejnieka mājiens:

«Kritis, kas uz runām klausās,
Saki, dēls, vai nenovērties,
Kā tu mērķi nerasniegsi?

Vai atkal:

«Vizbulīte nav priekš tevis.
Košums novērš nost no mērķa,
Domā vien uz augsto tāli.»

Tad: «Bet kas kalna galu grib sasniegt, tam vajā visus zemes labumus nomest zemē!» Kalnā, protams, kāpj, veļas, ceļas, krīt, nositas, bet uzjāj tikai kāds svešnieks ar zelta zirgu — tas ir Antiņš.

Pirmie trīs cēlieni ir bagāti ar dzejas un domu pērlēm, nākamais, ceturtais, sniedz mums kaut ko vēl spilgtāku: tie ir gleznas un skati stikla kalna galā. Sarmoti koki, zaļganais un zilganais stikla klintis, vidū stikla zārks, apkārt septiņi

kraukļi. Parādās un aiziet garām sniega māte ar sniega bērniem, vēja māte ar vēja gariem, bazūnēdami ar savām tāšu taurēm. Parādās arī Baltais tēvs kā lauskis ar sudraba cirvīti rokā. Pulkstenis nosit vienpadsmit. Lauskis piesit pret koku vai klinti divpadsmito sitienu. Kraukļiem liekas, ka pulkstenis apsisis liktens stundu, un tie sāk runāt. Pirmais: «Tā ir bijis, tā i paliks. Kra!» — Otrais: «Aizmiga un guļ uz mūžiem. Kra!» — Trešais: «Dienas dienās, gadi gados. Kra!» — Ceturtais: «Septīts gads, kur modinātājs? Kra!» — Piektais: «Septīts ies, nāks septiņdesmits. Kra!» — Sestais: «Velti cerē, cerētāja. Kra!» — Septītais: «Ziema, sala, tumsa, gals. Kra! Kra! Kra!» Septiņus gadus tie klusējuši, lai netīši neizrunātu princeses vārdu, bet nu izsaka to. Melnā māte princesīti nonāvējusi un nodevusi viņu apsardzībā. Kraukļi ir droši, ka viņai pat «nav atstāts dzīvības atspīdumiņš zem dvēselītes tauriņspārnu putekliņiem». Un tomēr... Drebs kalns, atspīd šaurs gaismas stars. Kraukļi grib ienīsto gaismu apsegt ar spārniem, lai valdītu tumsa, bet tas viņiem neizdodas, Atskan pakavu klaudzieni pa klintīm un parādās Antiņš, zeltainā, saules apspīdētā apģērbā. Viņam preti lido vēl tumšajā telpā taurenīte-dvēselīte kā spīdošs taurenīts. Tā ir princesītes dvēsele. Taurenīte:

«Sir! Sir! Sir!
Es esmu taurenīte,
Es esmu dvēselīte
No tavas princesītes,
No mīlās Saulcerītes,
Cel mani savā austiņā!
Slēp mani savā sirsniņā!
Lai klausās tava dvēselīte,
Ko saka princesīte,
Sir! Sir! Sir!»

Viņam uzmetas uz pleca cīrulis un pasaka, dziedādams, ka Saulcerīte ir princeses vārds.

«Čir! Čir! Čir!
Dzird, saulvedi, dzird!
Saulcerīte ir princesītes vārds!
Ar to top atslēgts viņas zārks!
Ar to top atslēgta viņas sirds!
Čir! Čir! Čir!»

Par to kraukļi lieliski uztraucas, ķērc un rauj sev spārnus no dūsmām. Bet viņi nespēj vairs aizturēt to, kam jānotiek: princeses atmošanos. Ierodas arī Melnā māte, bet līdz ar viņu arī Baltais tēvs, viņas mūžīgais pretinieks un visa laba draugs. Saulcerīte atostas un saka: «Saulvedi, nes mani mājās». — Antiņš: «Saulcerīte! Saulcerīte! Ļaudīm laimīti es nesu».

Piektais cēliens norisinās karāļa pilī ap atsvabināto princesi. Nāvei viņa ir atņemta, bet īstās dzīvības viņai nav: viņa izskatās un izturās kā pusmirusi. Kamdēļ? To neviens nevar saprast. Bet kur ir viņas atsvabinātājs? Arī to neviens nezina. Top zināms, ka princese viņam uzmaukusi savu gredzenu. Kaimiņu princis mēģina dabūt uz savu pusi atsvabināto princesi, bet — viņa to neatzīst par savu atsvabinātāju un atraida. Tiek uzmeklēts «tas vīrs ar to gredzenu», kā pils kalpotājs dēvē Antiņu. Karālis šo puskaילו nabaga zēnu negribētu labprāt atzīt par savu znotu. Viņa tiesības arī nemās apstrīdēt kaimiņu princis no ziemeļiem. Karālis un princis ar varu grib izmānīt zēnam gredzenu, bet viņš nevar to atdot: tā viņš nosolījis princesei. Gredzenu galu galā nemaz arī nevar nomaukt no pirksta. Taču princim tas nav nekas: viņš nocērt pirkstu zēnam un tad saņem gredzenu. Bet tikko viņš taisās ņemt pašu princesi — te Melnā māte klāt ar

savu zārku un saviem kraukļiem. Kērc atkal melnie: «Tā ir bijis un tā paliks. Kra!» un gulda princesi zārkā. Pat jaunais krauklēns izķērc savu prieku: «Ziema, sala, tumsa, gals — kra! kra! kra!»

Ierodas Antiņš un sauc princesi vārdā: «Saulcerīte! Saulcerīte!» Viņa pieceļas sēdu. Antiņam metas virsū kraukļi un Melnā māte draud: «Nenāc viņai klāt, tu mirsi!» Bet viņam nav bail no nāves. «Kur tu esi, Melnā māte? Nebaidos es tavas varas. Mirsim, lai tik viņa ceļas». Protams, ka

«Nāvei nav par to vairs varas,
Kurš no nāves nebaidījies».

Karālim ir jāatzīst Antiņš par savu znotu, par ko ziemeļu princis uztraucas tiktāl, ka pieteic karālim kaŗu un izteic par viņu un viņa meitu niknus zaimus un lāstus. Pa tam Baltais tēvs saka Melnai mātei, rādīdams uz princi, ka tā esot viņas daļa. Melnā māte piekrīt: zārks jau nevarot palikt tukšā. Kraukļi sagrābj to un ieliek zārkā, ķērkdami: «Kra, kra, grābj! Kra, kra, grābj!» Ļaudis gaviļē, ka nu glābti un ieiet jaunā dzīvē Antiņš un Saulcerīte. —

Tāds ir lugas saturs un ārējais tērps. Viss viņas audums ir krāsu un domu bagāts. Ret Rainis nemīl nenoteiktu krāsu mudžekli, nenozīmīgus traipus. Visā lugā un viņas daudzajās gleznās valdošā vieta pieder divām krāsām: gaišai un tumšai — gaismai un tumsai. Un kad iedomājamies, ka cilvēka dzīvē, īpaši mūsu tagadējā laikmetā, cīnās abas šīs varas — gaisma un tumsa, — tad te dzejnieks sniedz simbolistiskā veidā gabalu no reālās dzīves un viņas cīņām.

Kas domāts ar skaisto vārdu Saulcerīte? Kas domāts ar viņas likteni? Ar viņas atsvabināšanu? Vai tikai individuālās lietas? Nē. Bet kas

tad ir šī princesīte? Un kamdēļ taisni kalpa dēls dabū viņas roku? Lugas simboli un aforismi dod uz to skaidru atbildi. Nabags: «Tā daiļā princese pa laikam nopūšas, kad rudens vēji pūš, pa laikam noraudas, kad saulīte uzspīd virsū». Un tad vēl šāds skaists viņas raksturojums:

«Zili stikli, zaļi ledi —
Vidū balti sniega svārki;
Zili stikli, zaļi ledi —
Vidū balti mēness vaigi;
Zili stikli, zaļi ledi —
Vidū gaŗi saules mati:
Zili stikli, zaļi ledi —
Vidū stinga dvēselīte.»

Pie kalna pakājes kāds no ļaudīm saka: «Nebēdājiet, mīļie, gan saules vedējs nāks no jauna. Tas neatstās mūs mūžīgā tumsā: nonesīs mums leļā princesīti — laimīti». No šiem teicieniem un no visa lugas gara redzams, ka princesīte ir tautas ilgu un centienu personificējums. Šie centieni dažlabu reiz sastingst un iegulst ledus zārkā, no kuŗa tad tie jāmodina, lai arī cik kraukļu stāvētu tiem apkārt!

Būtu maldīgi domāt, ka luga ir tendences darbs. Nē. Raiņa dzejnieka ģenijs te ir tik meistariski sakausējis formu un vielu ar tautas augšamcelšanās lielo ideju.

Bet kādā attiecībā šis darbs stāv pret citiem Raiņa darbiem? Un kamdēļ dzejnieks viņu nosauc par bērnu lugu, kuŗā ir daudzi tik dimantcieti aforismi, ka tos pat ne ikviens no pieaugušiem spēs pārkost? Man šķiet, ka autors gribējis mūsu bērnu literātūrā ienest arī kaut ko vērtīgāku, nekā parastās vieglās pasaciņas. Un ja tā, tad viņš nav maldījies. Viņa luga dara lielu au-

dzināšanas darbu. Dzejas, fantazijas un gleznu ir šinī lugā tikdaudz, ka tā spēj apmierināt vizislutinātākos prasījumus. Bez tam, viņa sniedz bagātā mērā un oriģinālā veidā to, ko citur neatrodam: nopietnu saturu, mudinādama uz pašaieliedzību, cenšanos, ideālu dzīvi un darbību.

Vai Raiņa dzejā šis darbs ienes ko jaunu?

Visa lugas uzbūve, gleznas un tēli (vēja māte, melnā māte u. t. t.), kas viņā tēloti. Viss tas nekur neatkārtojas Raiņa darbos, nav arī nekur citur sastopams. Jauns ir arī tas, ka Raiņa talants te pierāda apbrīnojamu vispusību: maigākā jūsma, rupjākās tieksmes, augstākie centieni padodas viegli mākslinieka rokai. Lugas darbība ir saistoša no sākuma līdz galam, raksturi cirsti īsiem, spēcīgiem vilcieniem. Un kā reiz lirikā Rainis nāca kā reformators — lai neteiktu vairāk! — tāpat viņš to dara latviešu drāmā. Viņš nāk netikvien ar jaunu saturu, bet arī ar jaunu tehniku, kas stāda mūsu skatuvei un skatuves māksliniekiem gluži jaunus uzdevumus!

«Indulis un Arija». Jaunības traģēdija piecos cēlienos (1911.). Ari šim darbam Rainis ņēmis vielu no mūsu senātnes: viņš drāmatizējis teiku par Induli un Ariju. Bet vai tad mūsu senātni jau nav izsmēluši savā mākslā tautiskā laikmeta rakstnieki un dzejnieki? Nē. Ar pilnu tiesību Rainis uzlicis savai traģēdijai šādu zīmīgu motto:

Par viņiem dziesmu sīkās balsis klus, —
Jūs nepazīstat savus varoņus,
Bet dārdot iet tie vēl pa tagadni
Uz nākotni.

Jā, mēs nepazīstam savus varoņus. Un kam gan būtu tā spēja iejusties viņu dzīves apstākļos, viņu dvēseles saturā, domās, darbos, centienos.

Tāds varonis pieder pagātnei, senatnei — un mēs taču dzīvojam tagadnē, kurai tik daudz lielu, svarīgu uzdevumu. Vienkāršam mirstīgajam mūsu pagātne liekas niecīga, sīciņa. Ne tā māksliniekam. Tas redz, ka noietais kultūrālās un vēsturiskās attīstības ceļa gabals ir daudzējādā ziņā pamācošs, un kā pagātnes kapenēs guļ apraksts liels krājums idejiskas un estētiskas bagātības, kas ceļama tagadnes gaismā, pārveidojama, lai pilda savu lielo uzdevumu tālāk. Tāda dārga manta mākslinieka acīs ir teika par Induli un Ariju. Šī teika ir skaists nostāsts par to, kā kāds latvju ciltis virsaitis Indulis uz kara lauka, pēc nelaimīgas kaujas, otrā rītā sastapies ar bruņinieka drēbēs ģērbtu jaunavu, cīnījies ar to kā ar bruņinieku, uzveicis, ieraudzījis, ka nav vis bruņinieks, bet daiļa sieviete, iežēlojies, iemīlējies to, atsacījies no sevis, saviem dieviem, savas tautas un saviem brīvības karotāja centieniem, kristījies, apņēmis jaunavu par sievu, kāzu naktī ticis ielenkts no leišu karaspēka, gājis meklēt palīdzību pie vecajiem dieviem, ar joda līdzdalību apslicinājis 30,000 leišu karēivju, ieguvis atkal savu jauno, daiļo sievu un domājis, ka viņu laimi nekas vairs netraucēs, bet pārkoņa dusmas izgāžas pār abiem laimīgajiem: — tos abus kopā nosper zibens. — Teikā daudz romantikas un gleznu, daudz iekšējās un ārējās darbības, daudz drāmatisma un traģisma. — Rainis savā darbā pie teikas pieturējies tikai galvenos vilcienos. Ja notikumu gaitu var apzīmēt par taisnu līniju, tad teikā un Raiņa darbā līniju gali gan sakrīt, bet vidus daļas vietām šķīras. Lieta tā, ka Rainis ievērojamā mērā paplašina, padziļina un pārveido apstrādājamās vielas saturu, ņemdams palīgā faktus no vēstures (Lengrins) un pielikdams dažus no sevis (Vizbulīte, Uģis, Zuks).

Lugas galvenā persona, ap kuru grozās visi notikumi, ir Indulis. Tas ir cilvēks, kas laika ziņā

mums stāv ļoti tālu — lugas darbība notiek ap 1245. gadu — bet centienu ziņā ļoti tuvu: ideālists, kuŗa mērķis ir celt savas tautas brīvību, kultūru. Cenšoties pēc šī mērķa, viņam gadās ceļā mīlestība daīlas sievietes Arijas veidā un prasa, lai viņš atsakās no saviem ideāliem, lai atsakās no sevis paša un dzīvo tikai mīlestībai. Un Induļa dvēselē ar ārdošu spēku sāk plosīties jūtas: dzimteni vai sievieti? Tā ir sāpīga psiholoģiska cīņa, kuŗā cilvēks, var sacīt, noārda pats sevi. Šis sevis noārdīšanas process iet cauri visai lūgai un uz beigām sasniedz tik lielu spēku un traģismu, ka vienīgā izeja varonim — iznīcība. — Traģisks liktenis ir arī Arijai. Viņas mērķis ir — mīlestība. Bet dažādi pretekļi (Induļa dzimtenes mīlestība un brīvības centieni, tēvs, vecais Pudķis) viņai neļauj sasniegt šo mērķi un laupa viņai pat dzīvību. — Katrs par sevi Induļa un Arijas liktenis dod pietiekošu vielu traģēdijai, bet abi kopā — tie piešķir viņai divkārtēju interesi un spēku. — Visas personas lūgā zīmētas dzīvi un sakarā ar savu laiku. Ar sevišķu rūpību un mīlestību tēloti: Indulis, Arija, Pudķis, Uģis, Mintauts.

Techniskā ziņā luga uzbūvēta tā, ka vienā daļā drāmatiskā darbība sašķetinās, sasniegdama augstāko pakāpi trešā cēliena beigās, kur uz Arijas jautājumu, vai Indulis viņu mīl, pēdējais atbild:

Mīlu.

Tev dzīvi glābdams devu savu dzīvi;

Nu jāglābj simtas dzīves — dzimtene!

(189.)

Divos pēdējos cēlienos nāk atšķetinājums. Cēlieni viens par otru dzīvāki, aizraujošāki, pilnāki drāmatisma, īpaši abi pēdējie. Dzīva psiholoģiska spēle atduŗas arvienu uz attiecīgu pretspēli, un ārējā un iekšējā darbība, viena otrā tverdamās,

rit strauji, gleznaini, spēcīgi. Kas zīmējas uz lugas ārēju iedalījumu, tad jāpiezīmē, ka trešais un ceturtais cēliens pārdalīti divās daļās, tā kā iznāk pavisam septiņas bildes. Vispār, lugas iekārtojums plašš, dzīvs, varenu un skaistu gleznu pilns. Lugas bagātais saturs, bagātais iekārtojums, pārveido un padara bagātāku mūsu skatuves tehniku. Tiesa, luga ir gara: bet viņas interesantais drāmatisms saista. Ir darbi, kuriem viņu plašums nav pierēķināms par kļūdu («Fausts»). Un viens no tādiem mākslas darbiem ir arī Raiņa traģēdija. — Lugas estētisko vērtību vēl pavairo viņas stils, valoda, impresionisms. Vietām šis stils ir ass kā zobens, vietām kups kā ozols, vietām maigs un glāstošs kā zīds. Piemēram:

Indulis. Ā, nu tu uzbrūc reiz!
Nāc vien! Es tevīm maksāšu,
Ha! ha!
Tu jērs, es vilks! ū! ū! — Tu jērs, es vilks!
Še ņem! Par ciemiem ņem, par pili ņem!
Par kautiēm brāļiem šē! Par tēviem šē!
Par guni šē! Par ūdeni! Par viltu!
Par smietām meitām šē! vēl šē! vēl šē!
(8. lap. p.)

Arīja. Ak, Indul, tautu starpā naidis ir likts,
Bet vai tu nejūti, kāds mīlīgs brīnums
Starp mums ir licis mīlu?
Pār staigiem purviem, mežiem, upēm, klintīm
Spīd viena saule visu zeltījot, —
Tā vizmā vieno mūs un mūsu tautu,
Tā lielā mīla.
Tev, niknais kareivs, būs tai jāpadodas.
(78.)

Vizbulīte. Es nezinu, es nezinu nekā.
Es viņā ieslēgta kā smarša ziedā,
Kā rītiņš dienā, ēna pazarē.
(61.)

Lugas valoda īsa, zīmīga, apbrīnojami latviska. kuplināta jaunvārdiem (ligatne, zviegzme, tversme, klausnieks, atriebtne), zaļokšņa, bagāta — jauns dzidrs latviešu valodas avots. — Impresionisms devis iespēju dzejniekam stilā ielikt daudz sirds, iekaisīts daudz zelta domu dzirksteļu. Kopā savāktas, šīs domu dzirksteles ir lugas idejiskā puse. Būtu maldīgi domāt, ka mīlestības romantika vien lugas saturs. Nē. Lugā tiek notēlotas spilgtas posta gleznas no vācu kultūras nesēju darbības. Mirušās vēstures lapas te runā dzīvu, vēl nedzirdētu valodu. Ideālists Indulis ir tuvu rada tagadnes labākiem cilvēkiem, kuŗu devīze ir: ne varu, bet garu! Cīņa, ko veda Indulis, ir gājusi cauri gadu simteņiem un turpinās vēl mūsu dienās — tikai citiem līdzekļiem. Tamdēļ lugai arī plaša sociāla nozīme.

Šī ir ceturtā Raiņa luga, chronoloģiski rēķinot. Idejiskā ziņā viņa pievienojas visiem citiem Raiņa darbiem, estētiskā ziņā ievērojami papildina viņa dzeju. Tanī bij sajūtams tā kā trūkums, kā robs: nebij mīlestības romantikas. Tas ir: tā bij vairāk tādas augstas, dēmoniskas vai altruistiskas dabas. Ne tā šajā darbā. Šī traģēdija ir galvenā kārtā cilvēka sirds, cilvēka dziļāko individuālo jūtu — mīlestības traģēdija uz vēsturiskas teikas pamata. Mūsu drāmatiskā literātūrā tā ir neatņemama manta. Īstas traģēdijas mums nebij tik lab kā nemaz.

Šīs simbolistiskā satura lugas ir tās, kuŗas nodibina Raiņa drāmaturga lielo slavu. Viņas arī tiešām, tiklab tehnikas, kā satura, tā idejiskā ziņā pārsniedz visu, kas vien mūsu drāmatiskā literātūrā līdz tam pazīstams. Ievērojams Raiņa lugās vēl tas, ka viņu galvenās personas ir — ideālisti, kuŗi cīnās nevien ar savām personiskām tieksmēm, bet arī ar šķēršļiem ārpus sevis, kāda lielāka ideāla

vārdā, tautas vai tautas vairuma labā: tie ir sapņotāji, kuņi šādā vai tādā kārtā cenšas dzīvi pārveidot. Tāds sapņotājs un pusideālists Ansons, kas domā, ka dzīve iegrozāma, pārveidojama pēc senātnes kultūras parauga; tāds ideālists ir Lāčplēsis, kas kā pati uguns cīnās ar mūsu dzimteni ielenkušo māņu un svešnieku nakti; tāds sapņotājs ir arī Antiņš, kas atdod sevi visu, lai tik varētu dot tautai svabadību un laimi; tāds ideālists un sapņotājs, beidzot, ir arī Indulis, kas domā un cīnās nevien par sevi, bet arī par savas tautas lielāku nākamību un garā redz savu tautu — brālīgi ieejam visu tautu valstī. Šie ideālisti, kuņi dzīvo augstāku dzīvi un kuņu skatieni vērsti uz priekšu — nākotnē — tie ar saviem centieniem ir tas dzīvinošais spēks, kas Raiņa lugām piešķir nevien idejisku, bet arī lielu ētisku vērtību, nerunājot jau nemaz par viņu estētisko bagātību un plaši tulkojamo simbolismu.

«Pūt, vējiņi». (1913.). Kā lirikā «Gals un sākums» mūs pārsteidza ar savu estētisko raksturu, tāpat drāmā «Pūt, vējiņi». Pie Raiņa sabiedriskā simbolisma un pie viņa sabiedriski-filozofiskām problēmām pieradušiem lasītājiem likās kas neparasts, kad dzejnieks sniedza drāmu ar psiholoģisku problēmu vien. Šī psiholoģiskā problēma pazīstama no mūsu tautas gara mantām: bārenīte iekaro sirdis un ne mātes meita. Lugā: «Pūt, vējiņi», nu tēlots, ka bārenīte, gluži negribēdama, iekaro braša jaunekļa, Ulda, sirdi, kuņu jau mātes meita, Zane, turēja par savu. Zane piedāvājas pati šim jauneklim, bet bārenīte negrib viņu ne redzēt un vairākkārt to neatlaidīgi atraida. Bārenītes Barbas dvēseles skaidriba, neatlaidīga izvairīšanās no braša uzzdzīvotāja, bet pievilcīgā jaunekļa, nicinošā izturēšanās pret viņu, iededzina šā jaunekļa dvēseli mīlestībā, un viņš nu izredzētās

mātes meitas vietā visiem spēkiem pūlās saistīt Barbu, kas, beidzot, viņam arī izdodas. Bet tā kā viņš rupji apvaino tās sirds draugu, Gatiņu, kuŗš tai dvēselē tuvāks, mīlāks nekā Uldis, tad viņas skaidrā, vārīgā dvēsele to neiztur: bārenīte nonāvējas. Viņas mīlestība un nāve padara nopietnāku arī brašo jaunekli, bet — vai tā vajadzēja iekārtoties divu jaunekļu dzīvei? Nē. Še lugas drāmatisms.

Kā redzams, lugas problēma tīri psiholoģiska rakstura. Viela ņemta no ikdienišķās dzīves, tikai ne no tagadnes, bet labi tālās pagātnes — no mūsu tautas dziesmu ziedu laikiem un no tā kultūralās dzīves laikmeta, kad latvieši, līdzās zemkopībai, sāka arī nodarboties jau ar tirdzniecību Rīgā, izlietojot Daugavu kā tirdzniecisku ūdens ceļu: laikmetā 13.—15. gadu simtenim. Luga sniedz spilgtas gleznas no tā laika latviešu kultūras dzīves, tēlo precību ierašas un tā laika cilvēkus — kādus mēs tos pazīstam no tautas gara mantām. Luga rakstīta gandrīz viscaur saistītā valodā, tautas dziesmu ritumā un garā. Raksturi zīmēti īsiem, noteiktiem vilcieniem, paliek atmiņā kā dzīvi, sevišķi brašais Uldis un skaidro dvēseli Barba un Gatiņš, visai lugai vijas cauri pazīstamais un tautā iemīlētais tautas dziesmas «Pūt, vējiņi» motīvs un līdz ar to padara lugu sevišķi tuvu un pievilcīgu. Šis darbs pieder pie tiem Raiņa darbiem, kuŗiem vērtība tikai — raugoties no psiholoģiski-estētiskā viedokļa. Ar savu stilu, saviem plastiski veidotiem raksturiem, savām senlatviešu kultūras gleznām, ar veco un mūžam jauno mīlestības problēmu — ne manta, ne ārējais spožums ir izšķirošie, bet dvēseles daiļums — luga sniedz patiesu estētisku baudu. «Pūt, vējiņi» atšķiras no iepriekšējām Raiņa lugām iz mūsu pagātnes arī ar savu reālistisko raksturu, tā tad trejādā ziņā: nav vē-

sturiska, arī simboliska un rakstīta tautas dzejas stilā. Simbolisms viņā tikai viegli izmanāms.

1917. g. sāka presē parādīties gabaliņi no Raiņa lugas: «Spēlēju, dancoju» jeb «velnu nakts piecos cēlienos», un 1919. g. sākumā luga iznāca atsevišķā izdevumā. Arī šis darbs rakstīts tautas dziesmu stilā, bet jau ar tā laikmeta piegaršu, kad dzidro tautas dzejas avotu sāka bojāt garīdznieku darinātā dzeja, un vispār — kad mūsu tautas dzīvē jau stipri bij iesakņojies muižu vāciskais iespaids.

Viela lugai ņemta no dzimtbūšanas laikmeta 18. gadu simtenī. Rainis reiz bija spraudis sev par uzdevumu, tēlot pakāpeniski atsevišķus momentus no mūsu vēsturiskās un kultūrālās pagātnes, izmantot visu, kas vien tur dzejniekam liekas estētiski vērtīgs, bet ne konsekventi to izvedis. Arī šī luga ir viens posms šai nodomātā ciklā. Lugas saturs īsumā šāds: līgavainis Zemgus svin kāzas ar savu līgavu Leldi. Kāzās ierodas arī spēlmanis Tots, kurš iemīlās Leldē un pret kuru arī Lelde nav vienaldzīga. Dejojot parādās kāds gars, un Lelde mirst: izrādās, ka nelaiķa dzimtkunga gars parādījies un izsūcis viņai trīs asins lāses. Tots apņemas viņu izglābt un uzsāk cīņu ar mirušo kungu un veselu velnu pasauli. Leldi viņš gan atdzīvina, bet ar savām asinīm: ielejot viņai no savas sirds kunga izsūktos asins pilienus. Viss šis saturs tērpts sarežģītā fantastikas un simbolikas pilnu gleznu virknē. Lielāka daļa no lugas darbības norisinās miroņu un velnu valstībā. Fantastikai un simbolikai cauri var saskatīt noteiktas idejiskas līnijas: dzimtkunga varas lāstu latvju tautas dzīvē un tautas naidu pret dzimtkungu varu un viņiem pašiem. Cietēju līgavu Leldi var arī saprast kā cietēju tautu, un viņas atsvabinātāju Totu var saprast kā cīnītāju par patiesu tautas atsvabināšanu, bet tikai tad, ja

pārveido sirdi, pārveido savu gara pasauli, stiprina spēkus — izcīnīt tautai saulainu nākotni brīvā zemē, brīvā valstī.

«Spēlēju, dancoju» ir fantastiskākā no Raiņa lugām, pilna drausmīgu skatu, tikpat drausmīga, kāda mūsu dzimtlaiku senatne, bet luga arī pilna saules un dzīvības ilgu — cik pilna pati mūsu tauta ar šādām ilgām. Nav jāaizmirst, ka 18. gadu simtenī mūsu tauta bij nogrimusi visdziļākā verdzībā un, laikam, ar to tad arī izskaidrojas sabiezinātās tumšās krāsas, kupām kā zibens nakts tumsā izšķīlās vietām cauri — tautas naidis. Kā cīnīties ar šo dzimtbūšanas tumšo varu? Kā viņu nokratīt?

«Ugunī un naktī» tēlots, kā uz mūsu aizvēstures un vēstures robežām teiku varonis Lāčplēsis cīnās, lai tauta netiktu nomākta svešnieku jūgā, lai šie svešnieki nemaz netiktu mūsu zemē.

Tādu pat cīņu redzam «Indulī un Arijā», bet jau tad, kad svešnieks ienācis. Kā saulains stūritis pamirdz «Pūt, vējiņi!» kultūras gleznas un pazūd, dodot vietu drūmajām ainām no «Spēlēju, dancoju». Ari te lugas varonis ved cīņu ar naidīgām varām, bet kā? Gribētos teikt: kā pati toreizējā tauta, iztēlodama savus tā laika likteņa lēmējus vistumšākās krāsās un radniecībā ar visādiem tumsas un pekles gariem. Pēdas no šīs fantastikas palikušas mūsu tautas gara mantās. Rainis iegremdējies šīs fantastikas psiholoģijā un ar viņas palīdzību mūsu tautas verdzības nakti un viņas brīvības saulainās ilgas tēlojis.

Savai septītajai drāmai Rainis ņēmis vielu no bībeles — zināmo nostāstu par Jāzepu un viņa brāļiem, un luga tā arī nosaukta: «Jāzepe un viņa brāļi». Kamēr neesam ar lugu iepazinušies, tikmēr liekas neizprotami, kamdēļ Rainis ņēmis vielu no jūdu dzīves. Vai tad šis nostāsts nav pietiekoši

jau pazīstams un pietiekoši dailš, kad vēl viņš jātēlo sevišķā mākslas darbā? Jeb, varbūt, Rainis ņēmis tikai ideju un visiem notikumiem, kas ar viņu saistās, piešķīris citu gaitu? Nē, tiklab idejas, kā notikumu gaita palikuši tie paši. Raiņa estētisko interesi saistījis pats Jāzepa tēls: kā sapņotājs, ideālists, netaisnības cietējs, cilvēku gādnieks, sirds cilvēks, ko neapmierina pasaules manta un slava, bet kuŗš alkst vairāk pēc tuvinieku glāstiem, mīlestības un ilgojas pēc savas pazaudētās dzimtenes, taču domā nevien par viņu, bet mīlē visus cilvēkus, un cīnās, lai viņiem labi klātos, tā tad arī kā cīņas cilvēks, taisnības meklētājs, un, beidzot, kā spēcīgs raksturs. No šī psiholoģiski-ētiskā viedokļa Rainis ir uztvēris veco vielu un kā tādu tēlojis. No lugas sākuma līdz galam dzejnieks vilcienu pakal vilcienam rāda mums Jāzepa dvēseles dzīvi, viņa noskaņu, mērķus, centienus, sāpes, ideālismu, ciešanas, mīlestību, naidu, atriebsšanās kāri, cietsirdību, līdzjūtību, žēlastību, lepnumu, dvēseles cīņu, uzvaras gaviles, pametuma sēras, cerību sabrukumu, izlīdzināšanos ar sevi un tiem, kas viņam pāri darījuši — izlīdzināšanos ar visu pasauli ciešanu apskaidrotā ideālismā, kā tas izskan, piemēram, viņa beigu monologā:

Es redzu atkal savu dzimteni:

Tur stāvā klints — tur Dina, tur es kāpšu —

Es mirdams nemiršu — nāk saules sūtņi —

Tie man zem kājām spārnu segas klās;

Tie spožā saulē mani zemē nesīs,

Es iešu jaunā cīņā cīnīties:

Es savu spožumu vienošu ar sauli,

Es nākšu saskaņā ar visumu,

Ne nievāt pasauli, tik viņu saprast,

Ar ģintīm būšu viens un gūšu mieru,

Tur nebūs sienas vairs starp — es un cits,

Starp taisnis — netaisnis, starp — būt un nebūt.

— Un tad es atnākšu jums sauli dot.

Vispīlnīgāk lugā ir zīmēts Jāzepa raksturs, un šis zīmējums saista mūsu estētisko interesi no sākuma līdz galam. Te Rainis parādās kā vispusīgs un liels psihologs, kā cilvēka dvēseles dziļš pats un liels psihologs, kā cilvēka dvēseles dziļš pasaules sadursme ar brāļu brutālo varu manāma jau pašā sākumā un pieaug ar katru jaunu lapas pusi, ar katru jaunu soli darbības gaitā, līdz īsi priekš beigām sasniedz savu augstāko pakāpi. Psiholoģiskās analīzes un spēcīgā īpatnējā drāmatisma ziņā šī luga ieņem sevišķu vietu Raiņa drāmatisko darbu starpā. Raksturi zīmēti spilgti un spēcīgi. Lugas valoda un stils aizrauj ar savu daiļumu, dzējiskumu, krāsu bagātību un spēku. Vietām gribot negribot jāatraujas no darbības pavadēdiena gaitas, lai pakavētos pie viena otra salīdzinājuma, vienas otras metaforas vai atsevišķa panta, pie bībeliskā spēka un plastikas.

Tādi, piemēram, ir salīdzinājumi:

«Un izdzēsts top tavs vārds kā pēdas smiltīs.»

Tad:

«Vai jaunas dienas nav tev iepriekš alga?

Tas zelt- un kristāltrauks ar ziediem piebērts.»

Vai arī Asnates vārdi:

«Es aiziešu uz akāciju leju,

Uz puķes zieda likšu savu sirdi —

Kad vīni kūsos tavā kausā — nāc!

Tad saņem sevi, meklē manu sirdi!»

Bez estētiskas vērtības, lugai ir liela ētiska un idejiska vērtība. Rainis mums atklājis te jaunu ideju bagātību: ideālista un cilvēku drauga cīņu pret pārestībām un netaisnību un brutālo pasaules varu. Šī cīņa ir veca kā vēsture un paliks vēl ilgi jauna un neizbēgama. Tādēļ arī Jāzepa tēls, rau-

goties no šī psiholoģiskā viedokļa, būs vienmēr tuvs Raiņa lugā, kamēr viņa prototipu bībeles nostāstā mēs tikai atceramies kā bērniības atmiņu, kā jauku, sāpīgu pasaciņu. Stila ziņā luga visvairāk līdzinās traģēdijai «Indulis un Arija», bet atšķiras no tās ar savu austrumnieku garam piemēroto plastiku valodā un tēlošanas paņēmienos.

«Daugava». Sērdieņu dziesma. Šī sērdieņu dziesma pieskaitāma Raiņa drāmatiskiem darbiem.

Visa dziedājuma pamatnoskaņa dziļi-sērīga, pilna sāpju, bet ne pesimistiska. Šīs noskaņas toni labi raksturo pats dzejojuma iedalījums: 1) Melnā Daugava, 2) Sarkanā Daugava, 3) Baltā Daugava, 4) Saules Daugava. Nav nevienas sirds, kas nebūtu cietusi lielajā traģēdijā un kurai nebūtu ko apraudāt un ko vēlēties. Tāmdēļ arī darbīgās personas dziedājumā ļoti dažādas: vecmāmiņa un mazganīte, jaunekļi un jaunavas, vīri un sievas, Imanta un Lāčplēsis, skolas vīrs un kara vīrs, trimdinieks un laika vecis un daudzu balsis, kuru vārds ir masa, tauta. Dziedājuma dziļi elēģisko toni, tāpat arī viņā zīmēto dzimtenes gleznu labi raksturo, starp citu, šāda vieta:

Dziesmas tautas nedienā
Saplūst vienā vaidienā;
Plūst no druvām — druvas mītas,
Plūst no ciemiem — ciemi gŗauti.
Plūst no asins — asins lietas,
Tēvu zemi sargājot.

Viss dziedājums ir dziļu dzimtenes sāpju un tādas pat dziļas dzimtenes mīlestības pilns. Ar mīlestību dzejnieks tēlo pat tādu parādību mūsu mocekles-tautas dzīvē un cīņā, kā — baskājieti-ka-reivi. Un patiešām, kas gan labāk varētu raksturot daudzciekušās tautas cīņu, kā viņas dēli, kas basām

kājām iet cīņā ar svešnieku, kuŗi apbruņoti no galvas līdz kājām un ģērbušies kā kungi. Dzejnieks tic, ka tauta izcīnīs saules dienas, un šī ticība, šīs cīņas gars izskan arī šinī eļģijā vai — pareizāk — simfonijā, kur notēlojušies vai visi galvenie momenti no pēdējā kara pārdzīvotās lielās traģēdijas. Dzejojums rakstīts lielāko tiesu tautas dziesmu stilā, dzejnieka vārdi tēlojumā daudzās vietās skan vienkārši, bet izjusti un spēcīgi kā pravieša vārdi, vai arī kā dziļa liriska lūgšana. Tā baskājnieka-karodznieka dziesmā, starp citu, atrodam šādu liriski un idejiski, kā arī noskaņas un noskaņojuma ziņā, ievērojamu vietu:

Mani biedri, mani draugi,
Karodziņa nesējiņi!
Vai mēs zvērus zvērēsim?
Zvēri drūp, zvēri lūzt.
Klusi rokas uzliekam
Brīvās Latvies karogam.
Topi, audzi, brīvā Latve,
Brīvu tautu kopībā!
Mūža mokās nesam tevi,
Nu jau atnāks mūsu laime.
Tavi bijām, tavi esam,
Tavi būsīm mūžībā.

Šim Raiņa darbam vieta nevien mūsu literātūras vēsturē, bet arī vēsturē. Viņš iznāca tajā laikā, kad norisinājās izšķirošas cīņas ar vāciešiem pie Daugavas un lieliski sajūsmināja karēvjus cīņas gaitā, kas, bez šaubām, sekmēja uzvaras izkarošanu pār mūsu ienaidnieku.

«**Krauklītis**» — panāksnieku dziesma piecos cēlienos (1920.). «Krauklīti» dzejnieks apstrādājis vielu no senlatvju kultūras dzīves: līgavas laupīšanas traģiku. Par šo ierašu mums uzglabā-

jušās tautas dziesmas, kur daudz drāmatisku motīvu un situāciju. Viena no šīm dziesmām: «Krauklīts sēž ozolā» dzejniekam devusi ierosinājumu. Rainis tēlo, kā latvju bajārs kopā ar svešzemnieku vācieti iebrūk bāliņa sētā un aizved viņa māsiņu pret viņas gribu, to vārdzina svešumā, un, kad brālis to atrod, nokauj viņu, iekams tas viņu spēj izglābt. Lugas varone Magone — daiļa, čakla, garīgi cēla jaunava, viens no skaistākiem tipiem mūsu literatūrā. Tāpat viņas brālis Vents: cēls, brīnišķi skaidrs savā sirdī, enerģisks raksturs. Kā jau parasts, tēlojot atsevišķu, individuālu notikumu, Rainis prot uzritināt veselu kultūras gleznu ar viņas sociāliem un nacionāliem kontrastiem. Te redzam, ko nozīmē senlatvju dzimtā māsiņas nolaupīšana: tā satricē visus piederīgos, brīvu cilvēku tā padara par nebrīvu, par vergu. Tēlojot jaunavas likteni, dzejnieks pašķir sāpīgas lapas puses mūsu vēsturē un modina dvēselē veselu protesta vētru pret apspiedējiem. Šī Raiņa luga cienīgi pievienojas viņa agrākajām no senlatvju dzīves, tiklab pēc satura, kā tehnikas. Rainis prot skatīt senlatvju dzīvi nevien psiholoģiski, bet arī sociāli un kultūrvēsturiski. Nemot vērā, ka mūsu vēsturiskā pagātne ir neizpētīta, šīs lugas mums ir dārgs ieguvums, jo tikai ar viņu palīdzību atklājas īsti senlatvju dzīves vēsturiskā īpatnība, psiholoģija un konfliktu traģika. Tautas dziesmu par krauklīti pazīst un dzied katrs bērns. Bet kamēr Rainis nebij parādījis to traģiku, kas aiz viņas slēpjas, neviens to arī nevarēja iedomāties. Reizē ar to mēs redzam dzejnieka fantazijas un iejušanās spēku un tēlošanas plastiku: aiz četrām rindām parādīt veselu pasauli ar viņas cilvēkiem, jūtām, domām, centieniem, ierašām, cīņām un kultūru.

«Ilja Mūromietis» (1922.). Rainis nosaucis šo lugu par krievu traģēdiju. Tas stāv sakarā ar vielu, kuŗu dzejnieks ņēmis no krievu folkloras:

ēpiskas dziesmas par pazīstamāko un iemīlētāko krievu tautas varoni Ilju Muromieti. Lugai par motto dzejnieks uzlicis šādu pantu:

Kur tu radies, bēda, kur tu izcēlies?
Vai tu slapjā zemē, bēda, mitinies?
Izlidi no akmens, akmens pelēkā?
Izlidi no krūma, krūma kārklienā?
Vīzes tu sev, bēda, kājās apāvies;
Lūku svārkus, bēda, plecos apvilkies;
Pakuliņu saiti vidū apjozies.
Manim līdzī staigāt, bēda, piesities.

Ar šo motto Rainis apzīmējis galveno noskaņu, kas dzīvo krievu tautā kā nacionāli- un sociāli-psicholoģisks elements un līdz ar to ievijies lugā kā pamatmotīvs. Ar šo bēdu tad nu iet cīņā varonis Ilja Muromietis. Viņš grib tīrīt zemi no visādām likstām un sakarā ar to izdara visādus varoņdarbus: uzvar bīstamu laupītāju Svilpi-lupī, tatāru valdnieeku Kaļincaru, maņticības nesēju Ida-lonu, cīnas atraitņu, bāriņu, zemnieku, tautas labā. Šo savu centienu dēļ viņš sanāk strīdū ar kņazu Vladimīru, kuņam viņš nācis kalpot, bet no kuņa atkrit, redzēdams kņaza un bajāru vēso, cietsirdīgo izturēšanos pret tautu. Viņš sacel tautu pret kņazu, tauta viņu labprāt redzētu par savu valdnieku, bet viņš šo stāvokli negrib ieņemt, ieteikdams arī citiem varoņiem to nedarīt:

Varoņi, jums neder kņaziem būt,
Laudīm smagumu tik pavairot,
Iesim darbu darīt, kas vislielākais!
Iesim zemes smagmi celt un nāvi izdeldēt!
(88. lp.)

Censdamies sasniegt savu ideālu, Ilja dodas arvien jaunos meklējumos, jaunās cīņās. Visur un vienmēr neuzvarēts. Tikai kāds jauneklis, Vanadznieks, viņam ir nopietns pretinieks, kas viņu

reizēm veic. Bet ari to Ilja uzvar, pārplēzdams viņu pušu. Bet nu izrādās, ka Ilja nonāvējis savu dēlu, kas viņam piedzimis no noslēpumainās, brīnišķīgās sievietes Latigoras, kuŗa kā praviete sludina, ka jānāk jaunai varoņ-dzimtai, kas piepilda lielos mērķus, kuŗai «tie mērķi māņi nav» (111. lp.). Drīz pēc tam Ilja kopā ar citiem varoņiem, cīnīdamies pret likteni, cīņu pazaudē un pārvēršas par akmens tēliem. Bet Ilja nav dzīvojis un cīnījies velti. Viņa darbu veiks jaunā audze, kuŗai viņš būs kā vadu zvaigzne.

Kā redzams, te Rainis apstrādājis to pašu raksturu, ko viņš mil savās lugās tēlot: ideālistu, kas dzīvo, cīnās un mirst par augstākiem ideāliem tautas labā. No agrāko Raiņa lugu varoņiem Ilja Muromietis visvairāk līdzinās Lāčplēsim. Raksturīga ari Latigora šajā lugā: tā ir sieviete, kas stāv par augstākiem centieniem un skatās tālu nākotnē.

Šai lugai tehnika sarežģītāka nekā citām Raiņa lugām. Viņa gan tāpat kā visas Raiņa lugas iedalīta piecos cēlienos, bet visi cēlieni aptver kopā 15 ainas. Darbība norisinās: 1. Bņanskas tīreļa mežā, 2. Svilpja-lupja namā, 3. Atkal mežā, 4. Ķījevā — kņaza mitekli, 5. Kņaza pils viesu istabā, 6. Karpatu kalnu augstumos, 7. Atkal Ķījevā, 8. Krogā, 9. Atkal kņaza viesu istabā, 10. Atkal krogā, 11. Atkal kņaza mitekli, 12. Kņaza cietumā, 13. Ķījevas vārtu priekšā, 14. Izdegušā stepē, 15. Pils priekšā. No šī uzskaitījuma vien redzam, kādās situācijās norisinās lugas darbība. Te daudz dažādības un gleznieciska skaistuma. Redzot šo lugas tehniku, nevilus nāk prātā Šekspira lugas. Un tiešām, šai lugai tiklab tehniska, kā drāmatiska spēka un plastikas ziņā daudz līdzības ar Šekspira lugām.

Luga sarakstīta saistītā valodā; pantmērs kā krievu teikā: trochaisks.

«Mušu ķēniņš». (1923.). Kas ir šis mušu ķēniņš? 12 gadu vecs zēns Lidis, skolnieks, kas kopa ar diviem citiem zēniem, Briģi un Grunķi, un meiteni Mudīti, sacensdamies mācās savus uzdevumus. Lidis uzstāda nosacījumu: kuņš ātrāk iemācīsies, tas dabūs ķēniņa meitu. Par visiem ātrāk iemācās viņš pats. Tas dara viņu lepnu un lielīgu. Jokojoties viņš nosit mušas, skaitā septiņas. Tas modina savādu jocīgi-rotālniecisku varonības apziņu: sak', septiņi uz viena cirtiena! Tas — otrs viņa varoņdarbs. Viņš nu ir varonis Septiņcirtis. To viņam Mudīte uzraksta uz krūtīm, un nu var sākties cīņa par ķēniņa meitas iegūšanu. Viņš nonāk burvju mežā, kur pārvar visādas grūtības, atsvabina mušas no briesmoņa zirnekļa, izglābdams arī bišu ķēniņieni Mudīti no viņa nagiem. Viņš pašķir ceļu pavasarim: viss zaļo, kuplo, zied — kā īsta brīnumvalsts. Lidis nonāk arī ķēniņa pilī, kur daudz un dažādi precinieki cenšas izpildīt ķēniņa meitas uzdevumus, lai dabūtu viņu par līgavu. Nevienam tas neizdodas. Mēģina arī Lidis. Ar mīklu minēšanu viņam iet labi. Šur tur viņam kādu padomiņu iedžingst ausī mušiņas. Viņam jāiztur nikna cīņa ar vilkiem un lāčiem. To viņš iztur spīdoši. Bet kad ķēniņa meita liek viņam vienā naktī uzcelt pili no zelta, kas turklāt būtu vēl dzīvs, tad šis uzdevums liekas neizpildāms. Te varonim izlīdz bites, uzceldamas no dzīvā zelta pili. Bet tā kā viņš pili nav uzcelis viens, tad ķēniņmeitu nedabū. Totiesu viņš dabū Mudīti, bišu ķēniņieni. Lidis nu paliek par bišu tautas valdnieku. Reizē ar to viņš noskārst, ka ar lidošanu vien nekas nav, bet «vaj'g darba darīšanas».

Mudīte vēl no savas puses zina izteikt to dzīves gudrību, ka «Lielo darbu veic tik visi.»

Luga tehnikā Rainis te turējies pie sava klasiskā principa: ietvēris saturu piecos cēlienos. Pēdējais cēliens gan sarežģīts: sadalās trijās ainās,

no kuŗām priekšpēdējā reāla rakstūra, lai atgādīnātu, ka viss pārdzīvotais — sapnis.

Luga rakstīta četrpēdu trochajos, bez atskaņām, izņemot dažas vietas, sevišķi kukaiņu sarunas, kur sastopam arī atskaņas.

Stils viscauri bērnišķi-rotālniecisks, jautrs, bezbēdīgs, pilns strauja plūduma un ziedoša svaiguma.

Interesantās situācijas un fantastika vada lasītāju un skatītāju no brīnuma uz brīnumu, kas sevišķi pa prātam mūsu mazajai paaudzei, jo saskan ar viņas psiholoģiju. Jautrajām situācijām, bērnišķīgajai fantastikai cauri tomēr viņas nopietnas domas, izteiktas, kā jau pie Raiņa parasts, aforismos vai arī kodolīgos teicienos.

Pēc savas mākslinieciskās un idejiskās vērtības luga pieder pie svaigākiem un interesantākiem darbiem Raiņa lugu starpā, nerunājot nemaz par viņas stāvokli mūsu bērnu drāmatiskā literātūrā.

«Mila stiprāka par nāvi». — Turaidas Maijas traģēdija 5 cēlienos (1927.). Traģēdijas viela — paties notikums Turaidā XVII. g. s. sākumā: 1620. gadā. Turaidas dārzniekam Greifam ir daļa audžu meita, ko viņš kā mazu bērniņu atradis kaŗa laukā, kad zviedri ar poļiem cīnījās par virsvaru Vidzemē. Maijai, kā jaunavu sauc, ir līgavainis, Siguldas dārznieks Heils, ārzemnieks. Viņi taisās rudenī svinēt kāzas. Bet Maijā ieskatījies arī kāds poļu standartjunkurs, Jakubovskis, kas pārbēdzis no poļu armijas pie zviedriem un pieņemts Turaidas muižas ierēdņos. Tas ir straujas dabas cilvēks, brašs uzdzīvotājs. Viņš atklāj Maijai mīlu, bet Maija to atraida. Pēc tam viņš domā par atriešanās. Reiz viņš to, it kā līgavaiņa vārdā, aizviļ uz Labvīra (Gūtmaņa) alu un tur grib pavest. Izceļas cīņa. Maija, redzēdama, ka spēcīgais vīrietis viņu uzveiks un negribēdama aptraipīt savu

milu, izlieto viltību: dāvina Jakubovskim savu laktu, kam burvja spēks aizsargāt dzīvību. Tas netic. Maija apliek viņu ap kaklu un liek, lai Jakubovskis cērt, tad pārliecināšoties. Polis to dara un tā nonāvē Maiju. Tā Maija izglābjas, aiziedama nāvē. Jakubovskis pakarās. Aizdomas noziegumā krīt uz Heilu, bet izrādās par nedibinātām. Tas aizceļo uz ārzemēm.

Vidzemes hoftiesas aktis, kas uzglabājušas šo notikumu dokumentāriski, atrada Rīgas pili ap izgājušā g. s. vidu. Dzejnieki interesējās par šo vielu un apstrādāja to gan dzejojumā, gan stāstā, gan drāmā. Diemžēl, nevienam neizdevās šai vielai iedvest dzīvu dzejas garu. Beidzot Rainis to ir panācis.

Luga rakstīta, pieturoties pie vēsturiskās un psiholoģiskās īstenības. Rainis zīmējis Maijas tēlu ar lielu sirds siltumu un piešķīris viņam to dvēseles skaidrību un gara cēlumu, ar ko šī sieviete ieguvusi nemirstību, kā tīras, nevainojamas milas grūti sasniedzams ideāls.

Visai interesanti ir arī vēsturiskie meti, kuŗos traģēdija ieausta (kaŗa laika mijkrēslis, Labvīra ala, kā Gūtmaņa alu saukuši vēl XVIII. g. s., pēc Brotces liecības, burvība, kuŗai ticējuši), bet lugu lasot vai skatot, visu apēno Maija, šī ideālā sieviete ar savu dziļo mīlu un viņas dziļo, tumšo traģismu.

«Rīgas ragana» — vienas nakts sapnis. (1928.). Vienu savai lugai Rainis ņēmis no pazīstamās vēsturiskās teikas: «Kamdēļ Rīgā nav žagatu?» Teika attiecas uz to laiku, kad Pēteris Lielais iekaroja Rīgu. Viņš ilgi to turējis aplenktu, bet nav varējis ieņemt. Čars, nepaļaudamies uz izlūkiem, devies pats uz Rīgu izpētīt, kas par iemeslu. Izdzirdis divus sargaldātus sarunājamies par to, čars piespiedis vienu nākt līdz uz krievu nometni un izstāstīt.

Iemesls tas, ka kāda zviedru princese-burve pārvērtusies par žagatu, Rīgu sargājot. Ja kails cilvēks, saulei lecot, ar sudraba lodi šaujot viņas miteklī, tad mūžam tai jāpaliekot par žagatu. Cars šauj. Burve izskrien no savas mītnes un, nometusies uz baznīcas torņa, brēc, ka cars Rīgas mūršos. Zviedri dod pavēli Rīgas vārtus slēgt. Cars nu liek kādam sētniekam ielikt sevi mēslu vezumā un tā tiek ārā no pilsētas. Bet žagata uzmetas uz vezuma un vēl brēc ilgu laiku. Cars nolād viņu. Tajā pašā dienā viņš ieņem Rīgu. Kopš tā laika žagatas pazūd no Rīgas.

Šo teiku ņemdams, Rainis viņu stipri pārgrozījis: zviedru princeses vietā viņš liek Lāčplēša un Spīdolas meitu Dedzi, pie kuŗas cars, nevarēdams Rīgu ieņemt, nāk kā viltus precinieks un, izzinājis, kā viņa nošaujama, aizšauj viņu ar sudraba lodi, bet Dedze pārvēršas par kaiju un ar lodi krūtīs aizlaižas, saules apspīdēta. Dedze aizstāvējusi Rīgas tautas brīvību, bet cara pārspēks, viltība un nodevība to uzvarējuši. Dedzes pavadone, nāra Cielaviņa, sāpīgi noskatās viņai pakaļ, simboliski izteikdama lugas ideju:

Dedziņ, māsīņ, nu tu aizej!
Pēters-cars, vai uzvarēji?
Cik būs ilgi tava vara?
Celsies mana brīvā tauta.
Kā no jūŗas ceļas kaiva!

Rainis nosaucis savu lugu par triloģijas trešo daļu. Tā kā te darbojas arī Spīdola un Lāčplēsis, tad iznāk, ka «Uguns un nakts» būtu pirmā daļa. Vidējā, diemžēl, palikusi neuzrakstīta. Luga rakstīta ritumā, jauktā pantmērā, pilna fantastikas, simbolikas un lirisma. Pēterā Lielā tēls nav īsti pārlicenošs, bet tas arī nav galvenais. Varone ir Rīgas ragana, Dedze, Spīdolas variants.

Raiņa drāmu nozīme.

Ka Raiņa nozīme mūsu drāmā ir liela, to var noskārst ikkatrs, kam mūsu dzejas pasaule nav sveša. Lai pienācīgi saprastu šo nozīmi, tad nepietiek ar estētisko un idejisko analīzi vien, tad jāskatās, tā sakot, no vēstures perspektīvas. Kas bij mūsu drāmā līdz Rainim? Alunāns, Blaumanis, Aspazija. Katrs no šiem rakstniekiem un Aspazija ir vesels laikmets mūsu drāmā, bet Rainis atvēr un aptvēr gluži jaunu posmu mūsu drāmas attīstības gaitā. Alunāns valdīja līdz 80. gadu beigām, Blaumanis līdz 90. gadu pusei, Aspazija no 90. gadu puses līdz 1905. gadam. Pēc tam sākās Raiņa drāmatiskā virsvaldība. Alunāns valdīja ar tautisko-romantismu, Blaumanis ar zemniecisko estētiku, Aspazija ar sociālās dzīves kritiku un modernās sievietes problēmu, bet Rainis? — valda ar nacionāli-sociālo un sociālētisko problēmu. Raiņa mākslinieciskā un drāmatiskā apersepcija ir tāda, kas viņam ļauj redzēt savas tautas aizvēsturi, vēsturi, kultūru, psiholoģiju un centienus citādā gaismā, nekā viņa priekštečiem un laika biedriem. Joku lugas, piem., rakstīja Alunāns un rakstīja arī Blaumanis. Kāda tad nu starpība starp viņiem un Raini? Tā ka Alunāna un Blaumaņa joki ir vientiesīgi, turpreti komismam, ko sastopam Raiņa lugā vai lugās, ir nopietnāks raksturs. Kad Rainis smejas, viņš nesmejas tikdaudz par atsevišķu cilvēku, kā atsevišķā cilvēkā izsmej veselu grupu vai šķiru un rāda viņas kā kultūrnesējas komismu vai arī izsmej kāda cilvēka tipisku vājību vispār. Raiņa smiekliem nevien uzjautrinoša, bet arī tiesājoša nozīme. Piem., pusideālists, kādu mums komiski tēlojis Rainis, saistīts ar zināmu laikmetu. Tādi par sencību sajūsmināti pusideālisti bij dzīvi pie mums 70. un 80. gados un 90. gadu sākumā. Tomēr, gluži zuduši arī mūsu dienās viņi nav, bet tikai

mainījuši savu ārieni, modernizējušies. Daudzi vēl arvien runā un strādā tautisku ideālu vārdā, aiz kuriem slēpjas šauras materiālas intereses. Šo vārdu vien — pusideālists — bij vērts laist apgrozībā. Šāda satira un šāds humors ar sociālo raksturu ir jauns ieguvums mūsu drāmā. — Otrs, vēl svarīgāks ieguvums, ko mūsu drāma ar Raini mantojusi, ir senatnes attēlojumi. Mūsu senatnē daudz drāmatisma. Pa daļai tas notēlojies tautas dzejā. Bet tautiskās dzejas radītājiem-gariem nav bijis un nevarēja būt tā skatiena uz dzīvi, kas tagadnes cilvēkam. Rainis skatījies uz mūsu senatni ar modernās zinātnes asinātu skatu, ar tautas dzejā un pie klasiķiem audzinātu un izkoptu mākslas izpratni un mīlestību. Divas kultūras viņš redz cīnoties mūsu vēstures gājumā, un šo divu kultūru cīņu viņš notēlojis drāmā. Bet arī tagad vēl cīnās abas šīs kultūras. Tā tēlojot senos laikus, Rainis tēlo it kā tagadējos, senajā dziesmā viņš ieliek jaunas skaņas. Tā radušies Raina drāmatiskie darbi: «Uguns un nakts», «Indulis un Arija», «Pūt, vējiņi», «Spēlēju, dancoju», «Krauklītis».

Raina darbi ienes simbolismu un impresionismu mūsu drāmā — stils, ar ko Rainis atradis un ierāvis jaunus ceļus šinī mākslas nozarē. Ievērojams mantojums, ko Rainis sniedz mūsu drāmai, ir jaunas dzīves gudribas pilnas bērnu lugas: «Zelta zirgs», «Mušu ķēniņš». Aug taču mums jaunatne, kurā tik ļoti mīl teikas un pasakas ar viņu fantastiku un simbolismu, kamdēļ tad neizmantot šos elementus bērnu un jaunatnes drāmai? Ētika, ko tik ļoti pūlas iepotēt bērniem, taču vislabāk uzņemama, kad rāda to dzīvu gleznu un notikumu darbībā. Dzejnieks-pravietis tā vislabāk var sludināt dzīves un cilvēku pārveidošanas mācību. Rainis devis mums bērnu lugas, kurām gudribas, fantastikas un simbolikas ziņā mums vairs līdzīgu nav.

Raiņa darbi parādījušies atklātībā pēdējos divdesmit piecos gados: 1904.—1928. (pirmās ziņas par «Pusideālistu» gan parādījās jau «Mājas viesu mēnešrakstā» 1901. gadā). Mēs zinām, ka mākslas darbiem uzspiež savu zīmogu nevien mākslinieka ģenijs, bet arī laikmets, kurā tie radušies. Tā — lai gan šo lugu saturs sniedzas atpakaļ līdz dziļai senatnei, viņu psiholoģija un filozofija runā tagadnes valodu. Pēdējie divi gadu desmiti ir tie, kur mūsu labākie gari ar sevišķu sparū meklē dzīves ideālu un nododas sociālās un sociālētiskās problēmas atrisinājuma meklēšanai. Kritizē un pēta senatni un tagadni ar jaunu līdzekļu un metožu palīdzību. Iet cīņā domas, atziņas, spriedumi. Bet cīņā var laist ne loģiku vien, — arī māksla ir aicināta līdzdarboties, īpaši kad jāpārveido ne dzīves āriene vien, bet arī iekšiene, kad jāaudzina iekšējais cilvēks. Visi Raiņa galvenie varoņi ir ideālisti, neizņemot arī viņa pusideālistu. Bez visiem naidīgajiem spēkiem, kas viņiem jāpārvar, ir viņos pašos vēl kāds — bīstamāks par visiem, tas ir, tā sakot, cilvēka iekšējais ienaidnieks, mūsu pašu iekšējais cilvēks: tam jātop jaunam! »Maini un mainies uz augšu!» — lūk, Raiņa filozofijas devīze.

Ar Raini ienāk mūsu drāmā nevien jauns stils, bet arī jauni tipi (Lāčplēsis, Spīdola, Antiņš, Jāzeps u. c.) un domu dziļums, vai pareizāk — filozofija: dzīves un sevis pārveidošanas filozofija. Vai teikt vēl kādu vārdu par Raiņa drāmu valodas kuplumu un gleznainību? Domāju, ka tas vairs nav sevišķi jāsaka un jāaprāda, ka arī te Rainis ir neaizniegts. Viņa lugas, tāpat kā viņa lirika, ir ievērojami valodas bagātības un daiļuma kopojumi. Beidzot jānorāda vēl uz kādu jaunu psiholoģiski-estētisku faktoru, ko Rainis sniedzis mūsu drāmā: tā ir noskaņa. Kā lirikā, tā arī drāmā Rainis ir noskaņu un simbolu dzejnieks, ar ko arī

izskaidrojams viņa dzejas lielais sirsnīgums un daiļums.

Tā tad sociālā satira un humors, teiku, pasaku un vēstures izmantošana drāmā, simbolisms un fantastika, māksla aptvert veselus laikmetus savos darbos, plaši tulkojami tipi, ētiskās un sociālās problēmas apgaismojums, aforisms un filozofiska doma, lirisms un impresionisms, noskaņa, — lūk, galvenās Raiņa drāmatisko darbu iezīmes.

Jāpiezīmē vēl, ka Rainis ar savām lugām ieguvis ievēribu arī cittautu literātūrā. Dažas viņa lugas tulkotas angļu, franču, vācu, itāļu, čehoslovāku, krievu, lietuviešu u. c. tautu valodās. «Jāzeps un viņa brāļi» ir pirmā luga, kuŗa izrādīta uz Vakar-Eiropas skatuves, Londonā, un ar kuŗu mūsu drāma ieiet pasaules literātūrā.

Filozofs.

Kā dzeja ir atkarīga nevien no dzejnieka individuālītātes, bet arī no dzejnieka attīstības ceļiem un no kultūrālās un politiskās apkārtnes, kurā dzejnieks dzīvo un darbojas, tāpat filozofija. Aizrādīšu te tikai uz dažiem piemēriem no mūsu pašu filozofiskās pagātnes. Kaspars Biezbārdis, dz. 1806. g., audzis teologa ģimenē, studējis 1823.—1828. teoloģiju, 60. un 70. gados laidis klajā virkni filozofisku rakstu, kurus populārizē Kanta un Hēgeļa idejas, apkaņo dabas filozofiju, kurā «savu galvu pacēlusi un māca ticību bez Dievības».*) Biezbārža studiju laikā Vācijā uz garīgo kultūru darīja lielu iespaidu Hēgeļa ideālistiskā filozofija, kurā drīz vien pārsviedās uz Krieviju un arī pie mums. Bet tad Vakareiropā 50. un 60. gados nāk spēcīgs dabas zinātņu uzplaukums un līdz ar to arī uzplaukst dabas filozofija: pozitīvisms, materiālisms, evolūcionisms. Šie virzieni dara iespaidu nevien uz Vakareiropas gara pasauli, bet arī uz Krievijas un mūsējo. Biezbārdis ieņem pret viņiem stāvokli ideālistiski-teoloģiskā garā. t. i. sakarā ar savu pasaules uzskatu.

Biezbārdis dzīvo tautisko centienu atmodas laikā un ir viens no pirmajiem jaunlatviešiem, spārgs cīnītājs.

Ass kritisks gars ir Ed. Veidenbaums (1867.—

*) Materiālisms un Spirituālisms. „Pasaule un Daba“, 1875. Nr. 6.

1892.). Viņš sāpīgi, traģiskā cīņā ar sevi un apkārtni meklē dzīves mērķi. Tautiskā strāva apskūsi, tā viņu neaizrauj. Personīgā dzīvē šaurība un trūkums. Sadzīvē vienā pusē zināma labklājība un omulība, otrā — kalpojošā tauta. Viņš redz sadzīvē plaisu, netaisnību, dažādus trūkumus; kritizē un nosoda tos, tiesādams līdz ar to visu sadzīves kārtību. Bet kur ir ceļš uz labāku iekārtu? Tā viņš neredz. Viņa gnoseoloģijā gan gaviļējošs kriticismis («Bet kam asajā gaismā spīd, Prāts kam visapkārt skatīt spiež tāli, Zemē no debesīm dievi krīt, Putekļos izirst ideāli!»), gan rezignējoša metafizika:

Daudz varam runāt un spriest, kāds uzdevums cilvēka dzīvē,
Tomēr pie gala nekad netiksim, tici man,
draugs.
Skaidribu mirstīgam prātam ir slēpusi augstāka vara,
Cerēt un minēt var daudz, saprast un zināt
— neko.»

Asā lieliskā kontrastā ar 80. gadu omulību tautiskajos centienos nostājās viņa pesimisms, jaukdamies un krustodamies ar apžilbinoši-gaišiem optimisma uzliesmojumiem, un viņa griezīgie, skepticisma pilnie smieklī par cilvēku un sadzīves trūkumiem šausmīgi noskan 80. gadu politiskās reakcijas tumsā, modinādami 90. gadu sākumā veselū jaunu paaudzi uz nopietnu pārdomu par dzīves, sadzīves un filozofiskām problēmām.

Ed. Veidenbaums ir individuālists. Viņam — pēc A. Dages raksturojuma — «vissvarīgākais, visinteresantākais jautājums bija — nākotnes cilvēka ideāls un nevis nākotnes sabiedriskās formas ideāls». *) Tamdēļ arī izskaidrojams,

*) Ed. Treumaņa. Ed. Veidenbaums savā dzīvē un darbos. „Ed. Veidenbauma kopoti raksti I.” 1907. g. 79. lap. p.

ka viņam nav pieņemama Marksa mācība, kaut gan viņš Marksu augsti ciena, kā vienu no vislielākiem ģenijiem, bet tuvāks viņam ir individuālists Maksis Štirners, kuŗa grāmatu «Der Einzige und sein Eigentum» viņš ļoti ciena un lasa reizu reizēm. *) Neskatoties uz to, ka Ed. Veidenbaums bija pēc savas dabas individuālists, kā A. Dauge liecina — «sociālismu viņš principā atzina un bija pārliecināts, ka sabiedriskās attīstības nākamā forma būs sociālisms». **)

Ed. Veidenbauma ideja dzīvoja biedŗu starpā tanīs šaurajās tekās, pa kuŗām virzījās Veidenbauma dzīves gaita: Kalāču klētiņā, mazpilsoniskajā Tērbatā. Kad viņas ievīļoja plašākās aprindas, tad jau mūsu gara dzīves pasaulē parādījās cita filozofiska galva, kuŗai likās taisni tas svarīgs, kas Veidenbaumam bij no mazāka svara: nākotnes sabiedriskās iekārtas forma. Šis domātājs bija — pāris gadu par Veidenbaumu vecākais — Rainis.

Raiņa dzīves gaita diametrāli pretēja Veidenbauma dzīves gaitai: Veidenbauma jaunība iet pa šauru teku, kaudamās ar visnejaukāko trūkumu. Raiņa jaunība, turpreti, iet bez traucējumiem pa plašu attīstības ceļu. Rainis netraucēti smel pilniem malkiem no visbagātākiem pasaules dzejas, zinātnes un filozofijas avotiem. Rainis ir skeptiķis, tāpat kā Veidenbaums. Rainis tāpat sociāls satirīķis, kā Veidenbaums. Bet kamēr Veidenbaums līdz 25. gadam noteikta ideāla neatrod, Rainis to līdz tam laikam ir atradis. Viņš nav metafiziķis, bet dialektiķis, ēvolūcionists dabas filozofijā un marksists sociālfilozofijā. Ar tautisko konservātīvismu viņš uzsācis cīņu jau 80. gadu beigās, krājumā «Mazie dunduri» (1888.). Bet 1891. gadā dzīve viņu noliek liela dienas laikraksta: «Dienas

*) Turpat, 81. un 87. lap. p.

**) Turpat, 80. lap. p.

lapas» priekšgalā. Šis laikraksts izaudzis no dēmo-
kratiskām aprindām un nostājies opozīcijā tauti-
skajiem centieniem.

Bet kāda tad visam tam daļa ar filozofiju? Tā
taču ir avīžniecība, politika, kultūra un ne filozo-
fija! Ja gan, bet Rainis bez filozofiska uzskata ne-
būtu varējis šo darbu veikt tā, kā viņš to veica:
radīt pavisam jaunu virzienu mūsu gara dzīvē —
jaunu strāvu.

Agrākās garīgās kustības varbūt varēja iz-
tikt bez saviem filozofiskiem pamatojumiem, piem.,
klērikālisms, kas bij valdošo centienu virziens
mūsu gara dzīvē un sadzīvē līdz 19. g. s. 60. ga-
diem, kamēr latvju tauta bij tikai «arāju ļaudis».

Tautiskie centieni sākās tad, kad bija redzams,
ka vajadzīga cīņa par laicīgo kultūru un tā savie-
nota ar cīņu pret muižniecību un garīdzniecību, bet
sekmīga cīņa šajā virzienā nav iespējama bez tau-
tas integrācijas, kuŗa panākama, modinot tautisko
pašapziņu. Tā tad klērikālisms bij noderējis par
pamatu vienai strāvai mūsu dzīvē, tautiskums —
otrai. Bet 90. gadu sākumā tautas integrācijas pro-
cess jau bij norisinājies un sabiedrībā radušās jau-
nas ēvolūcijas vajadzības un iespējas. Kādas?
To, lūk, vajadzēja izprast un pierādīt. Un tas jau
vairs nebij tik viegli, kā klērikālajam un tautiska-
jam virzienam. Jāpiezīmē, ka tautiskajiem centie-
niem nav nekādas programmas. Programma bij
galveno darbinieku galvās un izauga no gadījuma
uz gadījumu, parādīdamās viņu rakstos. Kā gal-
venos punktus varētu formulēt tos, kas diametrāli
pretēji klērikāļu jeb garīdznieciskā virziena pro-
grammai. Klērikālisms sludināja: 1) būt ar visu
mierā, 2) palikt arāju kārtā, 3) necensties pēc pa-
saulīgām mantām, 4) latviešiem nevar un nedrīkst
būt savas kultūras. Nacionālai kultūrai vajadzēja
būt tautisko centienu saturam. Un kad šo cen-
tienu vadoņiem likās, ka ceļš uz nacionālo kultūru

nolīdzināts, ka viss nu ir kārtībā, tad izrādījās, ka piemirsta viena maza lietiņa: — lietojot lielā Kr. Valdemāra teicienu — $\frac{3}{4}$ no latvju tautas, t. i. darba ļaužu šķira. Citiem vārdiem: nostājās priekšā sociālā problēma. Sākumā mēģināja šo problēmu atrisināt: ievadīt parastajās klērikālisma sliedēs, izšķirt viņu ar reliģijas un morāles palīdzību, noturot reliģiskus priekšlasījumus biedrībās, bet izrādījās, ka šī problēma daudz sarežģītāka nekā, pavisai uztverot, tas izlikās. Te vajadzēja sociālās zinātnēs, sociālā filozofijā asināta skata, lai tiktu viņam pie kodola. Ne klērikālu, ne tautibnieku aprindās šo zinātnisko un filozofisko ieskatu nebija. Te atvērās darba lauks lieliem uzdevumiem un nopietnām cīņām. Jauna šķira te gaidīja uz savu modināšanu.

Šo uzdevumu uzņēmās Rainis. Kādaļ vajadzēja būt dzīves iekārtai? Kādiem līdzekļiem to pārveidot? Te uzpeldēja jautājumi nevien par jaunu politiku, bet arī par jaunu ētiku, estētiku, psiholoģiju, dabas filozofiju, socioloģiju, vēstures filozofiju — ar vārdu sakot, par jaunu filozofijas sistēmu. Vajadzēja noteikta teorētiska un filozofiska pamata, uz kuŗa nostājosies kritizēt veco kārtību un sludināt jaunas radīšanu. Šis teorētiskais un filozofiskais pamats bij — dabas zinātnēs evolūcionisms un sociālās — dialektiskais, vēsturiskais materiālisms.

Rainis neapmierinās ar savām zināšanām un 90. gados dodas uz ārzemēm papildināties. No turienes atgrieždamies, viņš pārved līdz arī nepieciešamāko zinātniskā sociālisma literatūru, kuŗu izmanto arī viņa tuvākie līdzstrādnieki.

Un Raiņa vadītajā laikrakstā tad tika sludinātas jaunas idejas, cik toreizējie smagie cenzūras apstākļi atļāva.

Šīs jaunās idejas nodod skaidru liecību nevien par redaktora politiskajiem un zinātniskajiem, bet arī filozofiskajiem ieskatiem. Raiņa filozofiskās idejas izkaisītas pa viņa avīžu rakstiem, dzejas darbiem, runām, literatūrvēsturiskiem apcerējumiem. Īsumā Raiņa filozofiju var raksturot kā pārveidošanās filozofiju ar dialektiskā un vēsturiskā materiālisma un sociālisma principiem pamatā.*)

*) Tuvāk par to sk. manu brošūru: „Rainis kā domātājs” 1925.

Politiķis.

Rainis — viens no mūsu visievērojamākiem politiķiem. Viņa politiskā karjēra un padarītais darbs nav vērtējams divos, trijos vārdos. Un tomēr, neteikt nekā par Raini, kā politiķi, būtu robs viņa raksturojumā. Tamdēļ še dažas nepieciešamākās līnijas.

Raiņa politiskā interese manāma jau skolnieka gados: viņš ar sajūsmu lasa revolūcionāru literātūru. Par studiju vietu viņš izvēlas Pēterpili tamdēļ, ka tur studentos spēcīga radikālā strāva. Latviešu studentos tur atmosfēra radikāli-tautiska. Rainis nodarbojas ar nacionālo jautājumu, bet seko arī revolūcionārai kustībai. Savos pirmajos rakstos, tiklab dzejā, kā prozā, avīžniecībā, viņš ieņem opozicionālu stāvokli attiecībā pret valdošo tautisko strāvu 80. gados. Tīcis par laikraksta vadītāju 90. gados, Rainis uzsāk jaunu kultūr-politisku virzienu, kas sacēļ lielu ievēribu un dabū jaunās strāvas nosaukumu. Tautiskais virziens novērtē šo strāvu kā sociālistisku. Valdība apcietina Raini kā politiķi, kas cīnās pret pastāvošo kārtību.

Seko politiska trimda. Raiņa politiskie cētieņi izteicas dzejā, kur satirā un simbolos tiesāta vecā, cariski-kapitālistiskā valsts kārtība un sludināta jauna. Rainis ir revolūcionārs, sociālists. Bet no kapitālisma ielekt sociālistmā tieši nav iespējams. Vajadzīgs daudz priekšdarbu. Tos tad viņš arī strādā, kur un kad un kā vien iespējams.

Pārbraucis no trimdas 1903. gadā, viņš pulcina ap sevi revolūcionāros elementus: intelligences petīcija pēc pilsoniskām tiesībām Latvijā. Ar sociālo satiru, brīvības dziesmām un publicistiku ārdā veco pasaules uzskatu, sludina jaunu. Neatlaidīgs cīņā ar muižniecību. 1905. gadā Rainis ir arī kustības vadoņu starpā. Ilgajos reakcijas gados, kas

pēc tam seko, Rainis ar politisko liriku un sociālo simboliku lugās uztur modru revolūcionāro garu masās un radikālajā intelliģencē. Revolūcionāro apziņu modināt masās un gatavot cīņai — tas viens no svarīgākiem darbiem jaunas iekārtas tuvināšanai. Rainis lielu vērību piegriež paša cilvēka pārveidošanai un sludina jaunu revolūcionāru ētiku.

Izceļas pasaules karš. Rainis pulcina ēmigrantus, protestē pret vācu imperiālismu, pret vācu sociāldemokratu nostāšanos kara pusē, populārizē Latvijas valsts nodibināšanas ideju. Cilvēces nacionālajam attīstības posmam nevar pārlekt pāri. Ceļš ir garš. Bet viņš ir jāiziet cauri.

Sagāzās carisms. Nodibinās Latvijas valsts, Rainis piedalās praktiskā politikā kā Saeimas deputāts, kā ministrs. Rainis nacionālists? Nē, Rainis sociālists. Viņa piedalīšanās nacionālā valstī praktiskā politikā — tikai priekšdarbs sociālisma tuvināšanai. Visu laiku viņš sociāldemokratu deputāts.

Muižniecība ir sadragāta, bet viņa organizē reakciju, ar kuŗu jāved neatlaidīga cīņa.

Praktiskā politika sagādā Rainim pārmetumus, bet viņš rīkojas saskaņā ar savu marksistisko pārliecību, kaut arī ne ikreiz saskaņā ar radikālāko taktiku...

Tā, piem., viņa taktika nacionālā politikā nešaubāmi stāv sakarā ar Marksa ieskatiem šajā jautājumā:

«Vienai tautai vaj'ga,» saka Markss Raiņa tulkojumā, — «un viņa var mācīties no otras. Arī tad, kad sabiedrība ir sadzinusi savas kustības dabas likuma sliedēs, — — viņa nespēj labai piemērotos attīstības posmus ne pārlekt, ne caur lēmumiem projām aizlemt. Bet viņa spēj gan dzemdesāšanas sāpes paīsināt un pamikstināt.». (Rainis, «Dzīve un darbi». X., 267. l. p.).

Raiņa individuālītāte un viņas nozīme.

No visa, kas līdz šim par Raini sacīts, redzams, ka viņš ir mākslinieks un cilvēks ar spēcīgu, bagātu individuālītāti. Šī individuālītāte ir tas radošais spēks, kas galvenā kārtā veido paša dzejnieka mākslu un viņa mākslas darbus. Tamdēļ no sevišķa svara te raksturot, kaut nedaudziem vilcieniem, Raiņa «es» jeb individuālītāti. Ar to nolūku mums tad jāpārļaiž skatiens pār visu Raiņa dzīvi un darbību un jāmēģina izprast viņš kā cilvēks un mākslinieks.

Mums ir kāds ļoti zīmīgs sakāms vārds: bērns rāda, kāds vīram būs tikums. Ja nu atskatāmies Raiņa bērnībā un mēģinām tur uztvert viņa rakstura pamatvilcienus, tad redzam tiešām, ka Rainis pieder pie tiem cilvēkiem, kuŗi nav izskaidrojami ar viņa apkārtni vien, bet kuŗiem jau mazatnē ir savs noteikts — es. Vienkārša dziesmiņa viņu aizkustina līdz asarām, stundām ilgi viņš var vērot upē, kā kustas zem ledus zālītes, viņš mīl skraidīt pa saulīti, ar fantazijas palīdzību akmentīņus pārvērs par vēstures varoņiem; viņš mīl sev dvēselē tuvu cilvēku, bet, reiz aizskārts, viņš nekad vairs tam netuvojas un paliek viens. Vai no visa tā jau neredzam nākamo Raini? Ja gan. Tie ir viņa rakstura pamatvilcieni: jūtīga, emocionāla daba, cieta apņemšanās, stingra griba. Ka tas tā, tam pierādījumus dod viņa lirika un drāma. Un kā bērnībā Rainis mīlējis dabu, tāpat vēlāk. Viņa

lielākais ierosinājumu avots ir taisni daba. Viņš mīl brīvā dabā strādāt. Bērnībā pie Raiņa ma-nāma kautrība, sevis analizēšana un noslēgšanās sevī. Šīs pašas īpašības viņa raksturā redzamas arī vēlāk. Katra rakstura pamats ir instinkti, tieksmes, jūtas. Un spriežot pēc Raiņa instinktiem, tieksmēm un jūtām bērnībā, redzam, ka viņš pie-skaitāms pie jūtīgiem un reizē aktīviem rakstu-riem. Bez tam, agri jau kļūst redzama mākslinieciskā tieksme. Dzīvā interese, kas vēlāk meklēja apmierinājumu zinātnē, padarīja bagātāku Raiņa dvēseles saturu, īpaši intelektu. Plašā literāriskā un zinātniskā izglītība rada dvēselē zināmu spēka un pārkuma apziņu. Nodibinās zināms, noteikts pasaules uzskats, rodas noteiktas attiecības pret īstenību. Kļūst redzamāki divi vilcieni Raiņa dabā: līdzjūtība un zobgalība. Viņš cieš līdz ar cietējiem, bet dzīves maziskumu un ļaunumu smeļ, zobo, tiesā satiras cirtieniem. Maigums un asums ir cieši kopā Raiņa dabā. Ciešanas un pārbaudī-jumi Raini dziļi skumdina, satriec, bet nevar viņu lauzt; viņa dabā ir kāds pretpēks, kas drīz vien nodibina atkal līdzsvaru. Vēl vairāk. Ar savas stiprās gribas palīdzību viņš uzvar sevī nespēku un spēcīgs, lepns, brīvs paceļas tam pāri. Raiņa intelekts bagāts atziņām. Viņa pasaules uzskats plašs un vispusīgs. Dabas filozofija un sociālās zi-nātnes likušas pamatu viņa uzskatiem. Savu pa-saules uzskatu veidojis ilgi, nemitīgi. Ko reiz at-zinis par pareizu, pie tā cieši turās. Vērīgi skatās dzīvē un smēļ atziņas arī no turienes. Pēc savām intelekta spējām Rainis ir domātājs. Bet tā kā viņam bez tam vēl bagāta radoša fantazija, tad viņš ir reizē arī dzejnieks, mākslinieks. Rainis ir iniciātors, tamdēļ viņa dzīve un dzeja pilna jaunu ierosinājumu.

Raiņa dzejas vērtību un nozīmi nosaka viņas īpatnība. Šī īpatnība ir estētiskas, psiholoģiskas

un idejiskas dabas. Raiņa dzejas estētikā galveno vietu ieņem jūtīgi un spēcīgi izteiksmes līdzekļi, raksturojošs, krāsains, vispusīgs stils, bagāta fantāzija, straujš, spēcīgs vai intīms lirisms, kodīga satīra un spēcīgs drāmatisms.

Raiņa dzejas psiholoģiskās vērtības ļoti vispusīgas un bagātas. Kad 1903. gadā iznāca «Tālās noskaņas», tad jau kritika, pat no Raiņa pretinieku aprindām (Niedra), konstatēja, ka Raiņa dzejā parādās liela jūtu bagātība. Bet Raiņa dzejoļu krājumu skaits tagad ir pusotra desmita un aptver ap 1000 dzejoļu. Ņemot vērā to, ka katrs Raiņa dzejolis ir komplicēts psiholoģisks dokuments, varam kaut cik iedomāties, cik liela psihisku pārdzīvojumu bagātība noguldīta šajos dzejoļos. Ja mēs pieļaujam tikai vienu kādu psihisku pārdzīvojumu vai niansi katrā dzejolī, tad jau šo pārdzīvojumu un nianšu skaits ir ap 1000. Bet katrs dzejolis slēpj sevī ne vienu vien pārdzīvojumu un ne vienu vien niansi.

Tādu pat, varbūt pat lielāku, psiholoģisku vērtību krājumu ietver sevī Raiņa drāmas. Viņās notēlots ap 250 personu, neskaitot masu skatus. Te ir nevien dažādu kārtu, šķiru un profesiju pārstāvji, bet arī dažādu tautu, tautību un dažādu vēsturisku laikmetu reprezentanti.

Sekojojot viena vai otra varoņa psihiskajiem pārdzīvojumiem visos sīkumos, mēs dabūjam bagātīgu psihisko vērtību krājumu. Iedomāsimies kaut Induļa, Antiņa vai Jāzepa pārdzīvojumus! Bet visu pārdzīvojumu summu mēs dabūtu tikai no visu tēloto personu psihes satura, tās kopā ņemot: tā ir vesela, plaša, liela psihisku vērtību pasaule!

Sevišķi lielas bagātības glabā sevī Raiņa dzeja idejiskā ziņā. Galvenās šo ideju kategorijas šādas: individuālās, nacionālās, sociālās, kosmiskās, filozofiskās, ētiskās.

Individuālās idejas saistās ar individa un viņa personisko dzīvi, piem., romānā «Dagdas piecas skiču burtnīcas.»

Galvenā kārtā tās ir idejas par personiskām attiecībām pret sevi, dabu, idejas par mīlu un mīloto cilvēku. Tādas idejas lielā mērā izkaisītas Raiņa lirikā un drāmā. Bet mēs nevaram iedomāties cilvēku gluži atsevišķi no tautas un sabiedrības. Te avots nacionālām un sociālām idejām. Abas šīs ideju kategorijas ieņem Raiņa dzejā svarīgu vietu. Raiņa dzejas liktenis cieši saistīts ar mūsu tautas likteni. Rainis savā dzejiskā radīšanas darbā neņem vielu no pārdzīvojamā laikmeta vien, bet smēļ to no mūsu tautas vēsturiskās un kultūrālās pagātnes. Tā viņš uzmodina 13. gadu simteni ar viņa cīņām pret svešniekiem, vācu iekarotājiem («Uguns un Nakts»), «Indulis un Arija». Šim lugām seko cīņu vēstures un kultūras ainas no vēlākiem gadu simteņiem: «Pūt, vējiņi», «Spēlāju, dancoju», «Krauklītis», «Pusideālists», «Daugava», «Mila stiprāka par nāvi», «Rīgas ragana».

Raiņa drāma diezgan plaši un gaiši atver galvenos vilcienos visu mūsu vēsturisko un kultūrelo pagātni. Raiņa nacionālo ideju galvenais saturs: mūsu tautas un zemes politiskā brīvība, patstāvība un cīņa par augstāku, gaišāku, pilnīgāku kultūru, par cienīgu vietu cilvēces tautu saimē. Lielu vērību Rainis savā dzejā piegriež sociālajām idejām. Tautas plašākām iedzīvotāju aprindām, darba laudim, ir sava nopietna vieta tautas un kultūras dzīvē. Tamdēļ Rainis ar savu dzeju modina tautas plašākos slāņos cilvēcisko un kultūrālo pašapziņu. —

Bagātīgi Raiņa dzejā notēlojušās filozofiskās idejas: par dvēseli, pasauli, dzīvību un nāvi, nākotni, dzīves vērtību, laimi, darbu u. c.

Raiņa dzejā daudzpusīgi notēlojušies arī mūsu dzimtenes daba. Bet Rainis nezīmē savus dzejas

tēlus uz apkārtējās dabas pamatnes vien, viņš ieved mūsu dzejā arī kosmiskās parādības, kā to redzam no viņa dzejojumiem: «Ave sol» un «Gals un sākums». Tās ir jaunas, vērtīgas idejas mūsu daiļliteratūras ideju patukšajos apcirkņos.

Bet galvenā Raiņa dzejas bagātība gan būs viņa — ētiskās idejas, ar kurām sastopamies ik uz soļa, tiklab lirikā, epikā, kā dramā. Cīņa par sevi izveidošanu, cīņa par pilnīgāku individuālītāti, pilnīgāku gara dzīvi, dzīņa upurēt savus spēkus tautas brīvības, patstāvības un cilvēces laimes labā, cilvēka, tautas un cilvēces mīla — tas ir tas spožums, kas staro pretī no Raiņa darbiem un no viņa individuālītātes kā mūžīga gaisma, kā mīļā mūžīgā saule.

Kādu iespaidu darījusi Raiņa individuālītāte uz mūsu dzīvi, to liecina tā kustība, kas saistās ar viņa personu dažādos laikmetos, sākot ar 90. gadiem un beidzot ar viņa pavadījumu uz pēdējodušu: viņš prata runāt vārdus un darīt darbus, kas ievilņoja visplašākās masas cīņā par jaunu brīvu sadzīves iekārtu un kultūru.

Jauns, plašs un glīts biogrāfiju izdevums

Pasaules slavenākie vīri un Latvju izcilus darbinieki dzīvē un darbā

Kā līdzstrādnieki darbosies mūsu redzamākie literāti-biografi: Dr. phil. P. Dāle, prof. Dr. phil. P. Zālīte, Dr. M. Valters, priv. doc. P. Galenieks, nac. teātra dir. Artūrs Bērziņš, ģimn. dir. Jānis Lapīņš, mākslas kritiķis J. Siliņš, Antons Birkerts, Andrejs Upītis, Upītis-Birznieks, Tifentāls-Dzīlleja, Pāvils Grūzna, Ligoņņu Jēkabs, Kārklīņš-Zeltmatīš, Zenta Mauriņa, Hermanis Asars, Artūrs Kroders, Roberts Kroders, Alfr. Goba.

Katru mēnesi iznāks divas grāmatas.

Katras grāmatas cena 1 lats,
bet abonenti to saņems par pazeminātu maksu.

Abonentu maksa par ceturksni (6 grāmatas) 5 lati, par pusgadu (12 grāmatas) 10 lati, par gadu (24 grāmatas) 20 lati. Var pāstūtīt arī pa vienai vai vairāk grāmatām. Bez tam gada abonenti un arī visi tie, kas būs iegādājušies visas 24 grāmatas, saņems gada beigās par brīvu, kā prēmiju

Ekskursiju vadoni

pa visām Latvijas skaistākām un vēsturiskām vietām.

**Abonentu maksas iesūlamas A. Baņķa gram. veikalā,
Rīgā, Kr. Barona ielā № 27.**

Prēmijas kupons

biografiju serijai

„Pasaules slavenākie viri“

un

„Latvju izcilus darbinieki
dzīvē un darbā“

Nr. 1.

Grāmatā: **J. RAINIS**

Gada abonenti un arī visi tie, kas būs iegādājušies 1930. gadā visas 24 grāmatas un iesniegs izdevniecībai gada beigās visus 24 kuponus no 1—24, saņems pilnīgi

par brīvu kā prēmiju

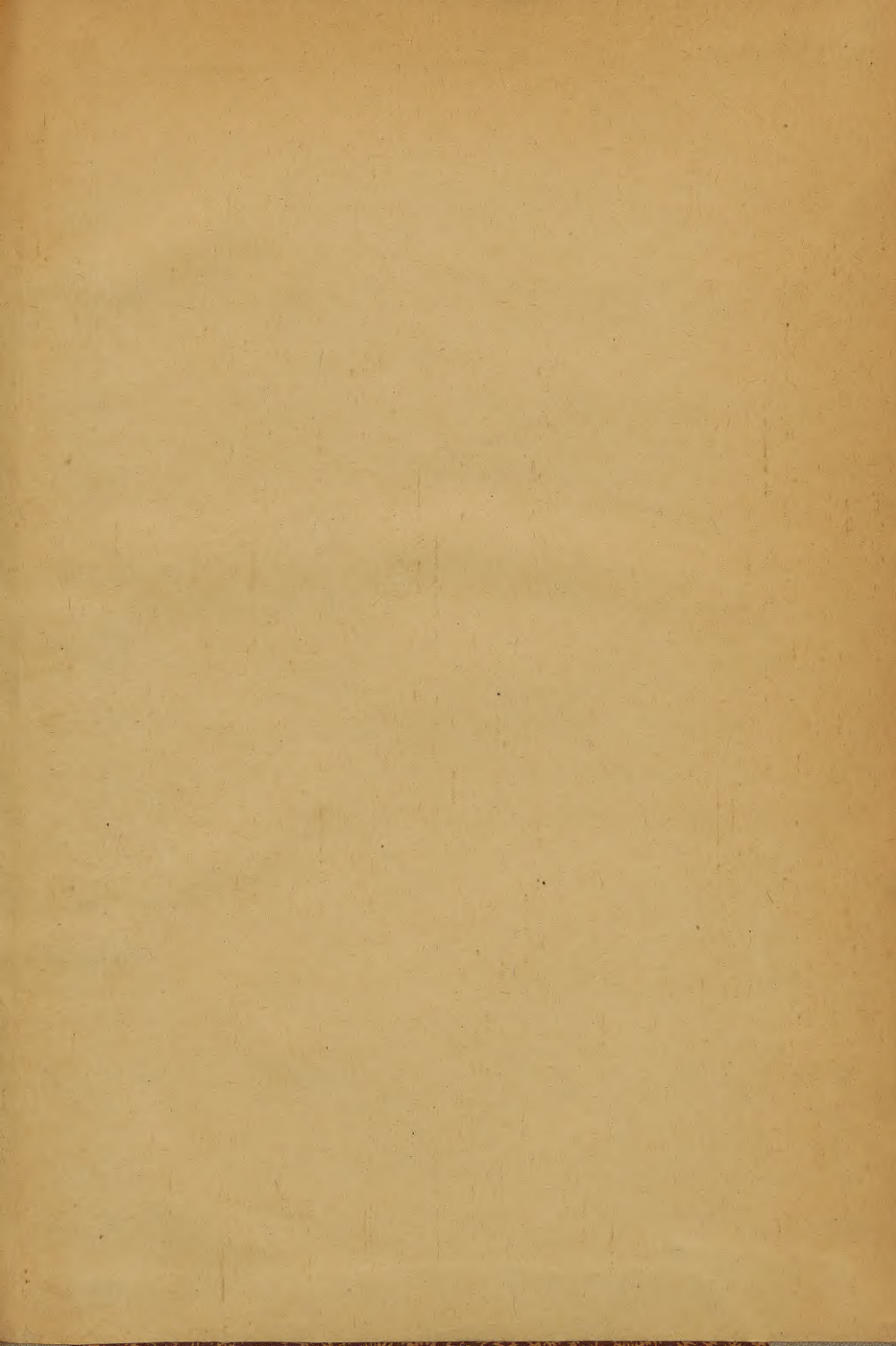
Ekskursiju vadoni

pa visām Latvijas skaistākām un vēsturiskām vietām

Tanī ietilpst bez Vidzemes un Kurzemes Šveices, arī Latgales un daudz citu ļoti skaistu un ievērojamu vietu, kas līdz šim tik maz vēl tiek apmeklētas, bet kas tomēr patiešām ieteicams un vērts apskatīt. Bez nobīdējumiem, skatiem un attēliem, būs ievietoti maršrutu sīki ceļu plāni, apmešanās vietas un norādīti attiecīgie satiksmes līdzekļi.

NB. Godātie abonenti, kā arī atsevišķu eksemplāru pircēji, tiek laipni lūgti ievērot, vai grāmatu beigās ir arī šāds kupons, un ja tas kādā trūktu, tad grāmatu bez tā neņememt un par to nekavējot ziņot izdevniecībai.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0303032009